

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
İLKÖĞRETİM ANABİLİM DALI
SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMENLİĞİ BİLİM DALI

6. SINIF SOSYAL BİLGİLER DERS KİTABINDA YER ALAN
“İPEK YOLUNDA TÜRKLER” ÜNİTESİ KAPSAMINDA
“ÖTÜKEN’DE ELLİ BEŞ GÜN” ADLI KİTABIN
DEĞERLENDİRİLMESİ VE ÖĞRENCİ GÖRÜŞLERİ

Mehmet BAYAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Prof. Dr. Güngör KARAUĞUZ

Konya - 2018

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü

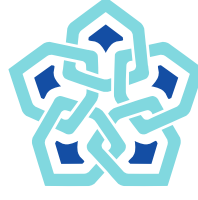
Öğrencinin	Adı Soyadı	Mehmet BAYAR	Numarası: 148302041007
	Ana Bilim/Bilim Dalı	İlköğretim / Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	
	Program	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐	
	Danışmanı	Prof. Dr. GÜNGÖR KARAUĞUZ	
Tezin Adı		6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Yer Alan “İpek Yolunda Türkler” Ünitesi Kapsamında “Ötüken’de Elli Beş Gün” Adlı Kitabın Değerlendirilmesi ve Öğrenci Görüşleri	

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin imzası

(imza)
Mehmet BAYAR

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Mehmet BAYAR	Numarası: 148302041007
	Ana Bilim/Bilim Dalı	İlköğretim / Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	
	Program	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐	
	Danışmanı	Prof. Dr. Güngör KARAUĞUZ	
Tezin Adı		6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Yer Alan “İpek Yolunda Türkler” Ünitesi Kapsamında “Ötüken’de Elli Beş Gün” Adlı Kitabın Değerlendirilmesi ve Öğrenci Görüşleri	

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Mehmet BAYAR tarafından hazırlanan ‘6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Yer Alan “İpek Yolunda Türkler” Ünitesi Kapsamında “Ötüken’de Elli Beş Gün” Adlı Kitabın Değerlendirilmesi ve Öğrenci Görüşleri’ başlıklı bu çalışma 26/01/2018 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı Danışman ve Üyeler

Prof. Dr. Güngör Karauğuz
Yrd. Doç. Dr. Nurgül C. Özkoral
Yrd. Doç. Dr. Fatma Güçtekin

İmza

[Handwritten signatures]

ÖNSÖZ

Göktürkler Orta Asya'da kurulan ilk Türk devletlerinden biri olup, Türk tarihi açısından da önemli özelliklere sahiptir. Göktürk İmparatorluğu, Asya Hun İmparatorluğundan sonra anayurt diye tabir edilen coğrafyada kurulan ikinci süper Türk İmparatorluğu niteliğindedir. En önemli özelliklerinden birisi, tarihte Türk adı ile kurulan ilk Türk devleti olmasıdır.

Hunların soyundan gelen Göktürkler, atalarının idari, sosyal, askeri, ekonomik ve kültürel alışkanlıklarını sürdürmüşlerdir. Dönemlerinde, Yakut Türkleri ile yine Ogur (Bulgar) Türkleri haricindeki tüm soydaşlarını (Türkleri) tek siyasi birlik ve bayrak altında toplamayı başarmışlardır. Hunlardan kalan mirasa sahip çıkan Göktürkler, bu mirası kendilerinden sonraki kuşaklara aktarmış, ellerinde tuttıkları bayrağı diğer soydaşlarına bırakarak tarih sahnesinden çekilmişlerdir.

Bir dönem Çinlilerle amansız mücadeleye girişen Göktürklerin en önemli kaygısı Türk varlığını korumak ve devam ettirmek olmuştur. Kalabalık Çinlilere karşı verilen bu varlık mücadelesi dahi, Göktürkleri Türk tarihi açısından çok önemli kılmaktadır. Göktürkler; Türk varlığı ve birliğini, Türk istiklalini, Türk vatanını korumasının yanında bıraktığı tarihi ve kültürel değerler ile Türk tarihinin altın sayfalarında yer almıştır.

Göktürklerden kalan Orhun Anıtları ile sadece Türk dünyası tarihi açısından değil, dünya tarihine de ışık tutmuşlardır. Çeşitli özellikleri ile dünya medeniyetindeki yerini alan Göktürkler, kurdukları güçlü imparatorlukları ile döneminin en güçlü siyasi teşkilatlarından biri haline gelmişlerdir. Bütün bu özellikleri ile dünya çapında birçok araştırmacı ve tarihçiye de konu olmuşlardır.

Yeryüzündeki tüm toplumlar; tarihlerini araştırma, aydınlatma ve gelecek nesillerine aktarma gayreti içerisinde olarak, eğitim sistemlerini de bu çerçevede şekillendirmişlerdir. Kuşkusuz eski, zengin ve şanlı bir tarihe sahip Türk Milleti de bu amacı gütmeli ve de gütmüştür. Bu şerefli tarihi aydınlatmak ve aktarmak her Türk'ün boynunun borcudur. Türklerin tarihinde yukarıda da bahsettiğimiz gibi altın sayfaları

dolduran Göktürklerin Tarihini çocuklarımıza ve gençlerimize öğretmek, bu borcun başında gelenlerindedir.

Milli Eğitim Bakanlığımız, İlkokuldan başlayarak Ortaöğretim sonuna kadar her kademedede Sosyal bilgiler ve Tarih derslerinin müfredatlarını bu doğrultuda hazırlamakta ve düzenlemektedir. Temel Eğitimin ortaokul kademesinde yer alan Sosyal bilgiler dersinin 6. sınıflar programında da Göktürkler tarihinin öğretilmesine yer verilmiştir. 6. sınıf sosyal bilgiler dersinde yer alan “ İpek Yolunda Türkler” ünitesinde geçen Göktürk tarihinin öğretilmesinde, amaçlanan nitelik ve düzeyde öğretimin gerçekleşmesi için şüphesiz birçok öğretim yöntem ve tekniğinin denenip kullanılması gerekir.

Tez çalışmamı hazırlamamda önerileri ve yönlendirmeleri yanında sürekli cesaret veren tavırları ile yanımda olan tez danışman hocam Prof. Dr. GÜNGÖR KARAUĞUZ’a teşekkürlerimi ve sonsuz saygımı sunmayı borç bilirim. Yine lisansüstü eğitimim sürecinde bilgi ve deneyimlerinden yararlandığım bütün hocalarıma şükranlarımı sunarım. Ayrıca bu süreçte daha az ilgilenebildiğim eşim ve çocuklarıma anlayışları dolayısıyla minnettarlığımı bildirmek isterim.

Mehmet BAYAR

KONYA, 2018

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Mehmet BAYAR	Numarası: 148302041007
	Ana Bilim/Bilim Dalı	İlköğretim / Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	
	Program	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐	
	Danışmanı	Prof. Dr. Güngör KARAUĞUZ	
Tezin Adı		6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Yer Alan “İpek Yolunda Türkler” Ünitesi Kapsamında “Ötüken’de Elli Beş Gün” Adlı Kitabın Değerlendirilmesi ve Öğrenci Görüşleri	

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, ortaokul 6.sınıf sosyal bilgiler dersi “İpek Yolunda Türkler” ünitesinde yer alan Göktürkler tarihi konusunun öğretilmesinde “Ötüken’de Elli Beş Gün” adlı kitabın öğrencilere okutulması, onların görüş ve değerlendirmelerinin alınmasıdır.

Araştırma 2016-2017 Eğitim öğretim yılında Konya İli Seydişehir İlçesi Kescik Ortaokulunda okuyan 17 öğrenci ile yapılmıştır. Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden olgu bilim (fenomoloji) kullanılmıştır. Yine verilerin analizinde nitel araştırma tekniklerinden betimsel analiz tekniği tercih edilmiştir. 6.sınıf öğrencilerin görüşlerini almak için öğrencilere “Ötüken’de Elli Beş Gün” adlı kitap dağıtılmış ve okumaları istenmiştir. Ayrıca 4 saatlik bir ders planı doğrultusunda kitaptan metinler seçilerek ders ders etkinliği uygulanmıştır. Daha sonra araştırmacı açık uçlu sorulardan oluşan bir anket formunu öğrencilere uygulamış ve alınan cevaplara göre öğrenci görüşleri değerlendirilmiştir.

Araştırma ile öğrenci görüşlerinin alınması sonucu ortaya çıkan bulgulara göre Göktürk Tarihi konusunun öğretilmesinde “Ötüken’de Elli Beş Gün” adlı kitabın değerlendirilebileceği kanısına varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Bilgiler, Göktürkler, Orhun Anıtları, İpek Yolu, Töre

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü

Student's	Name Surname	Mehmet BAYAR	Numarası: 148302041007
	Department/Field	Primary Education / Social Studies Teacher Training	
	Programme	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐	
	Advisor	Prof. Dr. Güngör KARAÜĞUZ	
Research Title		Assessment of the Book "Fifty Days in Ötüken" and Student Opinions within the Scope of "The Turks on Silk Road" Unit in the 6th Year Social Studies Course Textbook	

SUMMARY

The purpose of this research, to read the book "Fifty-Five Days in Otuken", than take the views and suggestions of middle school 6th grade social studies course students about the unit of their course book " The Turks in the Silk Road" which aims to thought "History of Göktürk.

The study was carried out with 17 students studying in Kesecik Secondary School in Seydişehir district of Konya province in 2016-2017 academic year. In this research, phenomenological research methods (phenomenology) were used. from qualitative research techniques; descriptive analysis technique was chosen for the analysis of data. In order to get the opinions of the 6th grade students, the book "Fifty-Five Days in Otuken", was distributed to the students and students are asked to read it.

In addition, the course text was selected and the lesson activity was applied in the direction of a lesson plan of 4 hours. Then the researcher applied a questionnaire consisting of open ended questions to the students and evaluated the student opinions according to the answers received.

According to the findings of the research, the students' opinions were taken into consideration that the book "Fifty-Five Days in Otuken" could be evaluated when the history of Göktürk was taught.

Key Words: Social Studies, Göktürks, Orhun Monuments, Silk Road, Custom

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI	ii
YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU	iii
ÖNSÖZ	iv
ÖZET	vi
SUMMARY	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xii
TABLolar LİSTESİ	xiii

I. BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Alt Amaçlar	3
1.2. Araştırmanın Önemi	4
1.3. Varsayımlar (Sayıtlar)	4
1.4. Sınırlılıklar	5
1.5. Tanımlar	5

II. BÖLÜM

KURAMSAL AÇIKLAMALAR VE LİTERATÜR TARAMASI

2.1. Sosyal Bilim Tanımı	6
2.2. Sosyal Bilgiler Tanımı	6
2.3. Sosyal Bilgilerin Dünyada Tarihsel Gelişimi	8
2.4. Türkiye’de Sosyal Bilgiler Öğretimi	9
2.5. Sosyal Bilgiler Öğretiminin Kapsamı ve Amaçları	11
2.6. Sosyal Bilgiler Öğretiminde Kullanılabilecek Öğretim Stratejileri	13
2.6.1. Sunuş (Anlatım) Yoluyla Öğretim Stratejisi	13
2.6.2. Buluş Yoluyla Öğretim Stratejisi	14
2.6.3. İşbirlikli Öğrenme Yöntemi	16
2.6.4. Araştırma İnceleme Yoluyla Öğretim Stratejisi	17
2.6.5. Çoklu Zekâ Kuramı	18

2.6.6. Tam Öğrenme Modeli	19
2.7. Sosyal Bilgiler Dersinde Materyal Kullanımı	21
2.7.1. Sosyal Bilgiler Dersinde Materyal Kullanımının Faydaları.....	21
2.7.2. Eğitim- öğretim Ortamında Kullanılacak Materyallerin Taşınması Gereken Özellikler.....	23
2.7.3. Sosyal Bilgiler Dersinde Materyal olarak Kullanılan Edebi Ürünler ve Faydaları.....	24
2.7.4. “ Ötüken’de Elli Beş Gün” Adlı Kitap ile İlgili Açıklamalar	26
2.8. “Ötüken’de Elli Beş Gün” Adlı Kitabın İçeriğindeki Türk Tarihine İlişkin Unsurlar.	27
2.8.1. ‘Türk’ Kelimesinin Kökeni ve Anlamı	27
2.8.2. Orta Asya.....	28
2.8.3. Göktürk Deyimi.....	28
2.8.4. Göktürkler	29
2.8.5. Birinci Göktürk Hakanlığı.....	29
2.8.6. İkinci Göktürk Hakanlığı (Kutluk Devleti).....	35
2.8.7. Göktürklerde Sosyal, Ekonomik Ve Kültürel Hayat.....	40
2.8.8. Göktürklerde Dini İnanış Ve Göktanrı.....	44
2.8.9. Göktürklerde Ordu	47
2.8.9.1. Göktürklerde Askeri Teşkilatlanma	47
2.8.9.2. Ordu-Millet Anlayışı.....	49
2.9. Orhun Abideleri Hakkında Genel Bilgiler.....	49
2.9.1. Orhun Abidelerinin Özellikleri	49
2.9.2. Anıtlardaki Türk Büyükleri	52
2.9.2.1. Tonyukuk	52
2.9.2.2. Bilge Kağan.....	53
2.9.2.3. Kül-Tegin	54
2.10. “Ötüken’de Elli Beş Gün” Adlı Kitabın Sosyal Bilgiler Dersinin Öğretiminde Değerlendirilmesi.....	54
2.10.1. Eğitim Öğretimde Planlamanın Önemi	54
2.10.2. “Ötüken’de Elli Beş Gün” Adlı Kitabın Günlük Ders Planı dahilinde Sosyal Bilgiler Dersinde Kullanılması.....	55

III. BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN MODELİ VE YÖNTEMİ

3.1. Araştırmanın Modeli.....	67
3.2. Çalışma Grubu	67
3.2.1. Çalışma Grubunun Cinsiyetlere Göre Dağılımı	67
3.3. Verilerin Toplanması	68
3.4. Verilerin Analizi	69
3.5. Geçerlik ve Güvenirlik.....	69

IV. BÖLÜM

BULGULAR VE YORUMLAR

4.1. Bulgular ve Yorumlar	70
4.1.1. Altıncı Sınıf Öğrencilerinin “Ötüken’de Elli Beş Gün” Adlı Kitabı Beğenip Beğenmediklerine İlişkin Bulgular.....	70
4.1.2. Altıncı Sınıf Öğrencilerinin “İpek Yolunda Türkler Ünitesinde” Yer Alan Göktürkler Tarihi Konusunu “Ötüken’de Elli Beş Gün” Adlı Kitabı Okuyarak Öğrenmelerine Yönelik Bulgular	74
4.1.3. Altıncı Sınıf Öğrencilerinin “Ötüken’de Elli Beş Gün” Adlı Kitaptan Göktürlere Dair Neler Öğrendiklerine İlişkin Bulgular	76
4.1.4. Altıncı Sınıf Öğrencilerinin “Ötüken’de Elli Beş Gün” Adlı Kitabı Okuduktan Sonra Göktürk Tarihine Meraklarının Artıp Artmadığına İlişkin Bulgular.....	80
4.1.5. Altıncı Sınıf Öğrencilerinin “Ötüken’de Elli Beş Gün” Adlı Kitabı Okuduktan Sonra Ötüken’e Gitmek İsteyip İstemediklerine, İsterlerse Orada Neler Yapmak İstediklerine Dair Bulgular	82
4.1.6. Altıncı Sınıf Öğrencilerinin “Ötüken’de Elli Beş Gün” Adlı Kitabı Okuduktan Sonra Derslerin İşlenirken Böyle Anı Kitaplarının Kullanılıp Kullanılmamasını İstemelerine İlişkin Bulgular.....	84
4.1.7. Altıncı Sınıf Öğrencilerinin “Ötüken’de Elli Beş Gün” Adlı Kitabın Hoşlarına Giden Özelliklerine Yönelik Bulgular.....	86
4.1.8. Altıncı Sınıf Öğrencilerinin “Ötüken’de Elli Beş Gün” Adlı Kitabın Hoşlarına Gitmeyen Özelliklerine İlişkin Bulgular	87
4.1.9. Altıncı Sınıf Öğrencilerinin “Ötüken’de Elli Beş Gün” Adlı Kitapta Başka Hangi Özelliklerin Olmasını İstediklerine Dair Bulgular	89

4.1.10. “Ötüken’de Elli Beş Gün” Adlı Kitabın Dil ve Anlatım bakımından, Öğrencilerin Seviyelerine Göre Olup Olmadığına İlişkin Bulgular	91
4.1.11. Altıncı Sınıf Öğrencilerinin “Ötüken’de Elli Beş Gün” Adlı Kitabın Fiziksel Unsurlarını (kağıt, resimler, dış kapak, iç kapak, yazı büyüklüğü vb.) Beğenip Beğenmediklerine Dair Bulgular	92

V. BÖLÜM

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1. Tartışma, Sonuç ve Öneriler	94
KAYNAKÇA.....	99
Ek-1: Öğrenci Görüşleri Anket Formu.....	104
EK-2: Sosyal Bilgiler Dersi 6. Sınıf Öğretim Programı.....	106
Ek-3: 6.Sınıflar Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ve “Müze ile Eğitim” İlişkilendirmesi.....	107
Ek-4: Sosyal Bilgiler Öğretim Programı 6. Sınıf Öğrenme Alanları, Üniteleri, Kazanım Sayıları ve Süreleri	108
Ek-5: 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Görsel	109
Ek-6: 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Görsel	110
Ek-7: 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Etkinlik Örneği.....	111
Ek-8: 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Etkinlik Örneği.....	112
Ek-9: 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Etkinlik Örneği.....	113
Ek-10: 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Etkinlik Örneği.....	114
Ek-11: 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı İpek Yolu Ticareti	115
Ek-12: 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Öğrenci Çalışma Kitabı Etkinlik Örneği	116
Ek-13: Göktürkler Hakanlığı Siyasi Haritası	117
Ek-14: Tarihi İpek Yolu Haritası.....	118
Ek-15: Orhun Anıtları	119
Ek-16: Bilge Kağan Hazinesinden Bir Görüntü.....	120
Ek-17: Göktürklerin de Kullandığı On İki Hayvanlı Türk Takvimi	121
Ek-18: “Ötüken’de Elli Beş Gün” Adlı Kitabın Ön Dış Kapağından Bir Görünüm.....	122
Ek-19: “Ötüken’de Elli Beş Gün” Adlı Kitaptan resimler.....	123
ÖZGEÇMİŞ	126

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
Dr.	: Doktor
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
M.Ö.	: Milattan önce
M.S.	: Milattan sonra
NSF	: Amerika Birleşik Devletleri Ulusal Bilim Vakfı
Prof.	: Profesör
TTKB	: Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı
Vb.	: Ve benzeri
Vd.	: Ve diğerleri
Yy	: Yüz Yıl

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 2.1: Gardner'in Çoklu Zeka Kuramı	19
Tablo 4.1: Çalışma Grubunun Cinsiyetlere Göre Dağılımı	68
Tablo 4.1: "Ötüken'de Elli Beş Gün" adlı kitabı beğenip beğenmediğinizi nedenleri ile yazınız. Sorusuna İlişkin Bulgular.	70
Tablo 4.2: Göktürkler Konusunu "Ötüken'de Elli Beş Gün" adlı kitaptan daha iyi ve kolay öğrenip öğrenemediğinizi nedenleri ile yazınız. Sorusuna İlişkin Bulgular.	74
Tablo 4.3: "Ötüken'de Elli Beş Gün" adlı kitaptan Göktürklerle ilgili neler öğrendiniz, yazınız? Sorusuna İlişkin Bulgular.	76
Tablo 4.4: "Ötüken'de Elli Beş Gün" adlı kitabı okuduktan sonra Göktür tarihine merakınız arttı mı, nedenleri ile yazınız? Sorusuna İlişkin Bulgular.	80
Tablo 4.5: "Ötüken'de Elli Beş Gün" adlı kitabı okuduktan sonra Ötüken'e siz gitmek ister miydiniz, Ötüken'de neler yapmak isterdiniz? Sorusuna İlişkin Bulgular.	82
Tablo 4.6: "Ötüken'de Elli Beş Gün" adlı kitabı okuduktan sonra derslerinizde anı türü kitaplarından faydalanılması konusundaki düşüncelerinizi yazınız. Sorusuna İlişkin Bulgular.	84
Tablo 4.7: "Ötüken'de Elli Beş Gün" adlı kitabın hoşunuza giden yönlerini yazınız. Sorusuna İlişkin Bulgular.	86
Tablo 4.8: "Ötüken'de Elli Beş Gün" adlı kitabın hoşunuza gitmeyen özelliklerini yazınız. Sorusuna İlişkin Bulgular.	87
Tablo 4.9: "Ötüken'de Elli Beş Gün" adlı kitapta başka neler de olsaydı daha güzel olurdu. Düşüncelerinizi yazınız? Sorusuna İlişkin Bulgular.	89
Tablo 4.10: "Ötüken'de Elli Beş Gün" adlı kitabın dil ve anlatım yönünden seviyenize uygun olup olmadığını, anlayıp anlamamakta zorluk çekip çekmediğinizi varsa örnekleri ile yazınız. Sorusuna İlişkin Bulgular.	91
Tablo 4.11: "Ötüken'de Elli Beş Gün" adlı kitabın fiziksel unsurlarını (kağıt, resim, dış kapak, iç kapak, yazı büyüklüğü vb.) beğenip beğenmediğinizi veya seviyenize uygun olup olmadığını nedenleriniz ile yazınız. Sorusuna İlişkin Bulgular.	92

I. BÖLÜM

GİRİŞ

Toplumların geleceklerine daha emin bakabilmesi için, geçmişlerini de bilmesi gerekir. Böylece atalarını tanıdıkça ihtiyacı olacakları gücü bulacaklar, aynı zamanda onların düştükleri hatalardan da ders çıkaracaklardır. Her halde tarihi bilmenin öneminin en sade anlatıldığı cümle budur. Her ne sebeple olursa olsun tarih öğretme-öğrenme, bir millet için genç kuşaklarına yapılacak en önemli eğitim faaliyetlerindedir.

Kuşkusuz her milletin övüneceği bir geçmişi, bir anısı olsa da, bu konuda yeryüzünün en şanslı toplumu yine Türk Milletidir. Hiçbir millete nasip olmayan bir şanslı tarihe sahip Türkler için; tarih araştırmaları, tarih yazımı ve tarih öğretimi hem çok gurur verici hem de çok gerekli bir amaçtır.

En eski zamanlardan beri milli varlığı, birliği ve benliği ile tarih sahnesinde yer alan bu mukaddes Türk Milleti, geçmişin her dönemine damgasını vurmuştur. Özellikle kesintisiz denebilecek kadar her dönem, büyük devletlere ve imparatorluklara sahip olmuşlardır. Bazen de aynı dönemde farklı coğrafyalarda birden fazla güçlü Türk devletlerinin var olduğu tarih sayfalarında anlatılmaktadır. Adeta bir yarış içinde olurcasına Türk'ün şerefli bayrağını dalgalandırma sorumluluğunda hareket etmişlerdir.

İlkçağın bitişi ve Ortaçağın başlangıcı, yine Ortaçağın bitişi ve Yeniçağın başlangıcını araştıran her kimse Türk adını görecektir. İşte böyle geniş bir coğrafyaya yayılmış, çok eski çağlara dayanan ve insanlığın en önemli olaylarında yer edinebilmiş, zaferlerle dolu bir geçmişe sahip olan bu milletin tarihçilerine ve çocuktan yaşlısına kadar her ferdine Türk tarihini araştırma, öğrenme, öğretme gibi önemli görevler düşmektedir.

Atalarının bıraktığı mirasa sahip çıkıp, bayrağı taşıma sorumluluğunda olan bir milletin varlığı, Türkler için kaçınılmaz bir zorunluluktur. Bu şanslı, şerefli, zaferler yumağı haline gelmiş bir tarihi yaşamak ve yaşatmak, Türk varlığını ilelebet sürdürmek

her Türk'ün görevidir. Buradan hareketle ilkönce bu milletin her ferdi tarihini iyi öğrenmeli ki bu sorumluluğunun gereklerini de yerine getirebilsin.

Tarihin her döneminde büyük devletler ve imparatorluklar kuran Türkler, göç faaliyetleri ile dünya üzerinde geniş bir alana yayılmışlardır. Bu sebeple Türk tarihini araştırmak, öğrenmek ve öğretmek hayli güçtür. Dünya üzerinde çoğu noktada Türk'ün izini görmek mümkündür; fakat öyle bir coğrafya vardır ki Türklerin ana vatanı olarak kabul edilmiştir. Türklerin tarih sahnesine çıktığı bu coğrafya, 'ana yurt' tabiri ile Orta Asya'da yer almaktadır.

Türkler anayurtlarında birçok irili ufaklı beylik, devlet ve imparatorluk kurmuşlardır. Bunların hepsi hakkında bilgi sahibi olmak uzmanlık gerektiren bir süreç olacaktır ve yine de çok da mümkün görünmemektedir. Bu sebeple Orta Asya Türk tarihini okullarımızda öğrenirken ve öğretirken genellikle belli başlı büyük Türk devletleri eğitim programlarımızda yer alabilmişlerdir.

Orta Asya'da kurulan ilk büyük imparatorluğumuz Asya Hun (Büyük Hun) İmparatorluğudur. İlkçağın sonlarına dek tarih sahnesinde yer alan Asya Hunlarından kısa bir süre sonra, yine Hun soyundan gelen Göktürkler sahneye çıkacak ve uzunca bir süre Asya tarihinde önemli rol oynayacaklardır. Asya Hun İmparatorluğunun yıkılma sürecine girmesi ile Çin egemenliğini kabul etmeyen Türk Milleti başka etmenlerin de etkisi ile dört bir tarafa göç dalgası başlatmış, işin içine diğer kavimlerin de girmesi ile dünya da önemli gelişmelerden biri olan "Kavimler göçünü" başlatmıştır. Bugün dünyada büyük millet diye bilenen bazı toplumların oluşumu bu hadiseye dayanmaktadır ki Türkler bu dönemden çok öncesinde büyük millet olarak tarihteki yerini almıştır.

Asya Hun İmparatorluğu'nun yıkılışı ile birçok Türk devletinin tohumları atılsa da yine Hun soyundan gelen Göktürkler Orta Asya'da ikinci süper Türk İmparatorluğunu, milli adları altında kurmuşlardır. Göktürklerin 552'de Bumin adında başbuğu ile kurdukları bu imparatorluk Asya'da geniş bir coğrafyada Türk siyasi birliğini teşekkül etmiştir. Göktürkler bu süreçte Türk milletini yüceltmeye devam etmiş ve tarih sahnesinden çekilirken de bayrağı soydaşları Uygurlara teslim etmişlerdir.

Göktürk tarihi de tüm Türk fertlerinin bilmesi gereken ibretlerle doludur. Bu sebeple tüm eğitim kademelerimizde sosyal bilgiler ve tarih derslerinde Göktürk tarihi öğretimi yerini almıştır. Ortaokulların 6.sınıf sosyal bilgiler dersinin “ İpek Yolunda Türkler” ünitesinde, yine bu amaca yönelik kazanımlar mevcuttur.

Öğretme-öğrenme faaliyetleri karmaşık, bir o kadarda zor bir süreçtir. Öğrencilere tarih konularının istenilen nitelik ve düzeyde, kalıcı öğretilmesi gerekir. Bu faaliyetleri gerçekleştirirken de onların sıkılmalarına izin vermeden, eğlenerek öğrenmelerini sağlayan yöntem ve tekniklerin kullanılması gerekir. Yine öğrencilere Göktürk tarihini, onları eğlendirerek öğretmek, sosyal bilgiler ve tarih öğretmenlerinin dikkat etmesi gereken hususlardandır. Öğretmenler öğrencilerinin en nitelikli öğrenme faaliyetlerini gerçekleştirebilecekleri yöntemleri kullanma ve geliştirme arayışında olmalıdır. Kısaca bu hedef için en iyi yolu bulmalıdır.

1.1. Alt Amaçlar

- a) “Ötüken’de Elli Beş Gün” adlı kitabı beğenip beğenmediğinizi nedenleri ile yazınız.
- b) Göktürkler Konusunu “Ötüken’de Elli Beş Gün” adlı kitaptan daha iyi ve kolay öğrenip öğrenemediğinizi nedenleri ile yazınız.
- c) “Ötüken’de Elli Beş Gün” adlı kitaptan Göktürklerle ilgili neler öğrendiniz, yazınız?
- d) “Ötüken’de Elli Beş Gün” adlı kitabı okuduktan sonra Göktürk tarihine merakınız arttı mı, nedenleri ile yazınız?
- e) “Ötüken’de Elli Beş Gün” adlı kitabı okuduktan sonra Ötüken’e gitmek ister miydiniz, Ötüken’de neler yapmak isterdiniz?
- f) “Ötüken’de Elli Beş Gün” adlı kitabı okuduktan sonra derslerinizde, anı türü kitaplarından faydalanılması konusundaki düşüncelerinizi yazınız.
- g) “Ötüken’de Elli Beş Gün” adlı kitabın hoşunuza giden yönlerini yazınız.

h) “Ötüken’de Elli Beş Gün” adlı kitabın hoşunuza gitmeyen özelliklerini yazınız.

i) “Ötüken’de Elli Beş Gün” adlı kitapta başka neler de olsaydı, daha güzel olurdu. Düşüncelerinizi yazınız?

j) “Ötüken’de Elli Beş Gün” adlı kitabın dil ve anlatım yönünden seviyenize uygun olup olmadığını, anlayıp anlamamakta zorluk çekip çekmediğinizi varsa örnekleri ile yazınız.

k) “Ötüken’de Elli Beş Gün” adlı kitabın fiziksel unsurlarını (kağıt, resim, dış kapak, iç kapak, yazı büyüklüğü vb.) beğenip beğenmediğinizi veya seviyenize uygun olup olmadığını nedenleriniz ile yazınız.

1.2. Araştırmanın Önemi

Sosyal Bilgiler öğretiminde “ İpek Yolunda Türkler” ünitesinin konularının öğretiminde, ders kitaplarının dışında farklı yardımcı kaynaklara da ihtiyaç duyulmaktadır. Özellikle ders dışı etkinlik kapsamında bazı kitapların öğrencilere okutularak konuların öğretimi kolaylaştırılabilir. Böylece daha nitelikli ve kalıcı öğretim gerçekleştirebiliriz. Bu çalışma ile Göktürkler tarihi konusunun öğretiminde “Ötüken’de Elli Beş Gün” adlı kitabın öğrencilere okutulabileceği ve ders planı doğrultusunda ders içi etkinliklerde değerlendirilebileceği hususunda, öğrenci görüşlerinin alınması amaçlanmıştır. Böylece benzeri kaynak kitapların öğretim ortamında kullanılması sağlanabilir.

1.3. Varsayımlar (Sayıtlar)

a) Araştırmada veri toplama aracı olarak açık uçlu sorulardan oluşan anket formlarının kullanılmasının, öğrenci görüşlerini tespit etmede uygun bir araç olduğu varsayılmıştır.

b) Öğrencilerin görüşlerini samimi bir şekilde ortaya koyacakları varsayılmıştır.

c) Sınıftaki öğrenci düzeylerinin birbirlerine yakın olduğu varsayılmıştır.

1.4. Sınırlılıklar

- a) Bu araştırma, 2016-2017 eğitim-öğretim yılı ile sınırlıdır.
- b) Araştırma Konya İli Seydişehir İlçesinde bulunan Kesecik Ortaokulu'nun 6. sınıfında okuyan 17 öğrenci ile sınırlıdır.
- c) Veri toplama aracı olarak kullanılan ve bu anket formundan sağlanan bilgiler ile sınırlıdır.
- d) Araştırma 6. sınıf Sosyal Bilgiler Programında yer alan “ İpek Yolunda Türkler” ünitesinde geçen “ Göktürkler” konusu ile sınırlıdır.
- e) Araştırma, Güngör Karauğuz'un “Ötüken'de Elli Beş Gün” adlı kitabının 1 ile 89 sayfaları ile sınırlıdır.
- f) Araştırma 2005 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Programı ile sınırlandırılmıştır.

1.5. Tanımlar

Sosyal Bilimler: “Geçmiş ve günümüz bağlamında insan ve toplum ile ilintili inceleme yapan disiplinler bütünüdür” (Kabapınar, 2014: 2). Sosyal Bilgiler Dersi: “Sosyal bilimlerin pedagojik ilkeler çerçevesinde özel bir kitle olan öğrenciler için basitleştirilmiş biçimidir” (Kabapınar, 2014: 2).

Töre: ‘Töre, devlet düzenidir. Aynı zamanda, bu düzenden, “doğan devlet gücüdür”. Temeli ise, “aile töresi” ile aile gelenekleridir’(Ögel, 1988: 473).

II. BÖLÜM

KURAMSAL AÇIKLAMALAR VE LİTERATÜR TARAMASI

2.1. Sosyal Bilim Tanımı

Sosyal bilimler, geçmiş ve günümüz arasında, insan ve toplum ile alakalı inceleme yapan disiplinler bütünüdür. Belirli metodolojik kurallar çerçevesinde; birey ve toplum ile ilgili hususlarda üretilen bilimsel bilgiyi anlatırlar (Kabapınar, 2014: 2). Bir başka anlatımla sosyal bilimler, toplumu konu edinen disiplinlerin belirli kurallar ve metotlar doğrultusunda bilimsel yöntemlerle incelenmesidir. Yani sosyal bilimler, insanı ve onun menfaatlerine ilişkin objektif bilgileri ortaya atan disiplinler topluluğudur.

Sosyal bilimler, bireyin davranışlarını çeşitli açılardan ve objektif olarak tetkik eden disiplinlerden oluşur (Gazan, 2010: 14). Tarihin her döneminde süregelen bir değişim gösteren, farklı ve karmaşık hadise ve de konularla karşılaşan insanların hayatında sosyal bilimlerin önemi büyüktür (Köstüklü, 2001: 9).

Sosyal bilim disiplinlerinin birbirleri ile kaçınılmaz ilişkileri mevcuttur. Sosyal bilim disiplin alanlarını tarih, sosyoloji, antropoloji, coğrafya, psikoloji, arkeoloji, siyaset bilimi, hukuk, dil bilimi, ekonomi vb. şeklinde sıraladığımız da bu disiplinlerin birbirleri ile ilişkilerini hemen fark ederiz. Örneğin sosyoloji biliminden yararlanmayan bir hukuk bilimi düşünülemez. Sıraladığımız disiplinlerin, inceleme alanlarının insan, toplum ve çevre odaklı olması kendi aralarındaki ilişkileri kaçınılmaz kılar.

2.2. Sosyal Bilgiler Tanımı

Sosyal bilgiler üzerine çok tanımlama yapılmıştır. Bu tanımlamaların birçoğu birbirleri ile çelişkili ve işlevsel olarak tutarsız olmuş, felsefi karmaşalardan da olumsuz etkilenmiştir. Bu doğrultuda sosyal bilgiler eğitimcilerinin, sosyal bilgilerin kavramsal ve felsefi özelliklerini içlerine sindirmiş olmalıdırlar (Koçoğlu, 2012: 46).

Bu çalışmada daha çok kabul gören tanımlar üzerinde durulacaktır. Bunlardan birincisi Sönmez tarafından yapılan şu tanımlamadır: “Sosyal bilgiler, toplumsal gerçekle kanıtlamaya dayalı bağ kurma süreci ve bunun sonucunda elde edilen bilgiler olarak tanımlanabilir.” (Sönmez, 2005: 455). Sosyal Bilgiler ile sosyal bilimler çoğu zaman birbirleri ile karıştırılmaktadır. Sosyal bilgiler daha çok eğitim-öğretim ile alakalıdır (Paykoç, 1991: 2). Sosyal bilgileri ülkemizde ilköğretim 4. sınıfından başlayarak 7. sınıf sonuna kadar okutulan bir ders, bir öğretim programı olarak düşünebiliriz (Kabapınar, 2014: 2).

“Sosyal bilimler ve sosyal bilgiler arasında sınır çizmek zor olsa da amaçları, yöntemleri, içerikleri, işlevleri birbirlerinden farklılaşmaktadır. Kısaca bu disiplinler arası alan, sosyal bilimler arasındaki kurumsal ve bilimsel gelişmelerin eğitim süreci içinde ele alınarak kişinin toplum içinde geliştirilmesini ve yetiştirilmesini amaçlar.” (Paykoç, 1991: 2). Bir başka anlatımla sosyal bilgiler, “sosyal bilimler alanında akademik ortamda üretilen bilimsel bilginin pedagojik ilkelere dayanarak özel bir kitle olan öğrencilere sunulmasıdır.” (Kabapınar, 2014: 2). Sonuç olarak sosyal bilgiler sosyal bilimlerin eğitimde kullanılmasıdır.

Sosyal Bilgiler ile; sosyal bilimler disiplinlerinden ortaya çıkan bilgilerin öğrencilere, toplumsal yaşamla ilgili temel bilgiler, beceriler, tutum ve değerler kazandırılır (Erden,1996:) Sosyal bilgiler yeryüzü olaylarını, nedenlerini ve oluşunu açıklayan, vatandaşların hak ve ödevlerini, sorumluluklarını tanıtan, bireyin sosyal ve fiziki dünyasıyla geçmişte, günümüzde ve de gelecekteki bağlantılarını irdeleyen ve ortaya koyan bilgilerdir (Dönmez, 2003: 32).

Sosyal bilgiler bir derstir. Eğitim programları tek disiplinli, çok disiplinli ve disiplinler arası programlardır. Sosyal bilgiler dersi ise birçok bilimi bünyesinde barındırdığından, sosyal bilgiler programı çok disiplinli ve disiplinler arası bir anlayışa sahiptir. Sosyal bilgilerin bilgi temelini; tarih, coğrafya, hukuk, antropoloji, siyaset, ekonomi ve edebiyat oluşturur. Sosyal bilgiler birçok bilimden bilgileri içerir ve bunlardan yararlanır. Bu bilimlere bakarsak, büyük bir kısmının sosyal bilimler menşeli olduğunu fark ederiz.

2.3. Sosyal Bilgilerin Dünyada Tarihsel Gelişimi

Sosyal Bilgilerin, sosyal bilimlerle bağımlı düşündüğümüzde, insanlığın ortaya çıkışı kadar eski olduğunu düşünebiliriz. Fakat Sosyal bilgileri bir eğitim programı olarak ele alarak incelediğimizde, eğitiminin ne zaman nerede ortaya çıktığı kesin olarak bilinmemekle birlikte tarihsel gelişimini incelemek için ABD’deki gelişimini irdelememiz gerekir. Amerika’da 1784 yıllarına kadar ahlak eğitimi bünyesinde toplumsal normlar birlikte okutulmuş ve Hıristiyanlık ön planda tutularak, Hıristiyan ülkelerin üstünlüğü vurgulanmaya çalışılmıştır (Sönmez, 1999: 22). Sosyal bilgiler bir ders adı olarak 1916 yılında Amerika Birleşik Devletleri’nde okutulmaya başlanmıştır (Sönmez, 2005: 454). Dersin programı tarih, coğrafya ve vatandaşlık bilgisi derslerinden oluşturularak, toplumun ihtiyaçlarına göre içeriği yeniden düzenlenmiştir (Sönmez, 1999: 22). Bazı eğitim bilimciler ise; vatandaşlık ve sosyal bilimler eğitimi göz önünde bulundurarak, sosyal bilgilerin geçmişini antik dönemlere taşımışlardır (Safran, 2008: 2).

1930’lu ve 1940’lı yıllarda yeniden kurmacılık ve öğrenci merkezli yaklaşımı benimseyen eğitim bilimciler sosyal bilgilerin gelişmesi için gayret göstermişlerse de 1950’li yıllarda sosyal bilgiler programı tarih ve coğrafya ağırlıklı düzenlenmiştir (Aktaran: Erden, 1998: 6). 1960’lı yıllardan başlayarak 1970’li yılların ortalarına dek sosyal bilgiler dersinin içeriği hususunda eleştirel artmış ve “Yeni sosyal bilgiler” adı altında bir hareket başlatılmıştır. Bruner’in buluş yoluyla öğrenme yaklaşımı bu hareketin ortaya çıkmasını tetiklemiştir (Erden, 1998: 6). Yeni sosyal bilgiler anlayışı ile sosyal bilgiler dersinde tarih ve coğrafya disiplinlerinin etkisi azaltılarak sosyoloji, siyaset, iktisat, antropoloji ve sosyal psikoloji gibi disiplinlere de ağırlık verilmiştir. Ayrıca geleneksel tümdengelim ve anlatım yöntemi yerine, öğrencinin daha aktif olduğu tümevarım ve araştırma yöntemleri ön plana çıkmıştır. Böylece sosyal bilimler alanındaki kavram ve yöntemlere dayalı disiplinler arası bir yapı kabul edilmiştir (Erden, 1998: 6).

1970’li yılların sonlarına doğru “Yeni sosyal bilgiler” hareketinin önemini yitirdiğini görmekteyiz. ABD’de Ulusal Bilim Vakfı (NSF) tarafından yapılan araştırmalarda “Yeni sosyal bilgiler” anlayışının başarısız olduğu ortaya çıkmış ve “temele dönme” adı altında tekrar geleneksel yöntemlere geçiş olmuştur (Erden, 1998: 6).

1994 yılına gelindiğinde ABD’ de Sosyal Bilgiler Ulusal Konseyi, sosyal bilgiler programı için tematik standartlar belirleyerek hazırladığı programları buna göre belirlemiştir (Aktaran: Özkartal, 2015: 13). Sonuç olarak sosyal bilgiler konusunda, ABD’ deki gelişmeler tüm dünya ülkelerini etkilediği gibi ülkemizde de takip edilmiştir.

2.4. Türkiye’de Sosyal Bilgiler Öğretimi

Sosyal Bilgiler derslerinin okullarda okutulmasındaki amaçların başında, devletin istediği vatandaş tiplemesini yetiştirmek gelmektedir. Kısaca sosyal bilgiler dersleri; devletin yönetim rejiminin istekleri doğrultusunda değişik yönetim biçimlerinin; yani demokratik, totaliter veya sosyalist vb. anlayışlarının izlerini taşır. Dolayısıyla öğrencilere verilecek sosyal bilgiler, toplumun değer ve kurallarına göre ve de devlet politikalarına göre şekillenir (Koçoğlu, 2012: 49).

“İslamiyet’ten önce Türk Devletlerinde çocuk ve gençlerin yetiştirilmesinde törelerinin etkisi olduğu düşünüldüğünde, Türklere sosyal bilgiler eğitiminin çok öncesinden başladığını ve töre etkisinde olduğunu söyleyebiliriz. İslamiyet’in kabulü ile de sosyal bilgiler eğitimi din eksenli olmuştur.” (Koçoğlu, 2012: 50). “Türkiye’de ise Sosyal bilgiler bir ders ve program yaklaşımı olarak 1960’lı yıllarda eğitim hayatımızda yerini almaya başlamıştır. Daha öncesi yani Osmanlı’yı ve cumhuriyeti kapsayan dönemlerde, sosyal bilgiler kapsamına giren disiplinler ilköğretim düzeyinde bağımsız dersler olarak okutulmuştur.” (Gazan, 2010: 8). “Osmanlı İmparatorluğuna da dünya devletleri ile yakın zamanlı olarak (19.yy.da) gelen sosyal bilgiler programlarının kapsamına giren konuları içeren dersler, ilk kez 2. Abdülhamit zamanında (1876-1909) ilkokul programlarına girmiştir.” (Kalın, 2011: 17).

“ABD’de 20. yy.de sosyal bilgiler alanında yapılan çalışmalar ülkemizi etkilemiş, özellikle ilkokullarda cumhuriyet döneminde sosyal bilgiler eğitimi konusunda birçok çalışma yapılmıştır.” (Dönmez, 2003: 39). Türkiye’de bu alanda 1926, 1930, 1932, 1936, 1948, 1962, 1968, 1989, 1993, 1995, 1998 yıllarında yetiçeklerin hazırlandığını söyleyebiliriz (Sönmez, 1999: 22; Kalın, 2011: 17).

Disiplinler arası bir program ve ders olarak sosyal bilgiler 1962 yılında hazırlanan ilkokul program taslağıyla “Toplum ve Ülke İncelemeleri” adı altında yerini almıştır. 1968-1969 eğitim-öğretim yılında sosyal bilgiler dersi bütün ilkokullarda, 1970-1971 eğitim-öğretim yılında ise deneme amaçlı olarak ortaokullarda, 1975’ten sonra ise bütün ortaokullarda okutulmaya başlanmıştır (Aktaran: Özkara, 2015: 13).

1985 yılından itibaren sosyal bilgiler dersi ortaokullarda milli tarih, milli coğrafya ve vatandaşlık bilgisi adı altında okutulmaya başlanmıştır. Bu uygulama 1997-1998 eğitim-öğretim yılına kadar sürmüş ve bahsedilen eğitim öğretim yılında ilköğretim ikinci kademesinde tekrar sosyal bilgiler dersi adı altında okutulmaya devam edilmiştir. 2004’te 4. ve 5. sınıflar için, 2005’te ise 6. ve 7. sınıflar için yapılandırıcı ve öğrenciyi merkeze alan anlayış doğrultusunda hazırlanan sosyal bilgiler programı uygulamaya konulmuştur ve günümüzde de uygulanmaktadır.

Türkiye’de Sosyal bilgiler, 2005 yılındaki düzenlemelerle bireyin toplumsal var oluşunu gerçekleştirebilmesine yardımcı olması amacıyla tarih, coğrafya, ekonomi, sosyoloji, antropoloji, psikoloji, felsefe, siyaset bilimi ve hukuk gibi sosyal bilimleri ve yurttaşlık bilgisi konularını kapsar. “Öğrenme alanlarının bir ünite ya da tema altında birleştirilmesini içeren; insanın sosyal ve fiziki çevresiyle etkileşiminin geçmiş, bugün ve gelecek bağlamında incelendiği; toplu öğretim anlayışından hareket edilerek oluşturulmuş bir ilköğretim dersi olmuştur” (MEB, 2005).

“2005 yılı sosyal bilgiler öğretim programı tema merkezli olarak yapılandırılmıştır. Tema merkezli örüntülendirilen öğretim programları, işbirlikli öğrenme ve probleme dayalı öğrenme stratejilerine zemin hazırlaması, alanın kavram ve yöntemlerine vurgu yapması noktasında yapılandırıcı öğrenme anlayışının özelliklerini taşımaktadır.” (Kabapınar, 2014: 42).

Ülkemizde bilişim teknolojilerindeki gelişmeler ve kullanımının yaygınlaşması, sanayileşme ve beraberinde getirdiği sorunlar, ülkemiz ve dünyadaki pedagoji ve de tıptaki gelişmeler, siyasi ve de ekonomideki değişim- gelişmeler, yine sosyolojik gelişmeler ve toplumsal değişim sosyal bilgiler programının sürekli geliştirilmesini ve yenilenmesini gerekli kılmaktadır.

2.5. Sosyal Bilgiler Öğretiminin Kapsamı ve Amaçları

Sosyal bilgiler, ilköğretim programının önemli derslerinden biridir. Sosyal bilim alanındaki gelişmeler ve yeni yaklaşımlar sosyal bilgileri de etkilemektedir. Sosyal bilimlerde ki bilgi birikimi arttıkça, değıştikçe ve çeşitlendikçe sosyal bilgiler alanı da buna paralel olarak genişlemektedir. Sosyal bilgiler tarih, coğrafya, psikoloji, ekonomi, siyaset bilimi, antropoloji, hukuk, sosyoloji, yurttaşlık bilgisi disiplinleri ve konularını kapsar. Sosyal bilgiler bu gibi farklı disiplinlerden gelen içeriği harmanlayarak ve bütünlleştirerek, öğrencilerin konunun farklı boyutlarını görmelerini sağlar.

Günümüzde öğrenciye sadece belirli bilgileri aktarma gibi eğitim-öğretim anlayışı ve hedefi yeterli olmamakla birlikte; öğrenciye çağın gereklerine göre gereksinim duyabileceği beceri ve davranışları da kazandırmak gerekir (İbrahimoglu & Öztürk, 2013: 524). Durum böyle olunca sosyal bilgileri, öğrencilere sosyal yaşama uyum sağlama ve de sosyal problemlere çözüm üretmede gereksinim duyacakları bilgi, beceri, tutum ve değerleri kazandırmayı amaçlayan bir ders olarak görmek en doğru yaklaşım olacaktır.

Sosyal bilgiler, bireylerin doğal ve sosyal çevresiyle ilişkilerini, etkileşimlerini ve bu ilişkilerinin geçmişini, günümüzü ve de geleceğini incelediği gibi; insanların kendi aralarında, sosyal kurumlarla, nesne ve de dünya ile ilişkilerini de inceler (Aktaran: Özkaral, 2015: 8).

Bunlardan başka sosyal bilgilerin çalışma alanları olarak; insanların giyecek, yiyecek, barınma ve korunma gibi ihtiyaçlarının karşılanması, toplumun gelenek ve göreneklerinin kazanılması, sosyal sorunların çözülmesi, duyarlı ve sorumlu vatandaş yetiştirilmesi, daha iyi yaşam koşullarının sağlanması gibi konuları da sayabiliriz (Aktaran: Özkaral, 2015: 8).

Sosyal bilgilerin amaçları arasında en önemli yeri tutanlardan biri de bireyin hak ve sorumluluklarını bilmesi ve de iyi bir yurttaş olmasıdır. Nitekim; Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı (TTKB), ülkemizdeki sosyal bilgiler vizyonunu Türk Milli Eğitiminin genel amaçlarının yanında “21. Yüzyılın çağdaş, Atatürk ilke ve İnkılaplarını benimsemiş, Türk kültürü ve tarihini kavramış, temel

demokratik değerlerle donanmış ve insan haklarına saygılı, yaşadığı çevreye duyarlı, bilgiyi deneyimlerine göre yorumlayıp sosyal ve kültürel bağlam içinde oluşturan, kullanan ve düzenleyen (eleştirel düşünen, yaratıcı, doğru karar veren) , sosyal katılım becerileri gelişmiş, sosyal bilimlerin bilimsel bilgiyi üretirken kullandıkları yöntemleri kazanmış, sosyal yaşamda etkin, üretken, haklarını ve sorumluluklarını bilen, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarını yetiştirmektedir.” olarak belirlemiştir (MEB, 2005).

Milli Eğitim Bakanlığı, sosyal bilgilerin genel amaçlarını şöyle belirlemiştir:

1-Özgür bir birey olarak fiziksel, duygusal özelliklerinin; ilgi, istek ve yeteneklerinin farkına varır.

2-Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak, vatanını ve milletini seven, haklarını bilen ve kullanan, sorumluluklarını yerine getiren, ulusal bilince sahip bir vatandaş olarak yetişir.

3-Atatürk İlke ve İnkılâplarının, Türkiye Cumhuriyetinin sosyal, kültürel ve ekonomik kalkınmasındaki yerini kavrar; lâik, demokratik, ulusal ve çağdaş değerleri yaşatmaya istekli olur.

4-Hukuk kurallarının herkes için bağlayıcı olduğunu, tüm kişi ve kuruluşların yasalar önünde eşit olduğunu gerekçeleriyle bilir.

5-Türk kültürünü ve tarihini oluşturan temel öge ve süreçleri kavrayarak, millî bilincin oluşmasını sağlayan kültürel mirasın korunması ve geliştirilmesi gerektiğini kabul eder.

6-Yaşadığı çevrenin ve dünyanın coğrafi özelliklerini tanıyarak, insanlar ile doğal çevre arasındaki etkileşimi açıklar.

7-Bilgiyi uygun ve çeşitli biçimlerde (harita, grafik, tablo, küre, diyagram, zaman şeridi vb.) kullanır, düzenler ve geliştirir.

8-Ekonominin temel kavramlarını anlayarak, kalkınmada ve uluslararası ekonomik ilişkilerde ulusal ekonominin yerini kavrar.

9-Meslekleri tanır, çalışmanın toplumsal yaşamdaki önemine ve her mesleğin gerekli olduğuna inanır.

10-Farklı dönem ve mekânlara ait tarihsel kanıtları sorgulayarak insanlar, nesnelere, olaylar ve olgular arasındaki benzerlik ve farklılıkları belirler, değişim ve sürekliliği algılar.

11-Bilim ve teknolojinin gelişim sürecini ve toplumsal yaşam üzerindeki etkilerini kavrayarak bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanır.

12-Bilimsel düşünmeyi temel alarak bilgiye ulaşma, bilgiyi kullanma ve üretmede bilimsel ahlâkı gözetir.

13-Birey, toplum ve devlet arasındaki ilişkileri açıklarken, sosyal bilimlerin temel kavramlarından yararlanır.

14-Katılımın önemine inanır, kişisel ve toplumsal sorunların çözümü için kendine özgü görüşler ileri sürer.

15-İnsan hakları, ulusal egemenlik, demokrasi, lâiklik, cumhuriyet kavramlarının tarihsel süreçleri ve günümüz Türkiye'si üzerindeki etkilerini kavrayarak yaşamını demokratik kurallara göre düzenler.

16-Farklı dönem ve mekânlardaki toplumlararası siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik etkileşimi analiz eder.

17-İnsanlığın bir parçası olduğu bilincini taşıyarak, ülkesini ve dünyayı ilgilendiren konulara duyarlılık gösterir (MEB, 2005).

2.6. Sosyal Bilgiler Öğretiminde Kullanılabilecek Öğretim Stratejileri

2.6.1. Sunuş (Anlatım) Yoluyla Öğretim Stratejisi

Öğretmeni merkeze alan bir öğretim stratejisidir. Sunuş yoluyla öğretim stratejisine göre öğrenme, tümdengelimle yani bilgi, kavram ya da beceriye ilişkin öğelerin öğrenimi genelden özele doğru gerçekleşir (Kabapınar, 2014: 65). Sunuş yöntemi ile eğitimde, öğrencilere bilgiler direk ve tek yönlü aktarılır.

Sunuş yolu stratejisi genellikle belli bir konu ile ilgili bilgi sunulurken, konuya giriş yapılırken veya konu özetlenirken kullanılır. Sözel yönlü bilgilerin ve durumların kazandırılması, sınıf öğrenci mevcudunun fazlalığı ve zamanlama sıkıntısı yaşanan durumlarda öğretmenlerin sık sık başvurduğu bir yöntemdir. Sunuş yoluyla öğretim stratejisinde, öğretmen aktif bir rol alırken, öğrenci ise pasif bir alıcı konumundadır.

Anlatım yönteminin kısa zamanda kalabalık bir guruba bilgi aktarımı sağlama gibi avantajının yanında bazı sınırlılıkları da vardır. Bu yöntemde öğrencinin pasif bir alıcı olması en önemli sınırlılığdır. Bunun yanında öğrenciler edindikleri bilgileri yorumlama da ve hayatlarında kullanma da yeterince beceri geliştirememektedirler. Anlatım yönteminde öğrencilerin dikkatleri çabuk dağılmakta ve neyi ne kadar öğrendikleri ders esnasında öğretmenler tarafından kestirilememektedir.

Bu öğretim yönteminde öğrencilerin pasif bir dinleyici olmaktan öteye gitmemesi, stratejinin en önemli yetersizliği olarak görülmüş ve bu yönüyle sürekli eleştiriye maruz kalmıştır. Klasik bir yöntem olarak da tanımlanan anlatım yöntemi yüzde kırk ikiler gibi bir oranla ülkemizde öğretmenler tarafından kullanılmaktadır. Bu strateji de öğretmen kendine hakim olmalı, jest, mimik ve beden dilini etkili kullanılmalıdır (Senemoğlu, 2002: 480-485).

2.6.2. Buluş Yoluyla Öğretim Stratejisi

Buluş yoluyla öğretim stratejisi, öğrencinin bizzat kendisinin etkinliklere ve gözlemlere katıldığı ve de sonucunda bir yargıya ulaştığı bir yöntemdir. Burada öğretmen, öğrencinin etkinliklerden ve gözlemlerinden yola çıkarak bir yargıya varmasını teşvik etmesi gerekmektedir (Senemoğlu, Üstündağ, Gömleksiz, 1999: 53). Bir başka ifadeyle buluş yoluyla öğretim stratejisi, belli bir problem (sorun) ve konuyla ilgili verilerin toplanıp analiz edilerek bütüne ulaştırmayı hedef edinen, öğrencilerin sürekli aktif olarak rol aldığı güdüleyici bir öğretim stratejisidir (Büyükkaragöz & Çivi, 1999: 70).

Buluş yoluyla öğrenmede öğrencinin konuyu merak etmesi önemli ve dikkat edilmesi gereken bir husustur. Merak öğretmenin ilk başta oluşturduğu belirsizlikle başlar. Bu öğrencinin öğrenme güdüsünü harekete geçirecektir. Bu belirsizlik durumu

birtakım ipuçlarını da beraberinde taşımaları gerektirir. Belirsizlik düzeyi iyi ayarlanmalıdır. Aksi durumda öğrenende kargaşaya yol açtığı gibi, öğrenciyi öğrenme gayretinden vazgeçirebilir (Senemoğlu, 2002).

Buluş yoluyla öğrenme stratejisinde iki yaklaşım vardır. Bunlar yapılandırılmış ve yapılandırılmamış buluştur. Yapılandırılmış buluş daha çok ilköğretim, ortaöğretim, yükseköğretimde kullanılmaktadır. Yapılandırılmamış buluş ise daha çok okulöncesi eğitimde kullanılmaktadır (Ekiz, 2001: 59). Yapılandırılmamış buluş, belli bir planlaması ve hazırlanması olmayan bir ortamda ve süreçte; kavramları, ilkeleri, bir problemin çözümünü öğrenenin kendisinin bulmasıdır. Bu buluş kendiliğinden meydana gelir. Yapılandırılmamış buluş etkinlikleri güç olduğu gibi, istenilen sonuca ulaştırma da yeterli olmayabilir. Bu özelliğinden dolayı okulöncesi eğitimde kullanılması tavsiye edilmemektedir (Ekiz, 2001: 59).

Buluş yoluyla öğretim stratejisinin temel özelliklerini aşağıdaki gibi sıralayabiliriz.

1.”Bütün disiplinlerin bir temel yapısı vardır. Öğretime bu konu alanının en güzel kavramlarından başlamak gerekir. Öğrenci temel kavramları öğrendikçe alt kavram ve düşünceleri kendisi geliştirebilecektir.” (Erden, 1998: 62).

2.”Öğrenciler konunun temel yapısını tümevarım yoluyla keşfederler. Dolayısıyla öğretmen mümkün olduğunca öğrencilere çok örnek sunmalıdır. Öğrenci bu örneklerden hareketle benzerlik ve farklılıkları ayırt ederek, inceleyerek konunun genel yapısını keşfeder.” (Erden, 1998: 62).

Öğrenmede öğrencinin aktif rol alması önemlidir. Bundan dolayı öğrencinin iyi güdülenmesi gerekir. Öğrenciyi, merak ettirme, birlikte çalışma ve başarılı olma gibi özelliklerle güdüleyebiliriz. Öğretmenler bu öğretim stratejisini kullanırken, öğrencinin başarılı olması ve sonuca ulaşması için ona rehberlik etmeli ve daha çok küçük gruplara öğretimde bu yöntemi tercih etmelidir (Erden, 1998: 63).

Buluş yoluyla öğrenmenin gerçekleşebilmesi için etkinliklerin dört temele dayanarak oluşturulması gerekir. Öğrencinin öğrenmeye hazır bulunuşluğunu ortaya çıkaracak yaşantıların belirlenmesi, öğretim muhtevasının yapılandırılması, öğrenme

yaşantılarının sıralanması, öğrenme esnasında pekiştireçlerin rollerini, nasıl ve ne zaman dağıtılacağına belirlenmesi oluşturur (Koçoğlu, 2012: 16).

“Buluş yoluyla öğrenme, öğrencinin merakını uyandırma, öğrencinin yeni konunun yapısal düzenini kavramasına yardım etme. Tümevarım yöntemiyle genelleme, ulaşılabilecek deneyler ve başka öğrenme etkinlikleri düzenleme, öğrencileri bir kodlama sistemi geliştirmeye teşvik etme. Bir problemi belirlemeye ve çözmeye yönelik etkinlikler desenleme, sınıfta sezgi ve tümevarım yoluyla düşünmeyi besleme, öğrencilere buldukları genellemeyi yazılı olarak ifade ettirme gibi etkinlik basamakları ile gerçekleştirilir.” (Koçoğlu, 2012: 16).

Buluş yoluyla öğretim stratejisi, sunuş yoluyla öğretim stratejisinin yetersizliklerine karşın ortaya çıkarılmış stratejidir. Buluş yoluyla öğretim stratejisinde öğrencinin aktif olması ve tümevarım yöntemini kullanması, sunuş yoluyla öğretim stratejisinde öğrencinin pasif olması ve tümdengelim yönteminin kullanması aralarındaki en önemli farkı oluşturmaktadır.

2.6.3. İşbirlikli Öğrenme Yöntemi

“İşbirlikli öğrenme yöntemi, öğrencilerin küçük gruplar halinde çalışarak birbirlerinin de öğrenmelerini sağladıkları ve öğrenmeyi en üst düzeyde gerçekleştirmeye çalıştıkları öğrenme yöntemidir (Güngör, Açıkgöz, 2006: 485). İşbirlikli öğrenmenin geleneksel eğitimden farkı, akademik kazanımları geri planda tutmasıdır. Geleneksel eğitim anlayışında geri plana atılmış olan öğrenme arzusu, okuma alışkanlığı, birlikte çalışma alışkanlığı, öz-saygı, liderlik, paylaşma, işbirliği yapma vb. birçok kazanım; işbirlikli öğrenmeyle daha kolay elde edilebilir (Güngör, Açıkgöz, 2006: 485).

İşbirlikli öğretim yöntemiyle öğrencilere işbirliği yapma, görev paylaşımı, uzlaşma, sorumluluk alma ve arkadaşlık bağlarını güçlendirme gibi istenilen özellikler daha kolay kazandırılabilir. Bu öğretim modelinde gruptaki öğrencilerde zorunluluktan ziyade sağlam bir arkadaşlık bağı kurulur. Okul dışı ve harici zamanlarda dahi öğrenciler arasındaki bu arkadaşlık bağı devam eder. Bu birliktelik sonucu bir sinerji meydana gelir (Senemoğlu, 2002).

İşbirlikli öğrenme modelini savunanlar öğrencilerin bilgiyi bu yöntemle pasif olarak alan değil de, bilgiyi aktif olarak elde eden durumunda olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca bu yöntemin bireyin hem sosyalleşmesini hem de demokratikleşmesini sağlamaya katkıda bulunduğunu söyleyebiliriz.

Bu stratejide, öğrenciler grupta yarışmacı olmaktan ziyade işbirlikçi bir ortamda öğrenmektedirler. Öğrenciler birlikte çalışarak amaca ulaşmayı hedef edinirler. Birlikte çalışmanın gayesi birbirlerinden daha iyi olmaktan ziyade, birlikte en üst düzeyde öğrenmeyi sağlamaktır (Bacanlı, 2001: 199).

“İşbirliğine dayalı öğrenme yöntemlerini ise şöyle sıralayabiliriz. Öğrenci ekipleri ve başarı bölümleri, takım-oyun-turnuva, işbirliğine dayalı birleştirilmiş okuma ve kompozisyon, takım destekli bireyselleştirme, birlikte soralım-birlikte öğrenelim, birleştirme ve karşılıklı sorgulama teknikleri sayılabilir.” (Baykara, 2000: 201).

2.6.4. Araştırma İnceleme Yoluyla Öğretim Stratejisi

Araştırma İnceleme Yoluyla Öğretim Stratejisi öğrenci merkezli bir öğrenme stratejisidir. Bu stratejide öğrenciler aktif durumdadır. Etkinlik sırasında Öğrencilerden problemi çözmeyi merkeze alan bir araştırma içerisine girmeleri istenir. Öğrenciler önce kendilerine verilen konuya ilişkin problemi tanımlar ve problemin sınırlarını çizerler. Sonra sonuca ulaşmak için denenceler /hipotezler oluştururlar. Hipotezleri/denenceleri sınamak için gerekli veriler öğrenciler tarafından toplanır, sonra ortaya çıkan veriler değerlendirilerek, raporlaştırma eylemleri yerine getirilir. Bu eylemlerin ardından problemin çözümü için düşüncelerini, anlayış ve yaklaşımlarını sunarlar. Bu etkinliklerle öğrenciler problem çözme becerilerini geliştirdikleri gibi edindikleri kazanımları gerçek yaşamda uygulayabilirler (Kabapınar, 2014: 69).

Öğrenciler problemi çözme gayretini gösterirlerken öğretmen de onları düşünmeye yönlendirmeli ve onlara rehberlik etmelidir. Öğretmenlerin bu stratejiyi uygularken aşağıdaki özellik ve ilkelere dikkat etmeleri gerekir.

1) Belirlenen hedefler Bloom'un bilişsel hedef taksonomisinin uygulama basamağı düzeyinde veya bu basamaktan daha üst seviyede olmalıdır. Duyuşsal alanın örgütlenme ve kişilik basamaklarını; devinişsel alanın da tüm basamaklarını

kapsamalıdır. Davranışlar da ilkeleri yerine getirme, problemi çözme, karar verme, yapıp öğretme gibi özellikleri barındırmalıdır.

2) Sosyolojik olgularla ilgili bir problem çözülecek veya bir karara varılacaksa, öğretmen bu olgularla alakadar üç problemi öğrenci mevcudu kadar çoğaltıp derste öğrencilere sırasına göre teker teker vermeli ve bunlardan birerini öğrencilerin okuması sağlanmalıdır. Yeterli süre öğrencilere tanınmalı ve bu sırada problem çözme yada karar verme basamakları tahtaya yazılmalıdır.

3) Eğer problem çözme süreci veyahut bilimsel yöntem tercih edinilirse yukarıda bahsettiğimiz eylemlerden sonra öğretmen, sırasına göre “ Bu problemde size verilenler nelerdir? Sizden istenilenler nelerdir? Bu problemi nasıl çözebiliriz?” vb. soruları teker teker yönelterek onlardan gerekçeli yanıtları almaya çalışmalıdır. Bu cevapların doğruluğu ve yanlışlığına yönelik tartışma ortamı oluşturmalı, öğrenciler doğruya ulaşılınca da onlara pekiştireçler vermelidir (Aktaran: Koçoğlu, 2012: 17).

İnceleme araştırma yönteminde problem çözme esnasında tümevarım, tümdengelim, analiz ve sentez uygulamalarına yer verilir (Doğanay, 2002: 163).

2.6.5. Çoklu Zekâ Kuramı

Çoklu zeka kuramı, nöropsikoloji ve gelişim uzmanı Howard Gardner tarafından 1983 senesinde ortaya oluşturulmuştur. “Çoklu zeka kuramı” zekanın toplumlara ve eğitime etkisini sadece dil ve matematik zekasını kabul eden zeka tanımlamalarını ortadan kaldırmıştır. Gardner zekanın bilindiği üzere iki değil yedi adet yönü olduğunu; sadece matematik ve dilde değil sporda, derste, müzikte, iletişimde, resimde, doğada kendini ispat edenlerin ve kendini iyi tanıyanların da zeki olduğunu savunmuştur (Demirel, 1999: 133).

Bu kuram ilk ortaya atıldığında yedi zeka olarak belirlenmiş olup, “Doğa Zekası” sekizinci zeka olarak kurama sonradan eklenmiştir. Kurama göre her insanda bu sekiz zeka alanı bulunur; fakat çevre, biyolojik ve psikolojik gibi özelliklerin devreye girmesiyle bu zeka alanlarının bazıları ön plana çıkarken bazıları da arka planda kalır. Kuramın can alıcı yönü, insanların çok geniş ve çok sayıda kapasitelerle dolu olduğu ve zekanın ölçülmeyecek kadar çok yönlü olduğunu savunmasıdır (Kabapınar, 2014: 144).

Kişilerin yapabileceklerinin bir potansiyeli vardır. Bundan dolayı da eğitim planlamaları yaparken ülkeler eğitim anlayışlarında kuramın verilerinden yararlanmalıdırlar. Klasik test anlayışının eğitim ölçme ve değerlendirmelerinde yeterli gelmeyeceği bunların yanında öğrencilerin becerilerini ortaya koyan ölçme ve değerlendirmelerin yapılması gerektiği bu kuramla anlaşılmıştır.

“Çoklu zeka her bilim alanında bireylerin öğrenmelerini artıran bir öğretim süreci olarak algılanmaktadır.” (Demirel, 1999: 143).

Çoklu zeka yaklaşımının içine aldığı zeka kuramı Tablo 2.1. de yer almaktadır.

Tablo 2.1: Gardner’in Çoklu Zeka Kuramı

Sözel / Dilsel Zekâ	Bedensel Zekâ
Matematiksel/ Mantıksal Zekâ	Müzikal / Ritmik Zekâ
Özedönük/ Bireysel Zekâ	Sosyal/ Bireylerarası Zekâ
Görsel/Uzamsal Zekâ	Doğa Zekâsı

Kaynak: Kabapınar, 2014: 144

2.6.6. Tam Öğrenme Modeli

Bloom’un ortaya attığı bir öğrenme stratejisidir. Bloom Carroll’un “okulda öğrenme” yöntemi üzerinde çalışarak tam öğrenme modelini ortaya geliştirmiştir. Etkili öğrenme diye de adlandırabileceğimiz tam öğrenme modeli, öğrencilerin öğrenme hızlarını dikkate alır. Bu stratejiye göre yeterli zaman verildiği takdirde her öğrenci öğrenebilir. İyi planlanıp hazırlanan bir eğitim ortamı ve zamanlı bir öğretmen rehberliği ile her öğrenciye istenilen kazanımlar kazandırılabilir.

Bu stratejinin en önemli vurgusu, öğrenim güçlüğü bulunan öğrencilerin bile nitelikli ve yerinde planlama ve de zamanlı öğretmen müdahaleleriyle öğrenebileceğidir. Böylece bütün öğrenciler tarafından üst düzeyde öğrenme yani tam öğrenme gerçekleştirilebilir.

Bu öğrenme stratejisine göre öğrenme başarısı yüksek yüzdeyle gerçekleşebilir. Bu öğrenme modeline göre eğitim faaliyetlerinde öğrencilerin özgeçmişleri de önemsenmeli ve planlamalar buna göre yapılmalıdır. Bu yaklaşıma göre öğrencilere ek zaman verilirse bütün öğrenciler öğrenebilir. Zamanla yavaş öğrenen öğrenciler de, diğerlerinin öğrenme hızlarına erişebilirler.

Tam öğrenmeyi sağlayan bazı faktörler vardır. Bunlar; gerekli önkoşul öğrenmenin sağlanmış olması, öğrencinin öğrenmeye katılım isteği, öğretilenin ve uygulanan öğretim etkinliğinin öğrencinin ihtiyaçlarına cevap verme derecesidir. Tam öğrenme modelinde öğrencinin hazır bulunuşluğu, öğretim planlaması ve uygulamaların kalitesi ve öğrenme ürünleri çok büyük önem arz eder (Senemoğlu, 2002: 446).

Öğrencinin hazır bulunuşluğu (giriş davranışları) bilişsel ve duyuşsal özelliklerden oluşur. Giriş davranışları da diye de tabir edilen bu ön öğrenmeler yeni öğrenilecek konuların öğrenilmesini ve istendik davranışların kazanılmasını kolaylaştırmaktadır. Hedeflere ulaşma da, ön öğrenmelerin büyük katkısı bulunmaktadır. Bu öğretim stratejisinde oluşan yeni öğrenmeler kendinden önceki öğrenmelere bağlıdır, sonraki öğrenmelerin ise hazırlayıcısı durumundadır. Bu nedenle gerekli bilişsel ön öğrenmelerin sağlanmış olması büyük önem arz eder. Öğrencinin öğrenme konusuna merakını, tutumunu ve akademik benlik özelliklerini ise duyuşsal giriş davranışları olarak tanımlayabiliriz.

Öğretim hizmetlerinin niteliği bireysel öğretimin öneminden meydana gelmektedir. İyi hazırlanmış ve planlanmış bir öğretim faaliyetlerinde ipuçları, öğrenci katılımı, pekiştirme- geri bildirim (dönüt) ve düzeltme basamakları sırasına göre uygulanır. Tam öğrenme stratejisinin bağımlı değişkeni olan öğrenme ürünleri, öğrenme seviyesini, türünü, öğrenme hızını ve duyuşsal ürünleri de kapsar. Bu öğrenme stratejisi ile öğrenen öğrencilerin öğrenme hızları arttığı gibi derslere ve okula bakış açıları olumlu şekilde değişir ve ilgileri artar (Senemoğlu, 2002: 447).

2.7. Sosyal Bilgiler Dersinde Materyal Kullanımı

2.7.1. Sosyal Bilgiler Dersinde Materyal Kullanımının Faydaları

Dünyamızda bilim ve teknolojide hızlı gelişmeler olmaktadır. Bu gelişmeler yaşamın her alanını etkilediği gibi eğitim - öğretim faaliyetlerini de etkilemiş ve değiştirmiştir. Çünkü toplumların ve ülkelerin eğitimden beklentileri giderek artmış ve artmaya devam etmektedir. İnsanın doğaya egemen olma kaygısı ve topluma uyum çabası eğitimin önemini zamanla arttırmış ve daha da arttıracak gibi görünmektedir.

Eğitim, insanın yeteneklerini ve gizil güçlerini ortaya çıkaran bir süreçtir. Bununla birlikte bireyi her yönden gelişmesini sağlayan faaliyetleri barındırır. Günümüzdeki hızlı gelişmeler sayesinde, eğitim faaliyetlerinde de hızlı gelişmeler olmuş ve yeni olanaklar insanlığa sunulmuştur. Eğitim - öğretim ortamları ve yöntemleri gelişmiş, bu konudaki bilimsel çalışmalar arttıkça sonuçları eğitim uygulamalarına kılavuzluk etmiştir. Bilimsel çalışmalar sonucunda, eğitim-öğretim ortamının ve zamanlamasının düzgün ve de zengin planlanması, öğrenme işini kolaylaştırdığı ve de güçlendirdiği gerçeğini ortaya çıkarmıştır. Bireyin tüm duyularına etki eden planlanmış bir eğitim-öğretim ortamı daha kalıcı öğrenmeleri sağladığı bir gerçek olarak karşımıza çıkmıştır.

Eğitim-öğretim ortamının materyal bakımından zenginleştirilmesi ve etkinliklerin materyaller aracılığı ile yaptırılması öğrenme ve de öğrenilenlerin kalıcılığı hususunda büyük önem arz etmektedir. Bu sebeple eğitimcilerin ders planlamalarını yaparken ve ders işlenirken bolca ve işlevsel yönü fazlaca materyal seçmeleri istendik davranışların kazandırılmasında önemli katkı sağlamaktadır. Özellikle öğrencilerin görme, işitme, temas etme, koklama, tatma duyularına hitap etmek, öğrenmelerini arttırmakla birlikte kalıcılığı da sağlamaktadır.

Öğrencilerin öğrendiklerini daha iyi anlayabilmeleri ve yapılan eğitimin kalitesini yükseltmek için sınıf ortamında araç gereç kullanımının zengin ve ilgi çekici olması gerekir. Eğitim materyalleri ve ders kitapları, eğitim ortamının önemli ve işlevi çok yüksek değerlerindedir. İyi hazırlanmış ders kitapları, iyi hazırlanmış diğer eğitim araç- gereçleri, öğrenciyi daha etkili uyurarak (görsel, işitsel, tat, koku, temas), onun dikkatini arttıracak ve de eğlenerek öğrenciyi daha çok öğrenmeye sevk edecektir. Bu

uyarıcılarının aynı zamanda öğrencinin yaşantısıyla ilgili olması öğrenciyi düşünmeye ve yaratıcılığını geliştirmeye katkı sağlayacaktır. Bütün bu katkılarının yanında öğrencilere, hayatta başarılı olmanın sırlarını da kazandıracaktır.

Öğrenci merkezli eğitim anlayışında hazırlanan öğretim etkinlikleri mümkün olduğunca araç-gereçlerle zenginleştirilmelidir. Eğitimde kullanılacak materyaller; öğrencilerin kişisel özelliklerine uygun, kullanılabilir, hesaplı ve temin edilebilir olmalıdır. Aynı zamanda hedeflere ve öğrenci ilgisine uygun özellikleri taşımalıdır. Öğrencinin duyularına hitap eder olması da gözden kaçırılmaması gereken bir diğer önemli özelliktir.

Eğitim materyalleri ile eğitim faaliyetleri zenginleşmekle birlikte doğal çevre, toplum, yaşanan geçmiş gibi unsurlar eğitim öğretim ortamına ve de dolayısıyla öğrencilerin dünyalarına kazandırılmaktadır. Eğitim materyallerinin en önemli faydalarından biri de, soyut yaşantıları ve kavramları somutlaştırmalarıdır. Günümüzde eğitim-öğretim faaliyetlerinde sadece anlatmak-dinlemek yerine derslere aktif bir şekilde katılan, sorular soran, plan yaparak hareket eden, bilimsel araştırma yöntemlerini kullanan, gözlemleyen, sınama yapan, sorgulayıcı, karşılaştırmacı, düşünen ve bu doğrultuda sonuca ulaşan öğrenciler olması gerekir. Bunun içinde öğrencilere yaparak yaşayarak öğrenme ortamı sunulması gerekir. Öğrencilerin yaş ve gelişim seviyelerine göre; gerçek yaşantılarla, toplumla, doğayla, eşyayla ve olaylarla karşılaştırılması ve bizzat yaparak yaşayarak öğrenmelerinin sağlanması nitelikli eğitim faaliyetini sağlar.

Eğitimde materyal kullanımı, etkili bir eğitim öğretim ortamı hazırlanmasını ve öğrencilerin hedeflere daha kolay ulaşmasına vesile olur. Materyal kullanımı aynı zamanda öğretmenin işini de kolaylaştırır. Bundan dolayı öğretim, amaçlara en uygun araç-gereçlerle yapılmalıdır. Eğitimi-öğretimi öğrenciler için ilgi çekici kılmak, öğrenme kaynaklarını çoğaltabilmek, öğrencilerin gereksinimlerine uygun öğrenme ortamları yaratarak öğrencilere istedik davranışları kazandırmak, onların yeteneklerini geliştirmek, onları mesleklere ve üst öğrenim kurumlarına hazırlamak için çağdaş eğitimin gereklerini uygulamamız gerekir. Bundan dolayı eğitim öğretim faaliyetlerinde, bilimsel veriler ışığında eğitim teknolojilerini ve eğitim materyallerini kullanmak büyük önem arz etmektedir.

2.7.2. Eğitim- öğretim Ortamında Kullanılacak Materyallerin Taşınması Gereken Özellikler

Kullanılan materyaller bazı özellikleri taşınmalıdır. Bu özellikler, materyalin türüne bağlı olarak değişebilir. Kullanılacak materyalin geliştirilmesinde ve kullanılmasında bazı hususlara dikkat edersek materyal seçiminde doğru davranmış oluruz.

Eğitim araç-gereçleri dersin hedef ve amaçlarına göre olmalıdır. Dersin hedeflerini desteklemeyen ve kapsamayan bir materyalin öğretimsel tarafı göz ardı edilmiş olur (Senemoğlu, 2002: 427).

Derslerde kazandırılması amaçlanan belirlenmiş hedeflerin öğrenciye kazandırılması için etkinlikler hazırlanır ve bu etkinlikler düzenlenen eğitim ortamında öğrencilere yaptırılır. Bu etkinlikleri yaptırırken kullanılacak araç-gereçler dersin hedefleriyle ve amaçlarıyla örtüşmelidir. Eğitim araç-gereçleri sade ve anlaşılır olmalıdır. Materyalin en önemli rolü ders ortamını öğrenci için anlamlı ve etkinleştirici kılmasıdır. Öğretilecek konuyu basitleştiren, anlaşılmasını kolaylaştıran, sadece gerekli bilgilerin yer aldığı sade yapıda materyallerin kullanılması ihtiyaç olarak ortaya çıkar. Gereksiz ayrıntılar öğrencileri yorar ve hatalı kodlamaya sebebiyet verebilir. Ayrıca fazla ayrıntı öğrencinin sıkılmasına yol açarak, öğrencinin ilgisini dağıtabilir.

Eğitim araç-gereçlerinde kullanılan görsel ve işitsel özellikler (resimler, grafikler, şeritler, fotoğraflar, maketler, haritalar, videolar, teypler vb.), konunun önemli yerlerini vurgulamak için kullanılmalı, araç- gerecin aşırı kullanımdan da uzak durulmalıdır. Normalinden fazla kullanılan ve amaçla tam örtüşmeyen görsel-işitsel özellikler, öğrenci dikkatini zayıflatır ve öğrenme güdüsünü de azaltabilir.

Eğitim araç-gereçleri öğrenciye alıştırma ve uygulama fırsatı verecek nitelikte olmalıdır. Öğrencilerin aktif olduğu durumlarda yaparak yaşayarak öğrenmeler olduğu için kolay ve kalıcı öğrenmeler sağlanır. Örneğin slayt kullanılacaksa bu etkinlikteki slaytı öğrenci hazırlamalı ve sunmalıdır.

Eğitim araç-gereçleri konunun tamamını değil, özet bilgileri içermelidir. Ders materyalinin bütün içeriği öğrenciye aktarılmasından ziyade içeriğin ana temalarını taşınması daha isabetli olacaktır. Dolayısıyla kullanılacak materyaller ana temayı veren,

öğrencilerin anlamasını kolaylaştıran, somutlaştıran, güdüleyen nitelikte olmalıdır. Ayrıca materyalleri tekrar kullanabilmek için dayanıklı hazırlanmalı ve her kullanılması gerektiğinde kolay ulaşılabilir yerde bulundurulmalıdır. Bunların yanında materyallerin kolayca taşınır, sınıf içinde rahatça kullanılabilir ve de ekonomik olmasına da dikkat etmemiz gerekir.

Materyallerde bulunan yazılı metinler ve görsel-işitsel özellikler, öğrencinin gelişim çağına uygun olmalı, aynı zamanda öğrencinin gerçek yaşamıyla da ilintili olmalıdır. Yani Materyaller, öğrencinin gerçek yaşantılarını sınıf ortamına taşıyabilir özellikleri barındırmalıdır. Materyallerin öğrencinin öğrenecekleri ile yaşantıları arasındaki ilişkiyi kurabilecek nitelikleri taşıması gerekir. Yine materyallerin; öğrencinin bilişsel, fiziksel, duygusal, sosyal, duyuşsal ve psikomotor özelliklerine uygun olmasına dikkat edilmesi önemlidir. Öğrencinin hazır bulunuşluk düzeyine uygun hazırlanan materyaller öğrenmeyi en üst düzeye çıkaracaktır (Senemoğlu, 2002: 427).

Ders materyali bütün öğrencilerin erişebileceği ve kullanabileceği niteliklerde olmasında fayda vardır. Böylece öğrencilerin becerileri de ortaya çıkarılmış ve geliştirilmiş olunur. Bunun yanında öğrenciyi sürekli aktif tutmamızı da sağlar. Öğrencinin de kullanacağı materyaller, öğrencinin öğrenme isteğini de en üst düzeyde tutar. Materyallerin geliştirilebilir ve güncelleştirilebilir özelliğinin bulunması dikkat etmemiz gereken diğer bir husustur. Hazırlanan materyaller konunun içerik değişikliğinde, yeni durumlara uygulanmasında sorun taşımaması gerekir. Kısaca konuya ve öğrencinin özelliklerine uygun, taşınabilir, temin edilebilir, ekonomik, güncel, öğrencilerin bireysel ve topluca kullanabildikleri, öğrencileri güdüleyen, güvenilir ve sağlık riski taşımayan materyal seçilmesi eğitim ortamının en öncelikli gereklerindedir

2.7.3. Sosyal Bilgiler Dersinde Materyal Olarak Kullanılan Edebi Ürünler ve Faydaları

“Edebiyatla eğitim ve öğretim arasında sıkı bir ilişki vardır. Edebiyat sözcüğünün kökünü oluşturan ve ‘terbiye, eğitim’ anlamına gelen ‘edep’ sözcüğü bunu açıkça gösterir.” (Öztürk, Keskin, Otluoğlu, 2014: 34). “Edebiyat eseri insanı ve çevresini tanıtır. İnsanın kendisiyle, başka insanlarla, doğal ve sosyal çevreyle çatışmalarını yansıtır. Edebiyat, değişik insanlık durumlarını, serüvenlerini yansıtarak, insan doğasını

tanıtır; bu yolla yaşantımızı zenginleştirir, güzelin tadına ve farkına varma gücünü geliştirir.” (Öztürk, Keskin, Otluoğlu, 2014: 34).

“Edebiyat eserleri insan, yurt, yaşama ve doğa sevgisiyle insanın içini yumuşatır; iyilik, dostluk, hoşgörü, bağışlama, dayanışma, çalışkanlık, dürüstlük... gibi insana özgü tutum ve değerleri geliştirip pekiştirir. İnsanları bunlar doğrultusunda eğitir.” (Öztürk, Keskin, Otluoğlu, 2014: 34).

Sosyal Bilgiler dersinin amaçları ile edebi eserlerin öğrencilerde bıraktığı izler birbirleriyle çok yakından ilgilidir (Aktaran: Demir, Akengin, 2014: 3). Öğretmenler sosyal bilgiler dersinde amaçlara ulaşmak için farklı yöntem ve teknikler kullanırken edebi eserlerden de faydalanabilirler. Sosyal bilgiler derslerinde, programda öngörülen hedeflerin gerçekleştirilmesinde edebi ürünlerin hayli katkısı olabilir. Çünkü edebi ürünler vasıtasıyla öğrenciler, kendilerini farklı dönemler ve de yerlerde yaşayan insanlarla özdeşleştirirler. Böylece diğer insanları anlamakta zorluk çekmezler. Bu durum öğrencilerin empati kurma becerisini de geliştirir. Böylece olumlu karakter taşıyan bireyler yetiştirebiliriz.

Sosyal bilgiler dersinin önemli amaçlarından biri de yeni nesillere kültürümüzü ve güzelliklerini doğru aktarmaktır. Milli bilinci taşıyan, çağının yaşam gereklerini içselleştirmiş yeni nesillerin yetişmesinde de edebi unsurların katkısı olacaktır.

“Edebi ürünler ideal bir sosyalleştirme aracıdır. Kültür aktarımı ve sosyalleşme, az da olsa bilişsel ve devinişsel boyutları olsa bile, duyuşsal alanla ilgilidir. Otluoğlu'nun (2001) yaptığı deneysel araştırmada ortaya koyduğu gibi, sosyal bilgiler dersinde materyal olarak kullanılan edebi ürünler, öğrencilerde duyuşsal hedeflerin gerçekleşmesinde çok önemli bir rol oynar.” (Öztürk, Keskin, Otluoğlu, 2014: 35). “Edebiyat bir toplumda kültürel kimliklerin oluşmasında hayati bir öneme sahiptir.” (Aktaran: Öztürk, Keskin, Otluoğlu, 2014, 35). “Bu taşıdığı önemden dolayı Cumhuriyetin başından bugüne sosyal bilgiler öğretiminde yazılı ve sözlü edebiyat ürünlerine yer verilmesi tavsiye edilmiştir.” (Öztürk, Keskin, Otluoğlu, 2014: 35).

Sosyal bilgiler dersinde kullanılabilecek edebi türler sözlü ve yazılı edebiyat ürünleri diye her ne kadar ikiye ayırmaya kalkışsak da sözlü edebiyat ürünleri de günümüzde yazıya geçirilmiş durumdadır. Bu gelişme doğrultusunda, sosyal bilgiler

dersinde yazılı edebi türlerini sosyal bilgiler derslerinde materyal olarak kullanırken okuma- anlama çalışmalarını geliştirmeye yönelik plan ve etkinliklere dikkat etmemiz gerekir (Öztürk, Keskin, Otluoğlu, 2014: 35).

Sosyal bilgiler dersinde kullanılacak bazı edebi türler: Masallar, destanlar, bilmeceler, atasözleri, halk şiirleri (türküler), şiirler, öyküler, tarihi romanlar, gezi yazıları, keşifler, denemeler, makaleler, fıkralar, biyografiler, belgeseller, biyografik romanlar, monografiler, söylevler, tiyatro eserleri, anılar, mektuplardır (Aktaran: Demir, Akengin, 2014: 4).

2.7.4. “ Ötüken’de Elli Beş Gün” Adlı Kitap ile İlgili Açıklamalar

“Ötüken’de Elli Beş Gün” adlı kitabın yazarı Prof. Dr. Güngör Karauğuz’dur. Yazarın Ekim 2015’te Çizgi kitabevinden basımını yaptırdığı kitap Bilge Kağan hazinesinin bulunuşu anlatan içeriğe sahiptir.

Yazar bu kitabında, 2001 yılının yazında Moğolistan’a yaptığı bir iş seyahatini ve oradaki çalışmalarını ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır. Kitap, Ötüken’de yer alan Orhun kitabeleri çevresindeki arkeolojik kazı çalışmalarının yapılması esnasında tutulan günlüklerin derlenmesi ile meydana getirilmiştir.

Yazar kitapta elli beş gün süren bu seyahatini en ince ayrıntısına kadar aldığı notlara dayandırarak yazdığı gibi Türk tarihi ile ilgili bilgilere de yer vermiştir. Bunun yanında yolculuk esnasında gördüklerini, yaşadıklarını kitabında yazmayı da ihmal etmemiştir. Eserinde Orta Asya Coğrafyasını betimlediği gibi bazı Türk inanç ve diğer kültürel öğelerine de yer vermiştir. Göktürklerin yaşantısını anlatırken, günümüz Anadolu Türk anlayışı ve yaşantısı ile karşılaştırmayı da yapmıştır.

Kitapta Türk Milletinin mitolojik unsurlarına değinildiği gibi, Göktürk tarihi de ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Ayrıca kitapta, seyahat sırasında çekilen fotoğrafların yer alması ile de görsel zenginliklerin sağlandığı söylenebilir. Yine kitabın ekler kısmında Türklerde ve Hititlerdeki Nevruz Bayramı anlayışlarının karşılaştırılmasına da yer verilmiştir.

136 sayfadan oluşan kitap; anı, gezi gibi edebi türlerin özelliklerini taşımasının yanında, tarihi akademik bilgilere de yer vermesi bakımından dikkat çekmektedir.

2.8. “Ötüken’de Elli Beş Gün” Adlı Kitabın İçeriğindeki Türk Tarihine İlişkin Unsurlar

2.8.1. ‘Türk’ Kelimesinin Kökeni ve Anlamı

Türk milleti geçmişi çok eski zamanlara dayanan bir millettir. Tarihte çok büyük devletler kuran ve bununla birlikte köklü bir medeniyet meydana getiren Türklerin tarihi, maalesef genellikle batılı kaynaklara ve Çin kaynaklarına göre yazılmıştır. Burada da aklımıza gelen bu kaynakların yeterli şekilde tarafsız olup olmadığıdır ki bu konu da yeterli bir umudumuz olmasa gerek. Tarihte Türk- Çin münasebetleri bir yana, batılıların Türklere olumsuz bakış açılarının olması da, bize karşı yeterli şekilde objektif olduklarını kuşkulandırmaktadır. Bu nedenle Türk tarihi araştırılırken birçok kaynağı incelemekte fayda olacaktır.

Herodotos (M.Ö. 5. yy.) Türkleri doğu kavimlerini içine alan “Targita’lar” diye tanımlarken, W. Tomashek (1887) “Tyrkae” diye zikretmiş, J.v. Hammer (1832) ise Tevrat’ta adı geçen Yafes’in torunu Togharma’ya bağlamıştır (Kafesoğlu, 2003: 43). Yine V.de St. Martin (1899) ile J. Marquart (1901) “Turukha” (Turuşka) anarken, F. Erdmann (1862) “Thrak’lar, H.Z. Koşay (1955) “Turukku”, De Groot (1921) “Tik’ler” diye bahsetmişlerdir. Dahası Türkleri Troya’lılara dayandıranlar olmuştur (Kafesoğlu, 2003: 43).

İslami kaynaklara göre ise, H.z. Nuh’un oğlu Yafes’in Türk adında bir oğlu olduğu ve Türkistan bölgesinde yaşadığından bahsedilmekte, “ Türk” adı ve soyu buna bağlanmaktadır. Yine İranlı kaynaklara (Şahname) göre de Feridun’un üç oğlu vardır. Bunlardan birisinin adı “ Tur” veya “Turec” tir. Feridun doğu ülkelerini ve Çin topraklarını bu oğluna vermiştir. Bu nedenle bu bölgelere “ Turan” adı verilmiştir. Tur veya Turec kelimeleri Farsça’da “Türk”, “ Turan” kelimesi de “ Türk” adının çoğulu olan Tur(k)an kelimelerinden gelmiştir. Türklerin Efsanelerde geçen padişahı Afrasyab da Tur’un torunudur. Afrasyab Türk destanlarında Oğuz-han olduğu, yine İslami kaynaklara göre de Oğuz-han’ın Yafes’in torunu olduğu görülmüştür. Yine Afrasyabı

Sakaların ünlü hükümdarı Alper Tunga'ya bağlayanlar olmuştur. Bizans kaynakları ise Türkleri, Troya'lılara götürmektedir (Anadol, 2006).

“Türk” adı ilk defa Göktürkler üzerinden Aghatias tarafından kullanılırken, Çin kaynaklarında “Tu-kiu” (miğfer anlamında ki Türklerin eteklerinde oturdukları Altay Dağlarının miğfer şeklinde yükselmesi), Bizanslılar ise “Turkoi” şeklinde kullanmışlardır. Macarlar ise “Türk” ü Törük diye adlandırmışlardır (Anadol, 2006: 35).

“Türk” kelimesi anlam olarak ise güç ve erklik manasına geldiği şüphe götürmez olmuştur. İslamiyet'ten önceki kullanımlarda olduğu gibi İslam'ı kabulden sonrada bu anlamda kullanıldığı bizzat Yusuf Has Hacib'in Kutadgu Bilig adlı eserinde görülmüştür. “Türk” kelimesi, Uygur Türklerinde “olgun çağ” anlamında da kullanıldığı görülmüştür. 11. yy. Türklerinin ise “Türk” kelimesini vakit, zaman anlamlarında kullandıkları bilinmektedir (Ögel, 1988).

Yine “Türk” sözcüğünü “Türemek” , “Doğan-Türeyen-Çoğalan”, “Cezp etmek”, “Olgun”, “Devlete bağlı halk ve topluluk” gibi anlamlara bağlayanlar da vardır (Aktaran: Çüncü, 2007: 46).

2.8.2. Orta Asya

Türklerin ana yurdu genel olarak; doğuda Kingan Dağları, batıda Hazar Denizi ve Ural Dağları, kuzeyde Baykal Gölü-Yenisey Irmağı-Obi Nehri, güneyde ise Sarı Irmak ve Tibet Yaylasına kadar uzanan bölgeyi tabir eder (Aktaran: Çüncü, 2007: 46). Genel olarak tarihçiler Türklerin ana yurdu olarak Altay Dağlarını kabul ederken, sanat tarihçileri ise Tanrı Dağları-kuzey-batı Asya sahasını, bazı kültür tarihçileri İrtiş-Urallar arasını veya Altaylar ile Kırgız Bozkırları arasını, bazıları ise Baykal Gölü'nün güneybatısını Türklerin anayurdu olarak kabul etmişlerdir (Kafesoğlu, 2003: 48).

2.8.3. Göktürk Deyimi

Göktürk başta Türklerin kurduğu bir devletin adı olmasının yanında, Türk devletinin en yüce ve güçlü çağındaki Türkler anlamında zikredildiği görülmüştür (Ögel, 1988: 32). Şüphesiz bu durum Göktürk Hakanlığının en güçlü dönemlerini anlatan bir genellemedir. Göktürk deyimini bir kavim adı olarak sadece Göktürk yazıtlarında yer almıştır. Gök, tanrı ve göğün sembolüdür (Ögel, 1988: 169).

2.8.4. Göktürkler

Orta Asya'da, Asya Hun İmparatorluğundan sonra, Anayurt diye tabir ettiğimiz coğrafyada atalarımızın kurduğu ikinci büyük Türk devletidir. “Gök-Türk” sözcüğü Türk milleti için Türk devletinin en parlak çağını anlatan bir deyim olarak söylene gelmiştir ki bu da bize Göktürk Hakanlığının büyüklüğünü ve gücünü göstermektedir (Ögel, 1988: 17).

Göktürkler 6. yüzyılın ortalarında Altay Dağlarının doğu eteklerinde tarih sahnesine çıktıkları söylenebilir. Çin kaynaklarına göre Göktürklerin kökeni, (Çin'deki) P'ing-liang (çevrelerinde bulunan) çeşitli Hun topluluklarının soylarına dayanmaktadır. Çinlilerin saldırısına uğrayan Hunların Chü-ch'ü (okunuşu Cüçü) ailesinden kalan 500 çadırlık aile Aşina adlı bir soyu temsil ederek Göktürklerin kökeni olmuşlardır (Ögel, 1988: 167).

Türk sözünü ilk defa resmi bir devlet adı olarak da kullanan Göktürkler aynı zamanda Orta Asya Türk kültürünün en önemli temsilcilerinden biri olmuşlardır. Bir millete Türk adını verme şerefine nail olan bu devlet, Doğu Sibiry'a'daki Yakut Türkleri ile daha batıda yer alan Bulgar Türklerinin bir kısmı dışındaki bütün Türkleri idaresinde birleştirmiştir (Kafesoğlu, 2003: 94).

Göktürkler zamanında Türk hakimiyeti batıda Kırım'a, doğuda Kore'nin kuzeyinden Büyük Okyanus'a kadar uzanarak İpek Yolu denetimini de içine alacak şekilde genişlemiştir (Kösoğlu, 1990: 28) Göktürklerin yıkılmasından sonra çeşitli bölgelere dağılan Türk toplulukları geniş bir coğrafyada “Türk” adını ve Göktürk anlayışını yaşamaya devam etmişlerdir. Kısaca Türk tarihinde Göktürk teşkilat yapısının, edebiyatının, siyasi, sosyal ve iktisadi yapısının, töre ve yaşayışının etkileri yayılarak yaşamaya devam etmiştir (Kafesoğlu, 2003: 94).

2.8.5. Birinci Göktürk Hakanlığı

Hun Türklerinin devamı olan Göktürkler Avarların (Apar-Juan Juan) dağılması ile hakimiyet kurmaya başlamışlardır (Diyarbakirli, 1972: 2). Altıncı yüzyılın ilk yarısında Altay dağlarının eteklerinde yaşayan ve demircilikle uğraşan Göktürkler bağlı buldukları Avarlara silah üretiyorlardı. Dağınık durumdaki bu Türk topluluğu

Avarlara federatif bir şekilde bağılı iken Bumin Kağan önderliğinde bu devleti 552 yılı başlarında bozguna uğratarak, resmen Ötüken merkezli Göktürk Hakanlığını kurmuş ve Bumin Kağan “İl-Kagan” unvanını almıştır (Kafesoğlu, 2003: 98).

Göktürk Devleti kısa sürede; batıda Maveraünnehir, Hazar Denizi sahilleri, Harizm, Aral Gölünün kuzey doğusunu da kapsayan alandaki Oğur boylarını ve Kuzey Kafkasya’yı içine alacak şekilde genişledi. Böylece hakanlığın sınırları Baykal Gölünün kuzeyi, Kerülen Irmağından batıda Karadeniz’e kadar uzanmıştır (Kurat, 2002: 75).

Bumin Kağan devleti kurduktan kısa bir süre sonra (bir yıl içinde) ölmüş, böylece batı ilinin yönetimini küçük kardeşi İstemi Yabguya bırakmıştır. İstemi Yabgu batı ilinde 24 yıl hüküm sürmüştür ve 576 yılında ölmüştür (Ögel, 1988: 111). Ötüken merkezli doğu Göktürklerinin başına ise önce ilk oğlu K’o-lo (Kara?) geçmiş, onun da erken ölümü üzerine (553) hakanlığa Mu-kan Han geçmiştir (Kafesoğlu, 2003: 99).

Mu-kan Han döneminde devlet en parlak dönemini yaşamaya başlamıştır (Taşağıl, 2002: 10). Mu-kan Han ilk iş olarak 555 yılında Avar Devletine son vermiştir. Doğuda K’i-tanların ve kuzeyde Kırgızların ülkelerini ele geçiren Mu-kan Han, Çinlileri de baskı altına almayı başarmıştır (Kafesoğlu, 2003: 99; Avcıoğlu, 1992: 596).

Mu-kan Han 560 yılında doğuda K’i-tanları, kuzeyde Kırgızları yönetimine alınca bozkırda Türk egemenliği yayılır. Batı ve doğu Çin Devletleri arasındaki mücadele ise Göktürklerin yayılmasını kolaylaştırmıştır. Chou’lar ve T’si’ler birbirlerine karşı Mu-kan’ın desteğini alabilmek için adeta Mu-kan’a hediyeler verme yarışına girmişlerdir. Bu dönemde Çinlilere karşı baskı ve üstünlük kurulmuştur (Avcıoğlu, 1992: 595).

Bizanslıların Dilzibul adını verdikleri Mi-kan Kağan amcası İstemi Yabgu’dan Eftalitler’e karşı (Ak Hun) mücadeleye girmesini ister. Bu mücadelede kendilerine müttefik arayan Göktürkler Eftalitler’e karşı Sasanilerle birlikte hareket eder. Bu müttefiklik sırasında İstemi Yabgu kızını Sasani Kralı Hüsrev Anuşirvan’la evlendirmiştir. Dönemin en güçlülerinden Eftalitler’e karşı yapılan mücadele muhtemelen 563-568 arası kazanılmış ve Eftalitler’in tehlikesi de ortadan kalkmıştır (Çevirenler: Kazancıgil, Özcan, 2007: 98).

Mu-kan 553 ile 572 arası görevini layıkıyla yapıp vefat etmiştir. Yerine üçüncü kardeş T'a-po Kağan geçer. T'a-po Kağan da iki Çin devleti arasındaki mücadeleden faydalanır. Çinlilerin hediye verme yarışı bu dönemde de devam eder (Avcıoğlu, 1992: 597). Fakat sonraları Çin özentisi ile Budizmi de seçen T'a-po Kağan Çin devletleri arasındaki mücadelede denge politikasını sürdüremediği gibi aldığı yanlış siyasi kararlar neticesinde Türk boyları arasındaki itibarını da sarsar. Bu gelişmeler neticesinde 581 yılında Çinlilerin kendi aralarındaki rekabet sona ererek Sui sülalesinin egemenliğinde 350 yıl kadar sürecek Çin birliği de sağlanmış olur. Aynı yıl T'a-po Kağan ölünce de Göktürk Hakanlığında iç kargaşalar başlar (Avcıoğlu, 1992: 598).

Doğu Göktürklerin iç karışıklık yaşadığı bu dönemlerde ise Batı Göktürkleri en güçlü dönemlerini yaşamışlardır. Çevredeki on kadar krallığı hakimiyetleri altına almışlardır. Avarların İstanbul'u kuşattığı dönemlerde Batı Göktürk askerleri Anadolu'da Sivas dolaylarında görülmüştür. Yine bu dönemde Bizans ile Sasaniler'e karşı ittifaklar yapılmıştır (Kösoğlu, 1990: 28) Bu birliktelik için İstemi Yabgu tarihte Orta Asya'dan Bizans'a giden ilk elçilik faaliyetini başlatmıştır. Maniakh başkanlığında bir heyet Bizans İmparatorun'a Sasaniler'e karşı birlikte hareket etme teklifini ulaştırmıştır. Bizans İmparatoru 2. Justinos da İstemi Yabgu'nun bu teklifine olumlu yaklaşmış ve anlaşmak için Zemarkhos başkanlığında bir heyeti 568 yılında Batı Göktürkler'ine göndermiştir. İstemi Yabgu'nun amacı Türklerin İpek Yolu ticaretine sorun çıkaran Sasanileri, yine onlardan rahatsız olan Bizans ile birlikte yok etmeyi ve nitekim başarıya da ulaşmıştır (Tekin, 2012: 94).

Göktürk birliği bozulmaya başladığı sıralarda İstemi Yabgu 576 yılında vefat etmiştir. Bu gelişmenin ardından yerine Tardu Yabgu olmuştur. Tardu savaşçı, babası gibi cesaretli olsa da Doğu Göktürk Kağanı T'a-po'nun ki gibi siyasi hatalardan geri durmamıştır. Böylece Doğu ve Batı Göktürkler arasındaki ayrılık çizgisi daha da derinleşmiştir. Bunu fırsata dönüştüren Çinliler doğu ve batı Göktürklerini birbirine düşürürken, Tardu siyasi ihtiraslarına yenik düşerek, T'a-po'nun yerine geçen doğu kağanı İşbara Kağan'ın Çin'e karşı birlikte hareket etme teklifini reddetmiştir. Ayrıca Tardu Çin nifakına kanarak Doğu Göktürklerin yüksek hakimiyetini tanımadığını ilan etmekten geri durmamış, buna karşılık İşbara'nın kağanlığına karşı çıkarak ayaklanan Talopien'i himaye etmiştir. Talopien'e, İşbara'ya karşı savaşması için 100000 askerden

oluşan destek gücü göndermiştir. Çin birliğinin sağlandığı yıllarda (582), Göktürklerde resmen ikiye bölünmüştür (Tekin, 2012: 98).

Çin siyaseti ile ikiye bölünen Göktürk Hakanlığı, yine Çin siyaseti ile birbirlerinin üzerine düşmanca yürümüşlerdir. Bunun yanında iç karışıklıklar, kıtlık ve büyük ekonomik kriz ortaya çıkmıştır. Ticaret adeta durmuş, ordu ikmal yapamadığından zayıflamış ve disiplinini kaybetmiş, büyük göçler baş göstermiştir. Bozkırdaki bu durumu fırsata çeviren Çinliler Göktürlere karşı üstünlüğü ele geçirmişlerdir. İşte bu ahval durumda İşbara Kağan kendilerini yok etmek isteyen Çin İmparatorundan adeta ‘Denize düşen yılanı sarılır.’ misali yardım istemekten geri durmamıştır.

İç düşmanı Talopienle mücadelelerde zayıf düşen İşbara Kağan ordusundaki önemli komutanlara da güveni kalmayınca Çinlilerden yardım isteyerek onların egemenliğini de kabul etmiş oluyordu. Wen-ti’ye mektup yazan İşbara Kağan aldığı cevapta yardımın yanında bir takım şartları da yerine getirmek zorunda kalmıştır. Bu şartların başında Çinlilere bağlanmak yer alıyordu. Çin İmparatorunun cevabının yer aldığı mektubu İşbara Kağan’a uzatan Çin elçisi Kağan’a ayak kalkmasını söyleyecek kadar da küstahlaşmıştır. Sarayda yaşanan bu hadise Göktürk diyarında yayılınca, İşbara Kağan’ın itibarı iyice sarsılmıştır. Bu gelişmeler sonucunda adeta Göktürk milleti Çin esaretini sindirememiş ve kağanına küsmüş, dahası kağanlarına bağlılıklarını sonlandırmışlardır.

Türk devletinin üzerindeki Çin baskısı çok fazla artmış, 585 tarihinde Çin İmparatorunun gönderdiği mektupta yardım isteyen İşbara Kağan’a bu yardıma karşılık Çin adet ve geleneklerini benimsemesini istemiştir. O da bu isteği bizim adet ve geleneklerimiz çok eski çağlardan beri süregelen diyerek reddetmiştir. Böylece İşbara Kağan her şeye rağmen törelerinden vaz geçemeyeceğini bildirmiştir (Gömeç, 2011).

Bu mektuptan da anlaşılacağı üzere Çinliler Doğu Göktürklerini Çinlileştirme gayretine girişmiş, İşbara Kağandan halkının Çinliler gibi giyinmesini, Çinliler gibi konuşmasını istemişse de, İşbara Kağan milletinin bu konuda hassas olduğunu ve bu teklifi kabul edemeyeceğini politik bir dille Çin hükümdarına mektupla bildirmiştir. Çin esaretine girerek Çinlilerden yardım alan İşbara Kağan iç düşmanlarına karşı kısmen

başarılı olsa da Çin tesiri altında esaretini sürdürmüş ve bu ahvalde 587 yılında vefat etmiştir (Ahmetbeyoğlu, 2014: 96).

İşbara Kağanın ölümü ile vasiyet üzerine yerine kardeşi Baga (Ch'u-lo-hou) kağan olmuştur. Baga Kağan da aynı koşullarda Tardu'ya sefer düzenlediği sırada okla vurularak 589 yılında ölmüştür. Onun ölümü ile İşbara Kağan'ın oğlu Tou-lan Kağan olmuştur. Bu sıralarda bazı Göktürk boy beyleri Çin İmparatorundan doğrudan temas kurup ticari serbestlik istemesi Çinlilerin Göktürklerin iç işlerine müdahalesini kolaylaştırmıştır (Taşağıl, 2016).

Bu olaylar yaşanırken, ölen Baga Kağanın oğlu Tu-li Kağan unvanıyla kuzeylerde hüküm sürmekteydi. Tu-li Kağan Çin'e elçi göndermiş, evlilik yoluyla ittifak istemişti. Bu gelişmeyi iyi değerlendiren Çinliler Göktürkleri yine birbirlerine düşürmeyi başarmışlardır. Çinliler Tu-li Kağandan rakip Çin sülalesinden Tai prensesini öldürürse bu evliliğin olabileceği şartını sunmuş, Tu-li Kağan da Tai prensesini Tou-lan Kağan'a öldürtmüştür. Tou-lan Kağan Çin'e elçi yollayarak yeni bir prenses gönderilmesini istemişse de Çinliler prensesi Tou-lan Kağan'a değil de Tu-li Kağan'a göndermişlerdir. Bu sıralarda Tou-lan Kağan bir taraftan da Batı Göktürk Kağanı Tardu ile mücadeleye devam etmiştir (Ahmetbeyoğlu, 2014: 97).

Tu-li Kağan'ın hedefi Ötüken'i ele geçirmek olmuştur. Bunun için Çinlilerle işbirliği yapmaktan geri durmamıştır. Bu duruma kızan Tou-lan Kağan Çin'e seferler yapmış; ama başarı elde edememiştir. Tu-li Kağan adeta casusluk yaparak Göktürklerin başarısız olmasına neden olmuşsa da bu olay Tardu ile Tou-lan Kağanları birbirlerine yaklaştırmıştır. İki kağanın oluşturduğu birleşik Göktürk orduları Çin ile işbirliği halindeki Tu-li Kağan'ın güçlerini bozguna uğratmıştır. Çinliler Türklere karşı kullanacakları Tu-li Kağanı Çin seddi içine alarak korumuşlar ve Göktürk ordularını da yenilgiye uğratmışlardır. Tu-li Kağan'ı da Kağan ilan etmişlerdir. Bazı Türk boyları da Tu-li Kağana bağlılıklarını ilan etmişler, böylece ayrılıklar da iyice derinleşmiştir. Tardu Göktürkleri birleştirmeye çok uğraşsa da Töles boylarının isyanı sonucu Tu-yü hunlarına sığınmış ve büyük olasılıkla burada ölmüştür. Göktürkler'e ise Çinlilerin atadığı K'i-min Kağan hükmetmek istemişse de bazı Türk boyları onun hükümranlığını tanımamıştır. Sebebi ise K'i-min Kağanın Çinlileşmesi ve benliğini yitirmesi olmuştur (Ahmetbeyoğlu, 2014: 100).

K'i-min Kağan'ın ölümü üzerine oğlu Sır Beg (Şih-pi) Kağan olmuştur (609). O, babası gibi zayıf olmamıştır. Türk birliği için gayret göstermiştir. Çin'e bağlanmak yerine mücadele etmeyi göze almıştır. Bu özelliği ile dedesine benzemiştir (Gömeç, 2011: 77).

Bu mücadeleler neticesinde Çinlilerde de bölünmeler meydana gelmiş ve devir tersine dönmüştür. Artık isyancıları koruma sırası Göktürlere geçmiş, Şi-pi Kağan müthiş siyasi tavırlarla Çin isyancılarını korumuştur. Bu gelişmeler sonucunda 618 yılına gelindiğinde Çin paramparça olmuştu. Bu gelişmeler neticesinde Göktürlere bağlı iken, zamanında Çin'e bağlanan Kitanlar, Shih-weiler, Tu-yü hunları ve Turfanlılar tekrar Göktürlere bağlandıklarını ilan etmiş oldular. Devleti en zayıf zamanında devralan Şi-pi Kağan kısa sürede Göktürleri gücünün zirvesine taşımıştır. Şi-pi Kağanın ölümü üzerine İlteber Şad Ch'u-lo ünvanıyla Kağan olmuştur. Abisi gibi başarılı bir denge politikası yürüten Ch'u-lo Kağan Çin'e sefer yapacakken zehirlenerek öldürülmüştür (Ahmetbeyoğlu, 2014).

İl kağan başarıları geçmiş 627 yılına kadar sürmüştür. 627 yılından sonra Göktürkler felaketlerle karşılaşmıştır. Doğal afetler, isyanlar birbirini izlemiş ve hayvanları telef olmuştur. İl Kağan bu zor durumdan vergileri artırarak çıkmak istemiş se de bu durum halkı rahatsız etmiş ve hoşnutsuzluklara neden olmuştur. Bu dar boğazdan Çin'e sefer yaparak çıkmayı düşünen İl Kağan bu seferde ağır darbeler alınca 630 yılında demir dağına sığınmak zorunda kalmıştır. Çinliler ise Göktürklerin bu hızlı çöküşünü, İl Kağanın sertliğine, Töles boylarının isyanına, doğal afetlere, hanedan üyelerine karşı olumsuz tutumuna ve kendi vatandaşlarından uzaklaşarak Soğd'lulara yakınlık göstermesine bağlamışlardı. Kısaca İl Kağan Göktürlere hem en parlak dönemini hem de çöküşü yaşatmıştır. Böylece doğu Göktürk Devleti yıkılırken boyların çoğu Ötüken'i ele geçiren Sir Tarduş'lara bağlanmış, bir kısmı da Batı Göktürk Devletine göç etmiştir (Taşağıl, 2016).

Batı Göktürklerinde ise Tardu'dan sonra torunu Ta-man Tekin C'hu-lo Kağan ünvanıyla başa geçmiştir. Fakat Çinliler yine nifak sokmayı başararak Batı Göktürklerini de ikiye bölmeyi başarmışlardır. Tardu'nun diğer torunu She-küi ile işbirliğine girip iç bölünmeyi sağlamışlardır. She-küi Kağan güçlenerek Doğu Göktürklerine de tehdit oluşturmuştu. Onun ölümü üzerine de kardeşi T'ung Kağan

olmuştur. Yeni Kağan akıllıca ve cesurca bir yönetim sergileyerek Sasaniler üzerine seferler düzenlemiş, Rey ve İsfahan'ı ele geçirmiştir. 623 yılında Bizans ve Hazarlarla ittifak oluşturarak Sasanileri büyük bozguna uğratmıştır. Sasaniler bu olaydan sonra toparlanamamış ve yıkılma sürecine girmiştir. T'ung Kağan zamanında Batı Göktürkler çok parlak bir dönem yaşarken, aynı dönemde İl Kağan yönetimindeki Doğu Göktürkleri de gücünün zirvesini yaşamıştır. Batı Göktürklerinin zirvesini yaşadığı dönem olmasına rağmen yönetim altındaki Karluklar büyük bir isyana kalkışmış ve iç isyanlar Batı Göktürklerini de zor duruma düşürmüştür. T'ung Yabgu Kağan 630 yılında amcası Bagatur tarafından öldürülünce bu devlet bundan sonra eski gücüne asla ulaşamamıştır. 635 yılında tamamen parçalanınca ülke Çin işgaline açık hale gelmiştir. Kısacası 630 yılı Batı ve Doğu Göktürklerin yıkılışının başlangıcı olmuştur (Ahmetbeyoğlu, 2014: 106).

2.8.6. İkinci Göktürk Hakanlığı (Kutluk Devleti)

Uzunca bir süre Türklük ülkesini muhafaza eden İkinci Göktürkler, kuzeyde Kögmen (Tunnu-ula) dağlarına, doğuda Kerulen ve Onon Nehirlerinin yüksek vadilerine, batıda Altay Dağlarına kadar uzanan coğrafyada yaşamışlardır. 682 yılında Kutluğ Kağan tarafından kurulduğu için Kutluk Devleti adı ile de tarihteki yerini almıştır (Anadol, 2006: 270).

630 ile 680 yılları arası Göktürklerin hürriyetlerini kaybettikleri bir matem devresi olmuştur. Bu dönemde Göktürkler her ne kadar millet olarak varlıklarını, dilini, inancını ve geleneklerini korusa da bağımsız bir devlet olmaktan yoksun “bey”lik erkek evladın “kul”, “hatun”luk kız evladın “cariye” olduğu bir dönemi yaşamıştır (Tekin, 2012: 115).

Bu haysiyet kırıcı durumu kabullenmeyen ve elli yıla aşkın Çin hakimiyetinde kalan ve de bazı iç karışıklıklar yaşayan Göktürkler bu karışıklık (fetret devri) döneminde dahi bağımsızlık için Çinlilerle mücadelelerine devam etmişlerdir. Aşına soyundan gelen Kutluğ Bey bağımsızlık savaşına girişti. Bu mücadelenin lideri olarak 682 yılında Çinlilere karşı başarı sağlamış ve 2. Göktürk Devletini kurmuştur. Çin hakimiyetinden kurtulunca diğer Türk boyları da kısa sürede bu devlete katılmışlardır. Aslında 679 yılında Çinlilere karşı ilk ayaklanma olmuş ve başarısızlığa uğramıştır. İkinci ayaklanma da hüsrarla bitmiştir. Tarih kayıtlarında birinci ayaklanmanın ve

ikinci ayaklanmanın liderleri Kutluğ Bey değildir. Yiyecek sıkıntısı ve Çin entrikaları neticesinde başarısızlığa uğrayan bu ayaklanmaların birincisini A-shih-te Feng-chih, ikincisi ise A-shih-te Wen-fu yönetmiştir. Bu ayaklanmalara katılan 54 Türk beyini Çinliler öldürmeme sözünü vermelerine rağmen Çinin başkenti Ch-ang-an kentinde idam etmişlerdir (Tekin, 2012: 116; Avcıoğlu, 1992: 653; Gömeç, 2011).

Fakat Türk Milleti için hürriyet candan da daha önemlidir. Yine bir başka lider bayrağı devralacaktır ve bağımsızlık mücadelesine kesintisiz devam edecektir. Bu ahval da yıl 682'ye geldiğinde lider Kutluğ Bey olmuştur ve mücadeleyi başarı ile neticelendirmiştir. Aslında Türklerin bağımsızlığı daha erken gelebilirdi, fakat Çinliler Göktürklerin tehlikesinin farkında oldukları için daha merkezi bir sistem olan valilik görevlendirmeleri ile Türkleri kontrol altında tutabilmişlerdir. Valilik görevlerine Türk boy beylerini getirerek bir anlamda kontrolü sağlayabilmişlerdir. Fakat bu durum Türkler için 29 yıl sürmüş (650-679), Çin egemenliğine son vermek için fırsat kollamışlardır. 679 yılında başlayan ayaklanmalar neticesinde Çinlilerin elinden kurtulan Kutluğ Bey Dokuz Oğuzların bölgesine yerleşti ve burada bağımsızlığını ilan ederek tarihteki Kutluğ Kağan adını almış oldu (Tekin, 2012: 116; Taşağıl, 2004).

Çin esaretinde olup da kurtulan Tonyukuk, kurtulduktan sonra boyuna katılmış ve Kutluğ Kağan'a bağlılığını bildirmiştir. Bu durum Kutluğ Kağanı sevindirmiş, onu kendisine danışman yapmıştır. Zeki, iyi planlamacı ve başarılı bir asker oluşundan dolayı Kutluğ Kağan Tonyukuk'u "Aygucu" görevine getirmiştir (Tekin, 2012: 117). Böylece Kutluğ Kağan askeri işleri ve diplomasi işlerini ona teslim ederek, tarihte görüleceği üzere çok doğru bir adım atmış olacaktır (Taşağıl, 2004: 13; Avcıoğlu, 1992: 657).

Oğuzların beyi Göktürlere karşı Çinlilere ve Kitanlara birlik çağrısı yaptığı duyusunu alan Tonyukuk durumu hemen Kutluğ Kağan'a bildirmiş ve böyle bir tehlikenin önlenmesi gerektiğini bildirmiştir. Durum karşısında Kutluğ Kağan Tonyukuk'tan Oğuzlara saldırmasını istemiştir. Oğuzlarla "İnekler Gölü" kıyısında yapılan savaşı (682) Göktürkler kazanmıştır (Tekin, 2012: 117; Avcıoğlu, 1992: 656). Oğuz Boyları da teker teker (687) Göktürlere bağlılıklarını bildirmişlerdir (Gömeç, 2011: 125).

689 yılına gelindiğinde Göktürklerin Türkişlerle mücadelelerini de görmekteyiz. Bu olaylardan sonra Kutluğ Kağan'ın hastalanması ve iki yıl sonra ölmesi (692) tarihteki yerini almıştır. Kutluğ Kağan ve Tonyukuk on yıl gibi bir sürede adeta Kuzey Çin'i akınlara boğmuş, Oğuzları bozguna uğratmış, Ötüken bölgesinden Altay Dağlarına kadar alanda bütün Türk boylarını kendilerine bağlayarak, Ötüken merkezli büyük bir Türk Devleti kurmuşlardı (Taşağıl, 2004).

Kutluğ Kağanın ölümü üzerine Kağanlığa kardeşi Kapgan geçmiştir (Golden, 2014: 150; Avcıoğlu, 1992: 658). Kapgan Kağan da abisinin yolunu izleyerek devleti hızla geliştirme politikasını takip etmiştir. Göktürklerin birçok zafer kazandığı ve Çinlilerin adından korkuyla bahsettiği dönem olarak tarih sayfalarında yer almıştır. Bilge ve Kültekin yaşlarının küçük olması gereği Türk töresine göre Kapgan Kağan olmuştur ki bu durumun benzerleri Göktürk tarihinde yerini almıştır (Gömeç, 2011).

Kapgan Kağan hükümdarlığının ilk yılında Çin'e saldırıya geçmiş, başarılı akınlar düzenlemiştir. Zaman zaman Çin' e elçiler göndererek iyi ilişkiler kurmuş ve bu gelişmeleri verimli politikalara dönüştürmesini bilmiştir. Hatta 696 yılında kendi valilerinin ayaklanmaları karşısında güç duruma düşen Çin İmparatoriçesi Wu, Kapgan Kağan'dan yardım istemiş, Kapgan Kağan da 630 ile 680 yılları arasında Çin'e göçen Türk boylarını geri göndermesi kaydıyla bu yardımı yapacağını bildirmişti. Çin imparatoriçesi bu teklifi kabul ettiğinde Kapgan Kağan'ın itibarı da iyice artmıştır (Taşağıl, 2004: 22).

Kapgan Kağan bu gelişmelerin ardından Tonyukuk Anıtında da anlatıldığı gibi Kırgızların üzerine yürümüş ve onları da biatına almıştır. 697 yılında Çin akınlarına devam eden Kapgan Kağan Çin'e yine elçi göndererek kızını bir Çinli prensle evlendirebileceğini böylece akrabalık bağları kurarak dost olabileceklerini ama bunun da bazı şartlarda gerçekleşebileceğini bildirmiştir. Kapgan Kağan'ın şartları arasında fetret devrinde Çin'in eline geçen bazı toprakları almak, yine uzun yıllar Göktürlere bağlı olan Soğdları kendisine bağlamak ve hala Çin egemenliğinde bulunan yerlerdeki Türkleri tekrar kendi idaresine almak amaçları yer almıştır. Bunların yanında ekin tarlaları için 100 bin ölçek darı tohumluk, 3 bin takım tarım makinesi ve bir miktar Çin demiri de istemiştir. Çinliler ilk önceleri bu teklifi kabul etmek istemeseler de arayayı bozmamak için kabul etmek zorunda kalmışlardır (Avcıoğlu, 1992: 659; Taşağıl, 2004).

Doğuda Çinlilere karşı bu zaferler kazanılırken, batıda ise Türkişlere karşı Bilge Şad ve Tonyukuk önderliğinde akınlar düzenlenmiştir. Altay civarındaki bu akınlar neticesinde Türkişler bozguna uğratarak Balkaş, İli, Isık Göl ve Talas bölgelerindeki Türkler de Göktürk hakimiyetine girmiştir. Bundan sonra batıda Göktürk akınları Maveraiinnehir'e, Otrar Şehri'ne, Arıs Irmağı civarına kadar ulaşmıştır. Çin'e akınlar ise 711 yılına dek sürmüş, bu tarihlerde çıkan iç isyanlardan dolayı Kapgan Kağan Çin akınlarını duraklatmıştır. Sert bir yapıya bürünen Kapgan Kağan bu tarihlerden sonra Çin kışkırtmaları sonucu oluşan iç isyanlarla mücadele etmek zorunda kalmıştır ki yine bir isyanı bastırıp dönerken pusuya düşürülmüş ve 716 yılında öldürülmüştür. Kapgan Kağan'ın ölümü üzerine küçük oğlu İnel Kağan olsa da, Kül Tegin ihtilal yaparak abisi Bilge Şad'ı tahta geçirtmiştir (Kafesoğlu, 2003: 123).

Kapgan Kağan'ın ölümünden sonra tahta geçen İnel (Böğü) Kağan devleti toparlayacak kudrete sahip değilmiş. Bu sırada iç isyanlar ve iç huzursuzluklar baş göstermiş, İnel Kağan kendisinden beklenen iç huzuru sağlama görevini yerine getirememiştir. Oğuzların isyanı iyice alevlenmiş, bu isyanlar İteriş (Kutluğ Bey) oğulları Kül Tegin ve Bilge Şad kardeşler tarafından bastırılmıştı. Türk halkı İnel Kağan'ı yetersiz görmüş, hatta Tanrı tarafından Kağanlık yetkisinin ondan alındığına inanıyormuş. Bu ahvalde Bilge ve Kül Tegin kardeşler İnel Kağan'a karşı bir ihtilal planlamışlar, bu planı da Kül Tegin uygulamıştır. İnel Kağan'ı tahttan indiren Kül Tegin, İnel Kağan'ın ailesini ve taraftarlarını da cezalandırmaktan geri durmamıştır. Kül Tegin kendisi ordunun başına geçerken abisini de Kağan ilan etmiştir (Kafesoğlu, 2003: 123).

Görüldüğü üzere Bilge Kağan da o zaman ki durumdan memnun değilmiş ve kendisini Kağanlığa tanrının oturttuğunu düşünmüştür. Yine Bilge Kağan'ın sözlerinden Türk töresinde, Türk Milleti için Kağanların ne gibi görev üstlendikleri belirtilmiştir.

Bilge Kağan tahta geçtikten sonra kardeşi Kül Tegin ile hemen işe koyulmuşlardır. İlk iş olarak 716 yılında Kargan Savaşı ile Uygur İl-teber'ini, 717 sonu veya 718 başında da Karluk isyanlarını bastırmışlardır (Gömeç, 2011). Halkının yorgun zamanı Çin ile iyi ilişkiler kurma niyetindeki Bilge Kağan barış teklifinde bulunsa da Çinlilerin düşmanca tavırları ve saldırıları neticesinde savaşmak zorunda kalmıştır. Tonyukuk'un stratejistliği sayesinde önce Çinlilere destek veren Basmıllar bozguna

uğratılmış, daha sonra yalnız bırakılan Çinliler de ağır yenilgiye uğratılmıştır(720). 721 yılında Kitanlar, 722 yılında da Tatabılar saf dışı bırakılarak kısa sürelik sükûnet dönemine girilmiştir (Gömeç, 2011).

Kısa sürede hakanlığa eski gücünü kazandıran Bilge Kağan, Kül Tegin ve Tonyukuk üçlüsü aynı zamanda halkının sevgisini ve desteğini kazanmıştı ki o dönemde Türgişler bile Göktürklerin hakimiyetini tanımışlardır. Yine 725 yılında Çin İmparatorunun da katıldığı bir toplantıda Çinliler bu üçlü için şu sözleri sarf etmişlerdir: ...Gök-Türklerin ne zaman, ne yapacakları bilinmez. Kağan Bilge iyidir, milletini sever, Türkler de ondan memnundurlar... Kül Tegin harp sanatının üstadıdır, ona karşı koyacak bir kuvvet güç bulunur... Tonyukuk otoriter ve bilgedir, niyetleri, kurnazlığı çoktur. İşte şimdi bu üç “barbar” aynı anlayışta olarak biraradadırlar...” (Kafesoğlu, 2003: 124).

725 yılındaki bu kayıt Tonyukuk’tan son haber olsa gerek, devletine 46 yıl çeşitli görevlerde hizmet etmiş bu bilge insan ki batılı araştırmacılar “Gök-Türk Bismarck” ı diye tabir ederler bu yıl vefat etmiş olsa gerek. Tonyukuk’un ölümü ile onun hatırasına 726-727 yıllarında Orhun’da bir anıt dikilmiştir (Aktaran: Kafesoğlu, 2003: 126). 731 yılına gelindiğinde de kahramanlıkları ile ön plana çıkan Kül Tegin’in ölümü abisi Bilge Kağan ve Türk Milleti için üzüntü kaynağı olmuştur. Bilge Kağan 732 Yollığ Tegin’e Kül Tegin adına Orhun’da anıt diktirmiştir (Karauğuz, 2015: 37).

İlk önce Tonyukuk’u, daha sonra Kül Tegin’i kaybeden Bilge Kağan artık kendisini yalnız hissetmiş ve bir durgunluk dönemine girmiştir. Türk Milletine 19 yıl “Şad” olarak, 19 yıl da kağan olarak hizmet eden ve Türk Milletinin ebediliğini “Ey Türk Milleti, üstte gök yıkılmaz, altta yer delinmezse, devletini, töreni kim bozabilir?” diyerek vurgulayan bu bilge kağan 734 yılında zehirlenerek öldürülmüştür. Orhun’da Bilge Kağan için Yollığ Tegin tarafından 735 yılında bir anıt dikilmiş ve aynı yıl cenaze merasimi düzenlenmiştir (Karauğuz, 2015: 38).

Bilge Kağan’ın ölümünden sonra oğlu Tengri (İ-yan veya Yi-Yan) kağan olmuştur. Çok küçük yaşta kağan olduğu için devlet yönetimini annesi P’o-fu Hatun (Tonyukuk’un kızı) idare etmiştir. Fakat yeterli bir idare sağlayamadığı için iç karışıklıklar hemen baş göstermiştir. Bu karışıklık ve huzursuzluklardan faydalanan

Basmıllar, Karluklar ve Uygurlar ittifak kurarak yine Aşına ailesinden gelen Basmıl başbuğusunu 742 yılında “ kağan” ilan etmişlerdir. Son Göktürk kağanı Po-mei'nin öldürülmesi ile 2. Göktük Hakanlığı da tarihteki önemli yerini almıştır. İttifak içindeki anlaşmazlık üzerine, Basmıl Kağanını öldüren Uygur İlteberi Göktürk ülkesinde Uygurlar Devletini kurmuştur (Aktaran: Kafesoğlu, 2003: 129).

2.8.7. Göktürklerde Sosyal, Ekonomik Ve Kültürel Hayat

İnsanoğlunun şüphesiz en büyük becerisi içinde yaşadığı sosyal topluma ve çevresindeki tabiata uyum sağlamasıdır. Tarihte Orta Asya bozkırlarında yaşayan atalarımızda bu coğrafyada doğanın kendisine sunduğu şartlar doğrultusunda bir hayat sürdürmüşlerdir. Orta Asya bozkırının sunduğu geniş düzlükler, yer yer yükselen dağlar ve sert karasal iklimin sonucu olan uçsuz bucaksız otlaklar Göktürklerin de “atlı-göçebe” veyahut “konar-göçer” diye tabir ettiğimiz hayat tarzını sürdürmelerini sağlamıştır.

Göktürklerin sadece ilkel bir “toplayıcı- göçebe” değil, üretici göçebe tarzı bir yaşamları olmuştur. Dahası Türklerin ve Göktürklerin göçebeliği hayvancılıkla uğraşmalarından ileri gelmiştir. Sürülerine otlak arayan Göktürkler zorunlu göçebe bir hayat yaşamak zorunda kalmışlardır. Bunun yanında, Çinlilerle İpek yolu ticareti için mücadeleleri bize ticarete nedenli önem verdiklerini göstermiştir.

Çin ile mücadelelerde veya Türklerin kendi aralarındaki savaşlarda görüldüğü üzere en önemli ganimetlerden sayılan at ve koyun atlı-göçebe hayatın vazgeçilmez unsurları olmuşlardır. Galip gelenin elde ettiği binlerle telaffuz edilen at sayıları ve koyun sayıları tarih kayıtlarında yerini almıştır. Yine devlet ileri gelenlerinin kendi aralarındaki hediyeleşmelerinde Çin ipeğinin yanında bu unsurlarında öne çıktığını görmüşüzdür (Toprak, 2008: 93).

Türklerde ve Göktürklerde özellikle atın ayrı bir yeri olmuştur. Atın sürüler halinde yetiştirilmesi ayrıca bir ekonomik faaliyettir ki sosyal ve ekonomik bir kurum haline gelen at, yeni bir kültür ve toplum hayatının oluşmasına neden olmuştur. Dolayısıyla oluşan bu kültüre “atlı çoban kültürü” de denilmiştir (Mandaloğlu, 2014: 79)

Türkler ve konumuz açısından Göktürkler için atın önemini anlatmak zor değildir. Çünkü at eti ile önemli bir besin kaynağı olmuştur. Yine ata içeceğimiz olan kımız bu hayvanın sunduğu önemli besin kaynağı olarak karşımıza çıkmaktadır.

At sadece atalarımıza besin kaynağı olmamış, uçsuz bucaksız bozkırlarda göç edebilmek için bir yük aracı, bir taşıma aracı ve döneminin en önemli ulaşım aracı olmuştur. Tarih boyunca dört bir yana göç eden bir millet için de böyle bir ulaşım aracının önemini anlatmaya gerek yoktur. Türkler sadece otlak için değil, nüfuslarının çok artmalarından dolayı yeni yurtlar aramak için de göç etmişlerdir. Bu göçlerinin sonucudur ki Avrupa içlerinden, Güney Asya'ya, Anadolu'dan Sibiryaya kısaca dünya üzerindeki geniş coğrafya yayıldıklarını görürüz. Bu göçlerin nedenleri arasında otlak arayışı ve yaşanan kıtlıklar gibi ekonomik nedenlerin yanında, Türk kavimlerin birbirleri ile otlak için amansız mücadeleleri sonucu güvenlik arayışı olduğunu gözden kaçırmamak gerekir. Yine Çin ile mücadelelerde dökülen kan ve kayıp canlar bir diğer neden olarak görülebilir. Çinlilerin Türk Milletini yok etme gayreti ve nüfus bakımından fazlalığına karşın Türklerin ayakta kalıp milli benliklerini koruma kaygısı da bir neden olarak görülebilir. Tabi ki yaşanan kuraklık, artan nüfus ve yaşanan kıtlıklar Türkleri temel yaşam kaynaklarını arayışa; dolayısıyla yakın-uzak, doğu-batı, kuzey-güney dört bir tarafa göçe zorlamıştır.

Türkler yazlak ile kışlak arası kısa mesafeli yaşam ve ekonomik faaliyet gereği göçlerinin yanında bazı siyasi, sosyal ve güvenlik nedenli çoğunlukla uzun mesafeli göçleri de meydana getirmiştir. Böylece yeni yurtlar edinmişlerdir. Türklerin cihan hakimiyeti ülküsü de onların daha uzaklara göç etme nedenlerinden olmuştur. Konumuzu fazla dağıtmadan söyleyebileceğimiz önemli olgu bu kadar göç eden bir toplum için döneminin en önemli taşıma ve ulaşım aracı olan atın önemi yadırganamaz. Döneminin en hızlı ulaşımını sağlayan ve doğaya karşı güçlü kalabilen hayvanını bozkırda kullanmak ve alabildiğince sürmek, koşturmak kuşkusuz bu konuda uzmanlaşmış bir millete yaraşacaktır.

Yukarda da belirtildiği gibi; Türkler büyük-küçük, genç-yaşlı, kadın-erkek iyi ata binen bir millet olarak ün yapmıştır. Yaşam şartları da Türklerin bu konuda uzmanlaşmasına yardımcı olmuştur. At denince, herhalde Türklerde ve Göktürklerde savaşlardaki önemine değinilmeden geçmek beni hataya düşürecektir. Sürekli savaşan,

savaşmak zorunda bırakılan bir millet için atın kıvraklığından faydalanmamak büyük bir yanlış olsa gerek. Türklerin tarihte kazandığı büyük başarılar, sayıca fazla ordulara karşı kazandığı destansı mücadeleler savaşçı yapılarının, kahramanlıklarının yanında ata iyi binmelerine ve de atı iyi kullanmalarına bağlayabiliriz. Çin kaynaklarında da bu görüş sık sık yer almaktadır.

Bütün bunların yanında Türklerde at, avcılıkta kullanılmış dahası ticarete takas aracı olarak kullanıldığını da görmekteyiz. Çinlilerle ipek, çay, tahıla karşılık at verilerek ticaret yapıldığı söylenebilir. Bunun yanında Göktürkler İpek Yolu ticaretinde önemli bir aracı ve köprü görevi görmüştür (Golden, 2014: 165).

Göktürkler göçebe yaşamın gereği olarak keçe çadırlarda yaşamışlar, aile hayatlarını da bu doğrultuda düzenlemişlerdir (Golden, 2014: 165).Bildiğimiz manada sabit mimari konutlar yerine, kurulup sökülmesi ve taşınması kolay çadırları barınak olarak tercih etmişlerdir. Konar-göçerlik Türklerin büyük şehirler kurup geliştirmesine mani olmuştur. Çadırların içine keçe, kilim, halı ve hayvan derileri serilmekteydi ki Türklerde ve Göktürklerde dokumacılığın çok geliştiğini ve bu dokumaların ticareti yapıldığını söyleyebiliriz (Brion, 1981: 253).

Göktürklerde de diğer konar-göçer Türk topluluklarında olduğu gibi aile sosyal yapının çekirdeğini oluşturmuştur. Göktürkler boylar halinde yaşamış, boylarda “oğuş” (aile) ile “urug”un (soy) bir araya gelmesi ile oluşmuştur. Boyların başında “bey”ler olurdu ki boylarının çıkarlarını korumakla, boy içinde ve dışında hak ve de hukuku sağlamakla sorumlu tutulmuşlardır. Siyasi birlik içindeki boylara “ok”, akraba boyların teşkilatlanması ile oluşan birlikteliğe de “bodun” denmiştir. Bodunlar devleti meydana getiren ana unsur olmuştur. Bodunun başında da (arazi genişliğine göre) “Kağan, Han, İl-teber, Yabgu, Şad” gibi ünvanları olan yöneticiler yer almıştır. Göktürkler 12 bodunun teşekkülünden oluşmaktadır. Göktürkler devlet başkanlarına kağan ünvanını vermişlerdir. Hükümdarlık göstergesi olarak da; unvan, taht, tuğ, bayrak, davul, kemer, kılıç, yay, kama vb. sembolleri kullanmışlardır (Koca, 2002: 19).

Göktürklerde kağanın en önemli görevi milletini korumak, onu doyurmak ve giydirmektir ki günümüz sosyal devlet anlayışının göstergelerinin Göktürklerde olduğunu bu açıklamadan sonra söylemek mümkündür. Göktürklerin önemli yazılı

tarihi kaynaklarından olan Orhun anıtlarında da Bilge Kağan milletine karşı görevini şu şekilde dile getirmiştir.

Demircilik işçiliğinde çok ileri giden Göktürkler Juan juanlara (Avarlara) demirden silah vb (kılıç, kalkan, at eğeri vb.) aletler yapmışlardır. Kendi devletlerini kurduktan sonra da bu işte ünlerini devam ettirmişlerdir. Çeliğe su verip onu istediği şekli veren Göktürkler bu konuda ün salmışlardır (Ögel, 1988 : 110). Göktürkler de diğer Türk topluluklarında olduğu gibi dokumacılıkta ileri gitmişler halı, kilim ve keçi dokumacılığında ün salmışlardır.

Tonyukuk Anıtının Güney Cephesinde yer alan; “Geyik yiyerek, tavşan yiyerek oturuyorduk” anlatımı geyik ve tavşan avcılığının Göktürklerin sosyal ve ekonomik hayatındaki yerini göstermiştir (Mandaloğlu, 2014: 80).

Göktürkleri sosyal yaşamları yönünden ele alacak olursak, görünüş bakımından saçlarını uzatırlar ve yanlara sarkıtırlarmış. Sol yana iliklenen kaftan giyerler, yaşlılardan ziyade gençlere önem verirlermiş. Göktürklerin topluluklarına uyum gösterme ve vazifelerini yerine getirme duyguları güçlü olmuştur (Ögel, 1988: 163).

Evlenme adetlerinde akbudun (hanedan üyeleri, yönetici ve elit kişiler) çok karılı evlilikler yapıyorlarmış; fakat karabudunda (halk) çok karılı evliliğin olup olmadığına dair yeterli bilgiler yoktur. Sencer Divitçioğlu’nun aktardığına göre Yenisey mezar taşlarından elde edilen bulgular ışığında erkeklerin evlenme yaşı on beş ile on altı yaşları arasındadır. Mezar taşları olmadığı için kızların evlenme yaşı ile ilgili elimizde yeterli bilgiler yoktur (Divitçioğlu, 2000: 165).

Yoğ törenlerinde erkekler ve kızlar en güzel giysilerini giyerek mezarın başında bir birlerini görürler, buluşurlar, eğer erkek bir kızı beğenirse törenden hemen sonra kızın ailesine sağdıç gönderir evlenme teklifinde bulunurlarmış. Kızın yakınları çoğunlukla bu isteğe olumlu karşılık verirlermiş. Ölüm törenleri esnasında bu hadisenin gelişimi Göktürklerin ölümü “via evlenme” dirilme olarak algıladıklarını gösteriyor ki hala “ölü diri getirir” rüya tabiri de bu anlayıştan kalmış olsa gerek. Yine buradan da anlaşılıyor ki evlenme de kızın ve erkeğin rızası Göktürklerde önemsenmiştir. Ayrıca

Göktürklerde yaşlı erkeklerin yaşça çok genç kızlarla evliliğinin çok hoş karşılanmadığını da söyleyebiliriz (Divitçioğlu, 2000: 167).

Göktürkler mayıs ayında (5. Ay) göğe atları ve koyunları kurban ederlermiş. Erkekler aşık oynarken, kadınları ayak topu oynarlarmış. Kımız içip, şarkılar söylerlermiş. Savaştan ölenlere saygı duyulup, hastalıktan ölmek ayıplanırmış (Ögel, 1988).

Göktürkler dişi kurt Aşınadan (Asena-Aşan vb.) türediklerine inanmışlar ve bu konuyla ilgili efsaneler ve destanlar meydana getirmişlerdir. Ergenekon ve Bozkurt Destanlarının kaynağı Göktürklerdir. Kurtun Türkçedeki karşılığı “böri” olmuş ve bu haliyle Orhun kitabelerinde yer almıştır. Destan ve efsanelerin varlığı Göktürklerde güçlü bir halk edebiyatının varlığının göstergesi olmuştur. Ünlü Göktürk veziri Tonyokuk’un bizzat kendisinin yazdığı düşünülen kitabesinin metni, bir edebi eser kabul edilmiş, bu da kendisine Türk edebiyatının ilk siması özelliğini kazandırmıştır. Yollıg Tegin de Göktürk ve Türk edebiyatının ikinci siması olarak kabul edilmiştir (Kafesoğlu, 2003).

Kendilerine ait alfabesi ve yazıları olduğunu kesin olarak bildiğimiz Göktürklerin Orhun Anıtları, sadece Göktürk değil Türk tarihi açısından önemi büyüktür. İstemi Yabgu’nun Bizans’a yazdığı mektup (568) “İskit” Türk yazısı ile yazıldığını düşünürsek ve T’a-po Kağanın Çince bir Budist kitabı Türkçeye tercüme ettirmesi Göktürklerin yazın dilinde geliştiklerinin diğer göstergeleri olarak kabul edilmiştir. Orhun Anıtlarında yer alan Kül Tegin büstü bir sanat eseridir ki bu durum Göktürklerin taş işlemeciliğinde ileri olduğunu düşündürür. Göktürkler aynı zamanda oniki hayvanlı Türk takvimini kullanmışlar, bu takvimi ay yılından güneş yılına çevirmişlerdir (Kafesoğlu, 2003).

2.8.8. Göktürklerde Dini İnanış Ve Göktanrı

Kültürü oluşturan ve topluma millet olma özelliğini kazandıran unsurlardan biride inançtır. Büyük Hun (Asya Hun) Devletinden sonra 552 yılında Orta Asya’da ikinci büyük Türk devletini kuran Göktürkler eski Türk dini inançlarına ve geleneklerine sadık kalmışlardır (İnan, 1976: 6). Göktürkler de Hunlar gibi tek tanrıya inanmışlar,

tanrularına da Gök Tanrı demişlerdir. Gök Tanrı kelimesi maddi gökyüzünü tabir ettiği gibi evrenin yaratıcısı yüce varlığı da karşılamıştır. Orhun kitabelerinde yer alan “Üze Kök Tengri, asra yağız yir kılındıkta ikin ara kişi oğlu kılınmış...” ifadesi gökyüzüne de Göktürklerin tengri dedikleri görülse de onlara göre bu gökyüzünü de yaratan bir tanrı var olmuştur. Gökyüzünü bu kadar kutsamalarının sebebi herhalde, hayat tarzlarının bir gereği olan tabiatın zor şartları ile çok alakadar olmaları ve iklim olaylarını (kar, yağmur, soğuk) çok daha önemsemiş olmalarıdır (Güngör, 2002: 263).

Yazıtlarına yansıyan kozmogoniye göre Gök Tanrı evrenin yaratıcısı olmuştur. Böyle olunca da gökyüzünü, yeryüzünü, insanı, canlı-cansız bütün varlıkları ve evreni yaratan tanrıdır. Atmosfer olaylarının (kar, yağmur, rüzgar, şimşek) kaynağı ve bitkileri meydana getiren Gök Tanrı olmuştur. Varlıklara can ve ölüm veren, hatta siyasi iktidarın kaynağı dahi Göktürlere göre Gök Tanrı olmuştur. Göktürkler, kağanlarının devleti yönetme güç ve yetkisini (kut anlayışı) Gök Tanrıdan aldığına inanmışlardır. Yine Kağanlar da bu yetkiyi tanrıdan aldıklarına inanmışlardır. Bilge Kağan kitabede, kendisi için “Tanrı buyurduğu için kağan oldum” ifadesini kullanması bunu göstermektedir (Koca, 2003: 163).

Göktürk inancında, tanrı kağana nasıl yönetme yetkisi veriyse bu yetkiyi alma yine ona ait olmuştur. Bu durum kağanları başarılı olma mecburiyeti ile karşı karşıya bırakmıştır. Yine kağanların millete karşı sorumluluğu olan onları refah içinde yaşatma ülküsü tanrının Türk Milletinin yaşantısı ve bağımsızlığı ile yakından ilgilendiği anlayışını doğurmuştur. Nitekim 630’ lu yıllardan sonraki Çin esareti dönemi ile ilgili yazıtlardaki bilgilere göre; Tanrı ile Türk-ün “kutsal yeri ve suyu” (ıdık yir sub) bu duruma izin vermemiştir. Türk milletinin tamamen yok olmasına razı olmamış, Kutlug Kağanı Göktürklerin istiklalini kurtarması için görevlendirmiştir (Günay, Güngör, 1998: 38).

Göktürkler, yaşadıkları doğal çevrede bulunan bazı varlık ve olayların bilinmeyen bir gücü, bir ruhu olduğuna inanmışlardır. Onlara izafe ettikleri kutsama, onlara karşı hem sevgiyi hem korkuyu hem de saygıyı beraberinde getirmiştir (Koca, 2003: 165) Göktürklerdeki bu kutsama inançlar Orhun kitabelerinde “Yer Sub” şeklinde yer almıştır (Günay, Güngör, 1998: 72).

Göktürklerde dağ kültü Gök Tanrı kültüyle ilgili bir kült olmuştur. 7. ve 8. yüzyıl Göktürklerinde bugünkü Altay Şamanizm'inin iptidai özellikleri de görülmüştür. Çin kaynaklarına göre Göktürkler tanrılarının suretlerini keçeden yaparak, deri içinde muhafaza ederler, iç yağı ile yağlarlar ve sıriklar üzerine dikerlermiş. Yılın dört mevsimi tanrılarına kurban keserlermiş. Kestikleri at ve koyun kurbanlıklarını kafalarını sıriklara koyarlarmış. Yine her yıl başbuğuları ile atalarının mağaralarına kurban sunarlarmış. Ötüken yakınındaki yüksek bir dağa "Budun inli" derler miş ki "ülkenin koruyucusu ruh" demekmiş. "Budun inli" bütün vatani ve milleti koruyan tanrının makamı olan dağdır. Bu kült dağ, mağara ve atalar kültünün birleşmesinden ortaya çıkan çok önemli bir kült olmuştur (İnan, 1976: 6).

Göktürlere göre Ötüken dağı ormanla kaplı olup "Ötüken Yış" (Ötüken Ormanı), kutsal bilinmiştir. Göktürkler; güneş, ay, yıldız, göl, ırmak, pınar, dağ, kaya, orman, ağaç, ateş, yer, su gibi çeşitli canlı-cansız varlıklar ile gök gürlemesi, şimşek, yıldırım gibi tabiat olaylarının bilinmeyen bir gücü olduğuna inanmışlardır. Bu unsurların ve tabiat olaylarının kendi içinde bir ruh taşıdıklarına inanmışlardır. Bu yüzdendir ki her biri kendi içinde bir ruh taşıyordu. Kağanlar, güneşin ve ayın daima yardım ve himayesini kazanmak için otağlarını doğuya açılacak şekilde kurarlarmış. Yine gece yapacakları savaşlarda saldırı için ayın dolunay olmasını beklerlermiş (Aktaran: ?, Gökalp, 1974: 88). 6. Yüzyılda yaşamış olan tarihçi Menandros, Türklerden bahsederken "her ne kadar toprağa, suya ve ateşe kutsiyet yüklerlerse de kâinatın tek yaratıcısı olan tek Tanrı'ya inanırlar" diyerek tabiat varlıklarına Türklerin sadece mukaddeslik vasfı yüklediğini belirtmiştir (Tanyu, 1973: 36).

Atalar kültü Göktürklerde de görülmüştür. Ölmüş ataları için ta'zim ve onlar için kurbanlar sunma inanç ve âdeti, geleneksel Türk dini tarihinin en önemli yanlarından birini oluşturmuştur (Günay, Güngör, 1998: 80) Göktürkler her yıl Gök Tanrı ve ölmüş ataları için kurban kesmişlerdir. Kurt Göktürkler için bir kurtarıcı aynı zamanda yol gösterici bir ata ruhudur. Örneğin Göktürk Ergenekon "kurt" hem kurtarıcı, hem de yol gösteren kılavuz olmuştur (Koca, 2003: 169).

2.8.9. Göktürklerde Ordu

2.8.9.1. Göktürklerde Askeri Teşkilatlanma

Göktürk Devletinin askeri nitelikli bir teşkilatlanma olduğunu Orhun kitabelerinde geçen “ Yukarıda mavi gök, aşağıda yağız yer yaratıldıktan sonra, ikisinin arasında insanoğlu yaratılmış. İnsanoğlunun üzerine atalarım Bumin Kağan oturmuş, oturduktan sonra Türk Milletinin ülkesini töresini idare etmiş, düzenlemiş, dört taraf hep düşman imiş. Asker sevk edip dört taraftaki halkı hep itaate almış, tabi etmiş. Başlılara baş eğdirmiş, dizlilere diz çöktürmüştü. Doğu’da Kadırgan-Yış’a kadar, Batı’da Temir kapıya kadar milletini yerleştirmiş, ikisinin arasında pek teşkilatlı Göktürkler böylece oturmuş.” (Gömeç, 1997: 11) ifadelerinden anlamak zor olmasa gerekir.

Hun soyundan gelen Göktürklerin her şeyde benzediği gibi askeri teşkilatlanmada da Hunlara benzediğini hatta aynısı olduğunu söyleyebiliriz. Devletin kurucusu Bumin Kağan dahil devamında gelen tüm Göktürk hükümdarlarının izledikleri politikalar askeri teşkilatlanmaya dayanmıştır. Göktürkler bu güçlü askeri teşkilatlanma ile kısa sürede büyük bir güç haline gelmiştir.

Göktürklerin askeri teşkilatı ve hareketleri devlet-millet siyaseti ve hedeflerine uygun olmuştur. Göktürk askeri teşkilatında yabancı millet ve askerlerine yer verilmemiş, sadece milli unsurlardan meydana gelmiştir. Ulus-devlet teşkilatının temeli ulusa dayanan bu teşkilatlanmada, ulusunda askerlerden oluştuğunu söyleyebiliriz. Yani asker-ulus ve bağlı bulunduğu Hakan birleştiğinde devlet teşkilatı oluşmuş oluyordu. Böylece Hakanın diğer devletlerle ilişkilerinde aldığı kararlar (savaş-barış vb.) ulusa (ordu) dayanmış oluyordu. Yani her ne kadar kararları Hakan alıyormuşçasına bir görüntü olsa da asıl olarak kararları ulus adına bir kurmay heyeti almıştır (Ucuşsatar, 1986: 49).

Askeri ve siyasi teşkilatın en başında Hakan bulunmuştur. Hakandan sonra bu teşkilatlar ayrılmaya başlamıştır. Ama Göktürk Devletine yön veren ağırlıklı olarak askeri teşkilatlanma olmuştur. Aynı durum Hunlarda da görülmüştür. Hunların kullandığı tüm yapılanma, strateji ve sistemler Göktürklerde de görülmüştür. Hunların kullandıkları on iki ve yirmi dört sistemleri Göktürklerin askeri teşkilatlanmasında da

yer almıştır (Koçak, 2004: 90). Göktürkler yağı ordularının kuvvetini tümen (on bin) şeklinde ölçmekte olduğu dolayısıyla ondalık sisteme göre hesaplandığı düşünülebilir (Divitçioğlu, 2000: 221). Vezir Tonyokuk'un ifadelerine Göktürk ordusunda atlı birliklerin yanında yaya birliklerin de olduğunu anlıyoruz (Divitçioğlu, 2000: 220).

Türk askerinin savaşları kalabalık ve düzensiz bir şekilde olmayıp, tümen ve birlikler halinde stratejilere ve taktikler çerçevesinde olmuştur. Göktürkler bu düzen ve anlayışla savaşmışlardır. Ordularında liyakate ve görev dağılımına önem vermişlerdir (Koçak, 2004: 92)

Göktürk askeri teşkilatlanmasında ve asker sayılarında 7 rakamı gizemli bir şekilde kutsamışlardır. Ordularını yedi rakamı ile biten sayılarla başlatıp devam etmişlerdir (Koçak, 2004: 92). Göktürk ordusunun asker sayısı hakkında kesin bir bilgi yoktur; fakat seksen bin asker civarında tahmin edilmektedir. Bu rakamlar kesin bir bilgiye dayanmamakla birlikte bunun ne kadarı diğer Türk tözlerinden (dağınık toplum) meydana geldiği de bilinmemektedir (Divitçioğlu, 2000: 223).

Türk devletlerinde devlet parçalansa da askeri teşkilat hep ayakta kalmıştır ki herhangi bir lider çıkıp askeri teşkilatı hemen harekete geçirebilmiştir. Böylece yeni devletin temelleri de kısa sürede atılmış olunuyordu. Göktürklerin askeri teşkilatlanması Türk Milletinin yapısına göre şekillenmiştir. Bu teşkilatın öncelikli görevi de milletin savunulması ve güvenliğinin sağlanması olmuştur (Koçak, 2004: 91).

Divitçioğlu'nun aktarmasına göre (2000), Çin kaynaklarında geçen Göktürk askerleri ile ilgili şu ifadeler dikkat çekici olduğu gibi Göktürk askerinden nedenli etkilendiklerini göstermektedir:

“Türkler”in üstünlüğünü yapan binicileri ve okçularıdır. Kendilerine uygun gelirse şiddetle saldırırlar, tehlikede olduklarını sezerlerse, yel gibi kaçar, şimşek gibi kaybolurlar” ve yine, “Tabiatları sert ve vahşidir” “Silah olarak yay, ok, ötkün ok, zırh, pala ve kılıç kullanırlar. Kemerlerini hançerle süslerler” (s219).

Çinliler Göktürklerin askeri başarılarını kabullendikleri bu ifadeye herhalde gözden kaçırdıkları Türklerin istiklal ve vatan savunmasındaki olağanüstü azmi ve cesaretidir. Sonuç olarak, Çinlilerin Bilge Kağan'a Mani dinini teklif etmesi üzerine

Vezir Tonyokuk'un askeri niteliklerini kaybetme riskini görmesi ve bu dinin reddedilmesi gerektiğini Bilge Kağan'a bildirmesi, Göktürklerin askeri teşkilatlanmaya ne kadar önem verdiklerini bize göstermektedir.

2.8.9.2. Ordu-Millet Anlayışı

Türk ordusu diğer toplumlardan farklılık göstermiştir. Çoban kültürünün sonucu olarak her Türk aynı zamanda bir askerdir ki Göktürkler döneminde asker diye bir terim dahi kullanmamıştır. Dahası çocuklarına dahi bir kahramanlık göstermeden isim vermeyen bir milletten de başka bir şey beklenemezdi herhalde. Tarihte de Türk Milleti ile Türk ordusunu ayrı düşünmek doğru olmayacaktır.

Tabiiatta zor şartlarda yaşayan bu millet için askeri görevlerin sorumluluğunu yerine getirmek zor olmamıştır. At üzerinde sürülerini kovalarken zaten günlük talimlerini yapmış oluyorlardı. Dahası Türklerin avcılık yeteneklerinin ve ava ilgilerinin fazla olması askeri becerileri için kendilerine artı değer katmıştır. Konar-göçer yaşam kültürünün gerektirdiği disiplin ve düzen askeri disiplin için Türk Milletine yeterli gelmiştir. Yine Türklerin yaşam biçimi, onlarda bir görev dağılımı ve bu görevleri en mükemmel şekilde yerine getirme sorumluluğunu yüklemiştir. Kısacası, Türk Milleti her an, her zaman; erkeği, yaşlısı, genci, kadını, çocuğu ile asker olmuştur. Bu nedenle bu millete ordu-millet denmiştir ki Göktürk toplumu da bu özelliği fazlasıyla taşımıştır.

2.9. Orhun Abideleri Hakkında Genel Bilgiler

2.9.1. Orhun Abidelerinin Özellikleri

Bütün toplumları olduğu gibi Türk Milletini de ayakta tutan ve onu tüm benliği ile var eden sahip olduğu kültürdür. İster maddi olsun, ister manevi olsun kültürel unsurlarımız tüm saldırılara ve emperyalizme karşı Türk Milletini tarih boyunca diri tutmuş, Türklük bilincini korumasını sağlamıştır. Türk Milleti kültürü ile var olmuş, kültürü ile var olmaya devam ettirmektedir ve ettirecektir.

Orhun Abideleri gerek Türk kültürü, gerek Türk dili, gerekse Türk tarihi açısından büyük öneme sahiptir. Abidelerdeki yazıtlar Türk dilinin incelenmesi açısından önemli

olduğu kadar Türklerin en eski yazılı belgelerinden olduğu için tarihimize de ışık tutması bakımından ayrı bir öneme haizdir.

Yazıtlarda yer alan ifadelerden de anlaşılacağı üzere “Türk” adı ilk kez bu belgelerde yer almaktadır. Yani yazıtlar Türklerin kendine ad koydukları, milli kimliklerini tüm dünyaya açıkladıkları bir belgedir. Sırf bu özelliği yazıtlara ayrı bir değer katmıştır. Türk dilinin incelenmesi açısından da dil bilimcilere çok değerli bir kaynak olan yazıtlar, Türklerin yaşam biçimlerinden bahsederken toplum bilimcilere ve tarihçilere epeyce bir malzeme sunmuştur.

Türklerin sosyal yapıları, siyasal ve askeri özellikleri bu yazıtlarda ilk kaynak olarak yine kendilerince, sosyal bilimcilerin incelemelerine sunulmuştur. Her ne kadar Göktürk Devleti zamanında yazılmış olsalar da Türklerin önceki yaşamları ve soyları hakkında bilgiler içermektedir.

Orhun Abidelerinin yapılışı 2. Göktürk Devleti zamanına, 8. Yüz yılın ikinci çeyreğine rast gelmiştir (Karağuz, 2015: 37). Tonyukuk’un anıtını kendisinin hazırlattığı (720-725) düşünülmektedir (Öztürk, 1996: 20). Anıtta Tonyukuk’un kendi ifadeleri yer almaktadır. Bu ifadelerinde Göktürklerin yaşadığı önemli gelişmeleri, Türk milletinin ne durumda olduğunu, Türk illerinin durumlarını anlatmaktadır (Ergin, 1998: 20).

Diğer anıtlara göre daha doğuda yer alan Tonyukuk Anıtı, 48 derece Kuzey enlemi ile 107 derece doğu boyamı üzerinde yer alır (Öztürk, 1996: 20). İki taştan oluşan ve toplam 62 satırdan meydana gelen bu anıt, diğerlerinden yaklaşık 300 km daha doğu da yer almasına karşın Orhun Anıtları içerisinde yer alır. Klementz tarafından 1897 yılında “Payn Çokta” denilen yerin yakınlarında bulunmuştur (Aktaran: Ertimar, 1999: 43).

Tonyukuk Anıtının diğer anıtlardan (Bilge ve Kül-Tegin Anıtları) ayıran farklı yönleri şunlardır:

- Diğer anıtlarda tek taş varken, Tonyokuk Anıtı iki taştan oluşmuştur.
- Diğerlerindeki m harfi, Tonyukuk Anıtında b harfi ile karşılanmıştır.
- Diğerlerinde olaylar on iki hayvanlı Türk takvimine göre tarihlendirilmişken, Tonyukuk Anıtında tarih verilmemiştir

- Diğerlerinde yazılar özenli iken, Tonyukuk Anıtında özensizdir.
- Diğerlerinde satırlar sağdan sola iken, Tonyukuk Anıtında satırlar soldan sağa doğrudur ve “ş” harfinin yerine “𐰽” şekli kullanılmıştır (Sertkaya, 1995: 116-117).

Kül-Tegin, İleriş Kağan’ın küçük oğludur. Abisi Bilge Kağan döneminde başkumandanlık görevinde bulunmuştur. Kül-Tegin öldüğünde abisi Bilge Kağan tarafından anıt diktirilmiştir. Kül-Tegin’in anıtında da, Tonyukuk’un anıtında olduğu gibi kendi hayatı ve döneminin önemli tarihi olayları anlatılmıştır (Öztürk, 1996: 36).

Kül-Tegin kitabesi parçalardan meydana gelen birleşik bir yapıdadır. Çin’ den gelen ustalara diktirilmiştir. Bu anıtı Rus bilgini N.M. Yadrintsev 1889’da Ulan Batur’a dört yüz kilometre uzaklıkta, Karakurum Harabelerinin kırk kilometre kuzeyinde Choscho-Zaidem (Koşo-Çaydam) Göl’ü yakınlarında bulmuştur kullanılmıştır (Aktaran: Ertimar, 1999: 47).

Kül-Tegin barkının boyutları 86 x 67,5 metredir. İçerisinde 2,25 metre boyunda kaplumbağa şeklinde üstü yazılı mermer taş vardır. Yine kurban kesmek için sumak, 11,5 x 11,5 metre tapınak, 13 x 13 metre kutsal yer, iki adet lahit taşı, girişte iki adet koç heykeli, iki adet ejder motifi, dört adet topraktan yapılmış insan maskesi, bark dahilinde ikinci bir kitabe, heykeller, balballar yer almaktadır (Öztürk, 1996: 37-38).

Kitabenin yüksekliği 3,75 metredir. Genişliği üstlerde 1,22 metre iken, aşağıda 1,32 metredir. Kaplumbağa kaidesinin üzerinde yer alan kitabenin batı yüzü Çince yazılmıştır (Thomsen, 1993: 75). Doğu, kuzey ve güney yüzleri ise Türk harfleriyle yazılmıştır. On bine yakın harften oluşan kitabe Bilge Kağan’ın konuşmalarını içerir. Kitabenin doğu yüzü kırk satırdan oluşur. Burada Bilge Kağan Türklerin tarihi hakkında, babaları ve de amcasının özellikleri hakkında bilgiler verir. Kendisi ve Kül-Tegin’in savaş başarılarından ve kardeşinin ölümüne duyduğu üzüntüyü dile getirir. Güney yüzü 13 satırdan oluşur. Burada Bilge Kağan’ın milletine verdiği nasihatler yer alır (Thomsen, 1993: 75-76).

Yazıtların Çince bölümünde, Türk-Çin dostluğundan, Türk Devletinin ve de Kül-Tegin’in başarılarından bahsedilir (Ergin, 1998: 18).

Bilge Kağan Kitabesi de yine aynı Rus bilgini N.M. Yadrintsev tarafından Koşo-Çaydam Gölü yakınında 1889'da bulunmuştur. Bu anıt, Bilge Kağan'ın oğlu tarafından 735 yılında yaptırılmıştır (Ergin, 1998: 20) Bu kitabe 47. derece kuzey enlem ve 102. Derece doğu boylam dolaylarında, Kül-Tegin Anıtının 1 km güneyinde yer almaktadır (Öztürk, 1996: 49). Bilge Kağan kitabesi Kül-Tegin kitabesine benzemekte ise de küçük farkları vardır. Birkaç santim daha yüksek olduğu için satır sayıları biraz fazladır (41 doğu yüz, 15 kuzey ve güney yüz). Bilge Kağan kitabesi daha çok yıpranmış olduğundan Çince metnin yer aldığı batı yüzünün tamamı okunamamıştır. Kitabede konuşan, belli bölümleri hariç (10-15 satırları ve batı yüzündeki altı satırı hariç ki bu satırları anıtı diktiren oğlu anlatmaktadır.) Bilge Kağan'dır (Tekin, 1998: 13).

Kitabenin doğu yüzünde tarihi olaylar anlatılmıştır. 30. satıra kadar hemen hemen Kül-Tegin Kağan'ın anıtında anlatılanlar tekrar edilmiştir. Bilge Kağan yazıtlarında Türkçe yazıt en az 82 satırdan oluşmuştur (Thomsen, 1993: 80). Bu yazıtlarda Bilge Kağan'ın tahta geçişi ve ölünceye kadar yaptığı işler ve cenaze törenleri anlatılmıştır. Söylev kısmı Kül-Tegin kitabesinin aynısıdır. Ayrıca İçen Kağan'ın tahta çıkışının anlatıldığı bir bölümde kitabede yer almıştır (Aktaran: Ertimar, 1999: 52).

2.9.2. Anıtlardaki Türk Büyükleri

2.9.2.1. Tonyukuk

Göktürk Hakanlığının ve Türk Tarihinin büyük devlet adamlarındandır. Uzun süre 2. Göktürk Hakanlığında çeşitli görevlerde bulunmuştur. İltiş Kağan'ın çok yakın adamı ve danışmanı idi. Daha sonra bu görevi Kapgan Kağan ve İltiş Kağanın oğulları Bilge ve Kül-Tegin kardeşlerin zamanında da sürdürmüştür. Kendi kitabesindeki ifadeleri kendisi yazdığı tahmin edildiğinden Türk edebiyatının ilk edibi olarak kabul edilir. Çok yönlü bakış açısı olan, zeki, olayları öncesinden sezebilen, zeki ve cesur bir devlet adamı olarak tarihimizdeki yerini almıştır (Öztürk, 1996: 27).

Siyasi kararlarındaki isabetlerin yanında ordudaki misyonu ve maliye alanında aldığı tedbirlerle 2. Göktürk Hakanlığının kısa sürede gelişmesine katkıda bulunan devlet adamlarının başında gelen Tonyukuk hayatının ilk dönemlerinde Çin'de bulunmuştur. 1. Göktürk Hakanlığının dağılışı sonrasında (630-680) elli yıllık Çin

esareti döneminde Çine götürülen Türk boylarından olduğu tahmin bilge Tonyukuk Çin'de yaşadığı dönemde Çin İmparatorluğu'nu ve Çinlileri tanıma şansına sahip olmuştur (Öztürk, 1996: 27).

2.Göktürklerin bağımsızlık hareketine katılan Tonyukuk İleriş Kağan'ın yanında yer almıştır. “ Ayguçi” ünvanı ile görev yapan Tonyukuk, İleriş Kağan tarafından kendisinden sonra en yetkili kişi olarak görülmesini ve bilinmesini istemiştir. Yazıtları okuyan V. Thomsen Tonyukuk'un uzunca yıllar Göktürk Hakanlığına tanıklık ettiğini ve 70. yaşlarında vefat ettiğini bildirmiştir. Tonyukuk kitabesinde hak edenin Kağan olması gerektiğini, bu sebeple de İleriş Kagan'ın başa geçtiğini ve bilge olduğu için kendisini de vezir seçildiğin kitabesinde anlattığı görülür (Ögel, 1981: 10).

2.9.2.2. Bilge Kağan

İleriş Kağan'ın oğludur. Babaları öldüğünde çok küçük olduğundan (8 yaşlarında) amcaları Kapgan Kağan tahta geçmiştir. Bilge Kağan adı gibi bilge birisi olması yanında, vezir Tonyukuk'un yanında yetiştiğinden belli bir deneyim sahibi de olmuştur. Barışçıl yaradılışlı, duygulu ve kültürlü bir kağan olarak Göktürk tarihinde yerini almıştır (Aktaran: Ertimar, 1999: 37).

Türk milletinin birlik ve refahı için durmadan çalışan, Çin ile ilişkilerde denge siyaseti kuran Bilge Kağan; bir kültür devleti oluşturmayı amaçlamıştır. Türkleri göçebelikten kurtarmak istemiştir. Konar -göçerliğin devlet düzenine zarar verdiğini düşünmüştür; fakat Bilge Tonyukuk buna, Türk Milleti yok olur diye karşı çıkmış ve bunu uygulatmamıştır. Bilge Kağan Türk Milletine “töre” ve “örf” niteliğinde nasihatler vermiştir. Özellikle Çinlilerin tuzaklarına karşı milletini uyarmıştır (Aktaran: Ertimar, 1999: 37-39).

Bilge Kağan 734 yılında (kasım-aralık) vefat etmiştir. Yoğ merasimi 735 yılında (haziran-temmuz) yapılmıştır. Cenazeye yukarda da değindiğimiz gibi birçok ülkeden elçiler bulunmuştur. Özellikle Çin'den 500 kişilik bir heyet altın, gümüş vb. hediyelerle katılmışlardır. Bilge Kağan'ın oğlu tarafından Türkçe yüzünü yine Yollug Tegin'in yazdığı bir anıt diktirilir (Karağuz, 2015: 39).

2.9.2.3. Kül-Tegin

Türk tarihinde nadir görülen ve pek az örneği olan (taht kavgası olmayışı) abi-kardeş şekilde devleti abisi Bilge Kağan ile yönetmişlerdir. Önceki konularımızda da anlattığımız gibi bir saray ihtilali yaparak İnel Kağan'ı tahttan indirmiş ve abisi Bilge Kağanı tahta çıkartmıştır. Abisi Bilge Kağan'ın emrinde olmuş, abisinin “bilge” liğini “alp” lik özelliği ile tamamlamıştır. Eski Türk töresine göre taht büyük oğlana, babanın malı ve ordu küçük oğlana kalırmış. Bu anlayışın sonucu olarak, ordunun başına Kül-Tegin geçmiştir (Ögel, 1997: 35-36).

Çin kaynakları Kül- Tegin'i büyüklerine saygısı ve savaşçılığı ile tanıtmıştır. Kül-Tegin çok güçlü olmasına karşın, Türk töresini bozmayarak tahta abisini çıkartmıştır. Hayatı boyunca abisi ile uyum içinde olmuş ve çok başarılı çalışmalarda bulunmuştur. Özellikle orduyu sevk ve idare etmesi bakımından ün salmıştır. Devlet içinde ve komşu devletlerde büyük saygı ve sevgi kazanmıştır. Hükümdar olmamasına karşın abisinin dönemi tarihte her ikisinin ismi ile anılan dönem olarak yerini almıştır.

27 Şubat/ 1 Mart 731 yılında 47 yaşında iken vefat eden Kül-Tegin için büyük bir yoğ merasimi düzenlenmiştir. Bilge Kağan kardeşinin ölümüne çok üzülmüş ve çok geçmeden kendisi de vefat etmiştir. Kül-Tegin için düzenlenen merasime pek çok hediyelerle elçiler katılmıştır. Bilge Kağan kardeşi adına Çinli ustalara bir anıt (732 eylül) yaptırmış ve anıtın Türkçe yüzünü Yollug Tegin'e yazdırtmıştır (Karauğuz, 2015: 37).

2.10. “Ötüken’de Elli Beş Gün” Adlı Kitabın Sosyal Bilgiler Dersinin Öğretiminde Değerlendirilmesi

2.10.1. Eğitim Öğretimde Planlamanın Önemi

Eğitim öğretim ortamlarının oluşturulmasında planlama aşaması en önemli aşamalardandır. Plan yapacaklarımızın nasıl ve hangi zaman dilimlerinde yapılacağını önceden belirlenmesidir. Her türlü çalışmada planlama başarıya götüren bir anahtardır. Bir başka ifadeyle planlama olmadan başarı şansa bırakılmış demektir (Köstüklü, 2006: 66).

Öğretimde planlama; önceden tespit edilmiş amaçlara erişmek için öğretim konusu içinde yer alan etkinliklerin seçilmesi, yine bunların neden ve nasıl yapılacağı, ne tür

kaynak ve materyallerin kullanılacağı, bu çalışmaların sonunda nasıl bir değerlendirmenin yapılacağı saptanmasıdır. Planlama bu yönleri ile eğitim öğretim faaliyetlerinin vazgeçilmez unsurlarından olmuştur (Öztürk, 2009: 406).

Plansız yürütülen öğretim çalışmaları zaman ve emek kaybının yaşanmasına neden olabilir. Bazı durumlarda öğretim çalışmaları amacından uzaklaşabilir. Doğru bir planlama yapan öğretmen ise öğretim ortamında ortaya çıkan sorunların üstesinden zorlanmadan gelebilir. Aksamalara meydan vermeden öğrencilerin amaçlara ulaşmasını sağlayabilir (Öztürk, 2009: 406).

Öğretimin planlanmasının yararlarını şu şekilde sıralayabiliriz:

1-Öğretmen ve öğrencinin konu dışına çıkmasını ve dağınık çalışmalarını önler. Düzenli çalışma ortamının oluşmasını sağlar.

2-Neyin, niçin ve nasıl öğretileceği belirlendiğinden başarı artar.

3-Öğretim yöntem ve tekniklerin belirlenmesini ve kullanılmasını sağlar.

4-Kullanılacak materyallerin seçilmesine ve hazırlanmasına katkı sağlar.

5-Daha bilinçli, daha kapsamlı ve güvenilir bir değerlendirme yapılmasına olanak sağlar.

Planlama; yıllık, ünite ve ders planı şeklinde yapılır. Yıllık plan, öğretim yılı boyunca yapılacak etkinliklerin planlanmasını ifade eder. Ünite planı ise öğrencilere belirli bir süre içinde ve amaçlara uygun bilgi, beceri, anlayışları kazandırmayı öngören belli konular etrafında düzenlenmiş etkinlikleri, öğrenme yaşantılarını ve değerlendirme çalışmalarını içeren daha ayrıntılı ders planıdır (Köstüklü, 2006: 76). Günlük ders planı, bir ünitenin bir derste yapılacak çalışmaların planıdır (Köstüklü, 2006: 78).

2.10.2. “Ötüken’de Elli Beş Gün” Adlı Kitabın Günlük Ders Planı dahilinde Sosyal Bilgiler Dersinde Kullanılması

Öğrenme Alanı: Kültür ve Miras.

Ünite: İpek Yolunda Türkler

Kazanım 1: Destan, yazıt ve diğer belgelerden yararlanarak Orta Asya ilk Türk devletlerinin siyasal, ekonomik ve kültürel özelliklerine ilişkin çıkarımlarda bulunur.

Kazanım 2: Orta Asya ilk Türk devletlerinin kültürel özellikleriyle yerlerin coğrafi özelliklerini ilişkilendirir.

Doğrudan Verilecek Beceri: Çıkarımda Bulunma.

Doğrudan Verilecek Değer: Kültürel Mirasa Duyarlılık.

Uyarılar:

“Ötüken’de Elli Beş Gün” adlı kitaptaki bilgilerden yararlanarak Göktürkler dönemi ele alınacaktır. Türk adının geçtiği ilk tarihsel metinler olan yazıtların önemi vurgulanacaktır.

Araç – Gereçler:

“Ötüken’de Elli Beş Gün” adlı kitap, Orta Asya fiziki haritası, Orta Asya siyasi haritası. Akıllı tahta

Önerilen Süre: 4 ders saati.

Kullanılacak Yöntem ve Teknikler: Sunuş yoluyla, buluş yoluyla, araştırma-inceleme yoluyla öğretim stratejileri. Soru-cevap, beyin fırtınası ve tartışma teknikleri

Ön Hazırlık

Öğretmen öğrencilere “ Ötüken’de Elli Beş Gün” adlı kitabı bir hafta öncesi dağıtır. Ve bir sonraki derse kadar okumalarını ister. İlgilerini çeken kısımları not alarak kendisine sormalarını ister. Yine bilmedikleri kelimeleri ve kavramları not almalarını ve kitabı fiziksel özellikleri bakımından incelemeleri gerektiğini söyler. Ve gelecek hafta dersi işlerken bu kitaptaki bilgilerden yararlanacağız der.

İlk ders başlangıcında öğretmen derste işlenecek konuyla ilgili kısa bilgiler verir. Kitabı okuyup okumadıklarını sorar. Konu ile ilgili ön bilgileri olan öğrencilere söz hakkı verir. Öğrencilerin ön bilgilerini yokladıktan sonra onların derse adaptasyonlarını sağlar.

Öğrenme – Öğretme Süreci

Sınıfta gönüllü öğrencilerden birine ders kitabında yer alan alıntı metni okutur. Ve öğrencilere, okuduğumuz metne göre Göktürklerin yaşadığı bölgenin iklimi ve yaşam şartları ile ilgili neler söyleyebilirsiniz? Sorusu yöneltilir. Daha sonra öğretmen; Göktürklerin kuruluş ve yıkılış tarihlerini (552-745), önemli şehirlerini (Ötüken, Turfan, Kaşgar, Yarkent), önemli kişileri (Bumin Kağan, İltiş Kağan, Tonyokuk, Bilge Kağan, Kül Tigin) tahtaya yazar. Ders kitabında okutulan metin doğrultusunda Göktürklerin yaşadığı zaman dilimi ve coğrafya hakkında ilişki kurulur.

Daha sonra öğretmen Göktürklerin yaşadığı coğrafyayı ve özelliklerini haritalardan yararlanarak öğrencilere tanıtır. Bu sırada öğretmen metinde geçen ifadeler doğrultusunda Göktürk coğrafyasının iklimi konusunda öğrencilerin ön bilgilerini yoklar. Öğretmen; öğrencilerin Göktürk coğrafyası ve ikliminin onların yaşam biçimlerine, kültürel, sosyal ve ekonomik özelliklerine etkilerine ilişkin çıkarımlarda bulunmalarına yardımcı olur.

Öğretmen öğrencilere anlamca karmaşık gelebilecek kavramları tahtaya yazar ve bu kavramların anlamlarına ilişkin açıklamalarda bulunur. Öğrencilerden bu kavramların içinde geçtiği örnek cümleler kurmaları istenir. Gönüllü öğrencilerden birine hazırlık çalışmalarının birinci sorusu okutulup öğrencilerden cevap istenir.

Daha sonra gönüllü öğrencilerden birine ders kitabında yer alan “Orhun Yazıtları” adlı metin okutulur. Öğretmen öğrencilerden metinde geçen anlamlarını bilmedikleri kelimeleri defterlerine yazmalarını ister. Bu kelimelerin anlamları soru-cevaplı ortaya çıkarılır. Sonra öğrencilerden birine kitapta yer alan Ergenekon Destanından bir kesit okutur. Öğretmen, diğer öğrencilerin Türklerin demir işçiliğinde geliştiği çıkarımlarının bulunmasına yönelik sorular yöneltilir. Konu metinleri okunduktan sonra disiplinler arası yaklaşım uygulamasına geçilir. İlkönce gönüllü bir öğrenciye metin özet olarak anlatılır. Bu aşamada Türkçe dersi ile ilişkili olarak konunun ana fikri ve teması öğrencilere buldurulur.

İkinci saat başında öğretmen konuya giriş yapar. Öğrencilere sorular sorarak onların dikkatini çeker. Daha sonra Göktürkleri ve Ötüken şehrini daha yakından

tanımak ister misiniz, sorusunu yöneltir. Daha sonra bu dersimizde ünlü Göktürk Kağanı Bilge Kağanın hazinesinin bulunduğunu anlatan “Ötüken’de Elli Beş Gün” adlı kitaptan bölümler okuyacağız. Bu metinler ilginizi çekebilir. Böylece Göktürk coğrafyasını ve tarihini yakından tanıma fırsatı bulacağız. Bunun yanında Orhun anıtları hakkında da bilgiler edineceğiz der. Sonra öğretmen “Ötüken’de Elli Beş Gün” adlı kitabı öğrencilere tekrar dağıtır. Öğrencilerden kitabı incelemelerini ister. Kitaptaki resimlere ve kitabın diğer fiziksel özelliklerine yeniden bakmalarını ister. Öğretmen, kitaptan önceden belirlediği metinleri öğrencilere okuturken, diğerlerin de okunan bölümleri takip etmelerini ister. Öğretmen öğrencilerden, metinler okunurken anlamlarını bilmedikleri kelimelerin altını çizmelerini ister. Her bir metinden sonra bu kelimelerin anlamları öğretmen tarafından açıklanır. Bazen bu kelimelerle yeni örnek cümleler kurulur. Metin aralarında öğretmen o metnin konusu ile ilgili sorular yöneltir ve gerekli gördüğü yerlerde açıklamalarda bulunur.

Sırası ile öğrencilere aşağıdaki metinler (öğretmenin önceden belirlediği) okutulur. Bazen de öğretmen öğrencilerin dikkatlerini toplamaları için, metinlerden bazılarını kendisi okur.

“Ötüken’de Elli Beş Gün” adlı kitaptan seçilerek okutulan metinler şunlardır:

“ İlk zamanlar Altaylar’da yaşayıp demircilikle meşgul olan Göktürkler’in ilk kağanı 552 yılında başa geçen Bumin Kağan/Bumin İl-Kağan idi ve Ötüken’i yurt edindi. Kardeşi İstemi ile birlikte dört bir tarafa ordu sevk edip zaferler kazandı. Ama aynı yıl öldü. Cenazesi o dönemin sayılı ulusların elçilerinin katılımıyla defnedildi.”

Bu metin okunduktan sonra öğretmen öğrencilere:

Göktürkler nerede yaşamışlar?

Göktürkler hangi madeni işliyorlarmış?

Göktürk Devleti ne zaman kurulmuş?

Göktürklerin kurucusu kimdir?

Göktürk hükümdarına hangi unvan verilmiş?

Öğretmen; Bumin Kağanın kardeşi ile iyi bir şekilde devleti yönettiği, iyi anlaşmalarını, bazen Göktürklerde ve diğer Türk devletlerinde kardeşler arasında taht kavgası olduğunu, böylece bu devletlerin kısa sürede zayıflayıp yıkıldığını söyler.

Öğretmen sorulara karşılık verilen cevaplara göre öğrencilere rehberlik yapar. Doğru cevaplar alınıncaya kadar öğrencilere sorular yönlendirir ve doğru cevaplar öğrencilere buldurulur.

Daha sonra aşağıdaki bölüm başka bir öğrenciye okutulur.

“ Göktürkler’de veraset, ölen kağanın yaşça en büyük oğluna yoksa en küçük oğluna geçerdi. O da yoksa amcası ya da amcasının oğluna intikal ederdi.”

Bu metinden sonra öğretmen, öğrencilerin Göktürkler’de kağanlığın babadan oğula geçtiği cevabını verecekleri soruları onlara yöneltir.

Öğretmen aşağıdaki metni kendisi okur ve öğrencilerin de takip etmelerini ister.

“Yol boyunca Moğol çadırlarını, atları görmek mümkün. Atlar o kadar çok ve başıboş dolaşıyorlar ki göçebe ve yerleşik hayat tarzı içinde, sütünden, etinden, derisinden faydalandığı bilinen atların, gerçekten Türk kültür tarihi açısından çok büyük bir yeri var bu coğrafyada.

Nasıl olmasındı ki?

Kimi zaman Türk’ün tanrısına kurban edilmiş, kimi zaman da Türk’ün en güvendiği dostu ve savaşta zafer kazandıran en büyük yardımcısı olmuştur at. Bilge Kağan, Köl Tigin’in zaferden zafere koşarken bindiği atların cinsini ak aygır, kır at, ak at, boz at, akıtmalı boz at, has at, cins has at, doru at, damgalı at ve yağız at olarak sayıyor bengu taşta.”

Öğretmen; Göktürklerin yaşam biçimlerinin burada anlatılanlara benzediğini, hayvancılıkla uğraştıkları için büyük evler yapmak yerine kolay kurulabilir ve taşınabilir çadırlarda yaşadıklarını, böylece hayvanlarına otlatmak için sık sık göç ettiklerini, taşınırlarken de atlardan faydalandıklarını, bunun yanında iyi ata bindikleri için savaşlarda da atları iyi kullandıklarını söyler.

Ve öğretmen şu soruyu öğrencilere yöneltir:

Sizce Göktürkler neler yemişler, neler içmişlerdir?

Öğretmen Göktanrı inancı hakkında kısa bilgi verdikten sonra, metinden anladığınız kadarıyla Göktanrı inancının dinimiz İslamiyetle hangi özellikleri benzemektedir? Sorusunu sorarak tek tanrı inancı ve kurban kesilmesinin benzediği cevabını alır.

Öğretmen, Ötüken çevresinde hangi iklim görülebileceğini ve bizim iklimimize benzer özelliklerini öğrencilere bulduracak sorular yöneltir.

Gönüllü bir öğrenciye aşağıdaki metin okutularak yukardaki anlatılanlar pekiştirilir.

“ Bu coğrafyada seyahat etmiş ünlü Çin seyyahı Hsüan-tsang da Göktürkler’in kıyafetlerini şöyle tanımlayacaktı: ‘...atları sayılamayacak kadar çoktu, kağan yeşil satenden bir kaftan giymişti ve saçlarını olduğu gibi gösteriyordu, sadece alınının çevresini ipek bir şerit ile sarmış, ucunu da arkadan sarkıtmıştı, çevresinde de ipek sırmalı kaftanlar giymiş ve örgülü saçlı subaylar vardı...’

Diğer Türk boyları gibi Göktürkler, sakal bırakmaz bıyığa önem verirler ve saçlarını uzatırdı herhalde.”

Göktürkler giyeceklerini sizce nelerden yapmışlardır?

Öğretmen Göktürklerin dokumacılıkta geliştiklerini söyler. İpek ve Göktürklerin giyimi hakkında bilgi verilir. Yine metinle bağlantılı olarak öğretmen; Göktürklerden göçebe yaşantılarından dolayı fazla yazılı kaynak ve tarihi belge kalmadığını, genellikle onlar hakkında bilgilerin metinde olduğu gibi Çinlilerden alındığını, Göktürklerden kalma en önemli yazılı belgelerin Orhun Anıtları olduğunu söyler. Sonra öğretmen Orhun Anıtları hakkında kısa bilgi verir. Ve yazıtlarla alakalı aşağıdaki metni okur.

“Yazıtlardan biri 243 santimetre, 35 satır diğeri 217 santimetre, 27 satırdan oluşmuş mermer bir taşa kazınmış Göktürk harfli ve 720-725 ya da 732-734 yılları arasında dikildiği düşünülen iki bengü taş bunlar. Kitabelerde konuşan ve olayları kendi

penceresinden anlatan bizzat Bilge Tonyukuk. Tabiat şartlarına dayanmış ama biraz hırpalanmış yazıtlar. Yazıtların üzerlerinin boyandığı da dikkatimden kaçmıyor.

Yazıtların ve heykellerin bir çit içine alındığı bu külliyyede, daha önce kazı çalışmaları yapılmıştı. Külliyenin içinde birkaç başı kırılmış heykel, işlenmiş taşlar, taş balballar ve toprak üzerinde çeşitli kiremit parçaları var. Hatta külliyenin dışındaki çit den itibaren karşıdaki dağa kadar yaklaşık belki 1 kilometre kadar uzanan o kadar çok balbal dikilmiş ki. Muhakkak ki Tonyukuk, öldürdüğü bu düşmanlarının ölümünden sonra da kendisine hizmet edeceğini düşünüyordu.

İkinci Göktürk Kağanlığından itibaren çok önemli vezir, kumandan ve danışman olan Tonyukuk, Bilge ve Köl Tigjn döneminde de ününü devam ettirmişti. Tonyukuk, Çinlileşmemek ve Budist etkilerin Göktürk toplum hayatına sirayet etmemesi için çok gayret sarf edecekti tüm ömrünce. Tonyukuk'un bu inanç ve kararlılığı, çevre Türkler arasında o kadar çok güçlü ve etkili olmuştu ki -XI. yüzyıl seyyahı İbn Fadlan'a göre- Oğuz beyi Küçük Yanal'ın Müslüman olması üzerine halkının, *'Müslümansan bizim başkanımız olamazsın'* tehdidine boyun eğerek Göktürk inanç sistemine geri dönmüştü.

Çin İmparatoru, *'Türk milletini yok etmeyi'* hep düşünecek ve Göktürk Devleti'nin kuruluşundan yıkılışına kadar hep bu politikayı izleyecekti. Bu amaçla, Türkler arasına hep bir fitne atacak ve Türk boylarını yeniden dağınık hale getirmek için uğraşacaktı. İşte böyle bir dönemde tarih sahnesine çıkmıştı Tonyukuk ve İltəriş/Kutlug.

Tonyukuk, Çin'de doğmuştu ve bu iki alp, Çin'in kuzeyinde ikamet ediyordu. Ama *'...on yedi erle ortaya çıkıp ihtilali başlatan'* İltəriş'ti. Etraftaki Türk boylarını birleştirmeyi başarmış ve onların başına -Tonyukuk'un da katkısıyla- kağan olmuştu. Artık Çin esaretinden kurtulma zamanı gelmişti. 681'de ilk hücum, Çin'in Yün-tschou eyaletine olmak üzere altı yıl boyunca toplam on bir sefer yapıldı. Bu arada Kıtınlar ve Oğuzlar üzerine de yürünmüştü. Çinliler boş durmayıp Kıtın, Oğuz ve diğer birkaç Türk boyu ile birlikte Göktürkler'e karşı bir ittifak kurmuştu ama Tonyukuk'un dirayetli siyaseti sayesinde olay, Göktürkler'in lehine dönüştürülmüştü. Artık Ötüken'e rahatlıkla girebilirdi ama tüm işler yoluna konulduğu bir sırada İltəriş, muhtemelen 691 yılında öldü.

Başa geçen Kapgan Kağan, kardeşini Sol Şad ve İteriş'in oğlu Bilge'yi de on dokuz yıl boyunca bu görevde kalacağı Sağ Şad olarak tayin etti. 693 yılında, Tonyukuk'un katkılıyla Kapgan idaresinde Çin'e seferler başladı. Kırgızlar üzerine iki olmak üzere Tonyukuk, Çin'e yirmi üç kez sefere çıktı.

Bilge, Tarduş Şad olduktan sonra -on altı ve yirmi altı yaşlarında- Kapgan komutasında Çin, Basmlar, Şantung Ovası, Çikler, Azlar, Türğişler, Sogdlar ve Tangutlar üzerine birçok seferde kardeşi Köl Tigin ile görev alıyordu (699-710). Bu yıllarda, İslâm ordusu da Güney Afganistan bölgesindeydi.

716 yılında, Çin'e yaptığı bir seferden dönüşte Kapgan, pusuya düşürölüp öldüröllecek ve başı kesilecek sırıga asılan kellesi, Çin sokaklarında gezdiröllecekti.

Kapgan'ın oğlu İni İl-Kağan başa geçmeyi planlarken kardeşi Köl Tigin'in çıkışı ve bizzat onun faaliyetleriyle Bilge, kağanlığa getirildi.

Baştan beri Bilge ile Köl Tigin'in yetişmesinde de büyük roller oynamış ve Göktürk yönetiminde çok önemli işlere imza atmış Tonyukuk, 711 yılında merkezde görev yapıp, Türk tarihine buradan hizmet edecek bir makamdadır artık. Bu zeki ve İleri görüşlü devlet adamı, 725/726 yılında öldüğünde Türk tarihi açısından güzel bir mazi bırakmıştı ardından.”

Bu metindeki konularla ilgili öğretmen öğrencilere sorular yöneltir ve gerekli yerlerde açıklamalar yapar. Öğretmen Bilge Kağan, Kül Tigin ve vezir Tonyukuk hakkında bilgiler verir ve bu metinle karşılaştırmalarını ister. Ayrıca anlamı bilinmeyen kelimeler açıklanır.

Dördüncü dersin başında öğretmen akıllı tahtadan Orhun anıtlarını ve Bilge Han hazinesini anlatan 5 dakikalık bir sunum yapar ve metin okumalarına geçilir. Gönüllü öğrencinin birine aşağıdaki metin okutulur, öğrencilerden takip etmelerini, anlamını bilmedikleri kelimeleri belirlemelerini ve sormak istedikleri soruları okumadan sonra sormaları istenir.

“Bilge Kağan yazıtı üzerinde ve diğer Orhun yazıtlarında Türk adı ilk kez görülüyor. Bildiğim kadarıyla Ongin ve Köl İç Çor yazıtlarında da geçiyor Türk adı. Bu

yazıtlardan ayrı olarak da 420'de Sasani, 542'de Çin, 582'de Bizans ve 600'lü yıllarda da Arap kaynaklarında okuyabiliyoruz Türk adını.

Göz alabildiğine yemyeşil bir ova, Ötüken...

Bilge Kağan Külliyesi'nin ilerisinde fazla yüksek olmayan bir dağ silsilesi görülüyor. Herhalde Göktürkler zamanında bu dağ, kutsaldı.

Çin kaynaklarında, Göktürkler'in atalarının Altay dağlarında yaşadıkları ve bu dağların zirvelerinin şekli de miğfere benzediği için almışlardı '*Göktürk*' adını, bu dağlardan.

Türklerde dağlar, tanrı makamları olarak algılanır ve Gök Tanrı'ya kurbanların dağın tepesinde kesilerek sunulmasına büyük bir önem verilirdi. Dağlara verilen bu önem bugün Anadolu'da Bektaşilerce devam ettirilmektedir.

Altaylarda her dağ, vadi ve nehrin bir ruhu olduğuna inanılırdı. Hatta halk, nehir suyu ruhundan çok korkar ve nehirlerden güneş batımı sırasında su almazdı. Göktürkler, dağları kutsal algıladıkları gibi nehir, göl ve ağaçları da kutsal kabul edilmekteydi.”

Öğretmen Ötüken coğrafyasının etrafı dağlarla çevrili bir ova olduğunu metine bağlantılı olarak söyler. Ve bu dağların, nehirlerin, ağaçların kutsal sayıldığı fakat tanrılarının tek tanrıları olan Göktenrı olduğu vurgulanır.

Yine dağlarla çevrili Ötüken coğrafyasından hareketle Ergenekon Destanı kısaca öğretmen tarafından anlatılır ve nevruz kutlamalarına değinilir.

Sonra kitaptan aşağıdaki bölüm okunur.

“Bilge, Gök Tanrı'nın dilemesiyle '*zengin olmayan*' bir ulusun başına geçmiş ve '*gece gündüz uyumayarak milletini yüceltmeye*' çalışmıştı.”

Bu cümleden sonra, sizce kağanların milletine karşı ne gibi görevleri varmış?

Kağanlara bu görevi kim vermiş? Soruları öğrencilere yöneltilir.

Kağanların törelere göre devleti yönettiği söylenir ve törelerin Göktürklerin yazısız yasaları olduğu açıklanır. Yine kağanlar önemli kararlar alırken kurultay denilen meclise danıştıkları söylenir. Kurultayın ne olduğu açıklandıktan sonra Göktanrı- kağan ilişkisinden ‘kut’ inancı açıklanır. Böylece Göktürklerin devlet yönetimi hakkında bilgi verilir.

Sonra aşağıdaki alıntı okunur.

“Yol boyunca çok fazla kurgan görüyorum. Hafif bir tümsek şeklinde yapılmış olup üzerleri taşlarla kaplanmış. Ama hiç höyük olabilecek bir yükselti yok etrafta. Buna da şaşırılmamak gerekiyor bence. Çünkü kadim Türkler atlı-göçebe oldukları için evler, tapmaklar, resmi yapılar yapmamış olabilirler.”

Öğretmen Göktürklerin yaşam biçimleri hakkında kısaca bilgi verir.

Öğretmen kurgan, balbal, yağ, höyük ve ahiret inancını açıklar.

Daha sonra aşağıdaki metin öğretmen tarafından okunur.

“ Sanskritçe olan şaman kelimesinin, Hint-Avrupa kökenli olması sonucu olmalı ki Türkler, şaman kelimesi için '*kam/bahsi/sagun/yum*' demeyi uygun bulmuşlar. Günümüz Uygurları ise şaman kelimesi için *cinkeş* ya da *perihon/peri çağırın* kelimesini kullanıyorlar.”

Bu alıntıdan hareketle Göktürk inancında din adamlarına verilen adlar öğrencilere gösterilir ve şamanlardan kısaca bahsedilir.

Değerlendirme çalışmalarında aşağıdaki sorular çalışma kağıdında öğrencilere dağıtılır.

DEĞERLENDİRME SORULARI

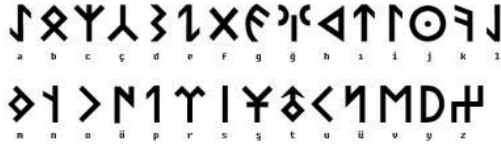
1- Aşağıda özellikleri verilen Türk Devleti hangisidir?

-Türk adıyla kurulan ilk Türk devletidir.

- Orhun abideleri onlar döneminde dikilmiştir

- a) Asya hunları
- b) Göktürkler
- c) Uygurlar
- d) Avrupa hunları

2- Göktürk devletine ait aşağıdaki bilgilere göre, verilen yargılardan hangisine ulaşamaz?

- Göçebe yaşamışlardır.
- Kendilerine ait alfabe kullanmışlardır.
- İlk defa Türk adını kullanmışlardır.

- a) Büyük şehirler kurmuşlardır.
- b) Hayvancılık önemli geçim kaynakları arasındadır.
- c) Ulus devlet yapısındadırlar.
- d) Yazıyı kullanmışlardır.

3- Göktürkler döneminde büyük mimari eserler görülmemiştir (tapınak, saray, ev vb.). Bunun nedeni aşağıdakilerden hangisidir?

- a) Çinlilerin evlerini yaktıkları için
- b) Göçebe yaşadıklarından
- c) Göktanrı emretmiş olduğundan
- d) Mimari eser yapmasını bilmedikleri için

4- Türk tarihinin ilk yazılı belgelerinden biri olan Orhun Abideleri aşağıdaki kişilerden hangisi için dikilmemiştir?

- a) Bilge Kağan
- b) Kül Tigin
- c) Mete Han
- d) Tonyukuk

5- Göktürkler..... inanmışlardır.

6-Türkler göçebe hayat sürdürmüşler veuğraşmışlardır.

7- Kağana Türk Milletini yönetme yetkisinivermiştir.
Göktürklerdeki bu anlayışa.....anlayışı denir.

8-Göktürkler mezarlarına.....denilen taşlar dikmişlerdir.

9-Göktürklerde cenaze merasimlerinedenirdi.

10- Göktürlere ilişkin 5 özellik yazınız.

Değerlendirme çalışmalarından sonra hazırlanan anket soruları öğrencilere dağıtılır. Yeterli zaman verildikten sonra anket formları toplanır.

III. BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN MODELİ VE YÖNTEMİ

3.1. Araştırmanın Modeli

Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Bu araştırmanın tanımı hakkında bir sonuca varmak zordur. Çünkü genel kabul görmüş bir tanıma ulaşamamıştır. Yine de biz nitel araştırma yöntemini: “gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma” olarak tanımlanabilir (Yıldırım, Şimşek, 2011: 39).

Buradan hareketle araştırmada nitel araştırma desenlerinden olgubilim (fenomoloji) kullanılmıştır(Yıldırım, Şimşek, 2011: 69).Anket sorularının hazırlanmasında öğrenci seviyeleri ve uzman görüşleri dikkate alınmıştır. Yine anketin uygulanması ve yorumlanmasında olabildiğince nesnel yaklaşılmaya çalışılmıştır. Öğrencilerin verdiği cevaplar aynen araştırmaya aktarılmıştır.

3.2. Çalışma Grubu

Tezimizin çalışma grubu, 2016-2017 Eğitim öğretim yılında Konya İli Seydişehir İlçesi Kesecik Ortaokulunda öğrenim görmekte olan 6.sınıf öğrencilerinden meydana gelmiştir. Çalışma grubundaki öğrenci sayısı 17’dir. Araştırmamızın çalışma grubunu oluşturan öğrencilerin cinsiyetlerine ilişkin bilgileri aşağıdaki tabloda yer almıştır.

3.2.1. Çalışma Grubunun Cinsiyetlere Göre Dağılımı

Çalışmada kız öğrenci grubu (K1), (K2), (K3), (K4), (K5), (K6), (K7), (K8), (K9), (K10) şeklinde, erkek öğrenci gurubu ise (E1), (E2), (E3), (E4), (E5), (E6), (E7) şeklinde adlandırılarak gruplandırılmıştır.

Tablo 4.1: Çalışma Grubunun Cinsiyetlere Göre Dağılımı

Cinsiyet	Sınıf	Frekans	Yüzde
Kız Öğrenci	6/A	10	58,82352941176
Erkek Öğrenci	6/A	7	41,17647058824
Toplam	6/A	17	100

3.3. Verilerin Toplanması

Çalışmada Kesecik Ortaokulu 6.sınıf öğrencilerine uygulanan öğretim faaliyetinde “Ötüken’de Elli Beş Gün” adlı kitap öğrencilere bir hafta öncesinden dağıtılarak bir sonraki derse kadar kitabı okumaları istenmiştir. Öğretim sürecinde ise kitaptan seçilen bölümler ders esnasında okunarak Göktürk tarihi, ders planı çerçevesinde anlatılmıştır. Öğretim etkinliği sonucu öğrencilerin bu kitaptan Göktürk tarihini öğrenme konusundaki görüş ve değerlendirmelerini almak için araştırmacı tarafından geliştirilen açık uçlu sorulardan oluşan bir anket formu kullanılmıştır. Soruların öğrenci seviye ve de gelişim düzeylerine uygun olup olmadığı dair uzman görüşüne başvurulmuştur. Bir sonraki aşamada anket formu 17 öğrencinin tamamına uygulanmıştır.

Öğrencilere “Ötüken’de Elli Beş Gün” adlı kitap tanıtılarak ve araştırmanın amacı anlatılarak çalışmalara başlanılmıştır. “ İpek Yolunda Türkler” ünitesinde yer alan Göktürk tarihinin önemi üzerine yapılan açıklamalardan sonra, bu kitapta bu konu ile ilgili bilgilerin bulunduğu söylenmiştir. Sonra 17 öğrencinin tamamına kitap dağıtılmıştır. Öğretmen Öğrencilerden kitabı bir sonraki derse kadar okumalarını, kitabın resimlerini ve kitabın diğer fiziksel özelliklerini incelemelerini istemiştir.

Sonrasında Öğretmen, hazırladığı günlük ders planı çerçevesinde dersi işlemiştir. Ders esnasında öğretmen ilgili kitabın bazı bölümlerini kendi okumuş, bazı bölümlerini de öğrencilere okutmuştur. Sürekli öğretmenin veya öğrencilerin okuması dikkat dağınıklığına neden olacağından böyle bir tercih yapılmıştır.

Anket formundaki sorular açık uçlu sorular olduğundan öğrenci görüş ve önerilerine herhangi bir sınırlandırma getirilmemiştir. Sorular, öğrencilerin dersi “ Ötüken’de Elli Beş Gün” adlı kitabı kaynak olarak kullanılmasına ilişkin tutumlarını

ölçmeye yönelik hazırlanmıştır. Ayrıca sorular hazırlanırken, bir dersin ders kitabı haricinde bir kaynak kitap kullanılarak işlenebileceğini değerlendirmeye yönelik olmasına dikkat edilmiştir. Yine anket sorularının okuma-anlama, yorumlama ve çözümlenmeye yönelik olmasına dikkat edilmiştir.

3.4. Verilerin Analizi

Araştırmacı tarafından açık uçlu sorulardan oluşturulan anket öğrencilere uygulanmış ve böylece öğrenci görüşleri, cevapları anket formunda yazılı olarak öğrencilerden alınmıştır. Veriler analiz edilirken nitel araştırma tekniklerinden “Betimsel Analiz” metodu kullanılmıştır. Betimsel analizi şu şekilde açıklayabiliriz: Elde edilen verilerin önceden belirlenen temalara göre özetlenmesi ve yorumlanması. Bu veriler soruların temalarına göre hazırlanabileceği gibi gözlem ve görüşme ile kullanılan sorular da dikkate alınarak sunulabilir. Bu teknikte doğrudan alıntılara çokça yer verilir. Betimsel analizde elde edilen bulgular düzenlenerek ve yorumlanarak okuyucunun önüne getirilir. Veriler sistematik ve açık betimlendikten sonra bu betimler açıklanır ve yorumlanır. Sonrasında neden-sonuç ilişkileri irdelenerek sonuca ulaşılır (Yıldırım, Şimşek, 2011: 224).

Bu araştırmada veriler analiz edilirken anket formları Ö1K, Ö2K, Ö3E... diye adlandırılmıştır. Yine verilen cevaplar çoktan aza doğru frekans ve yüzde şeklinde hesaplanmış ve tablo biçimine dönüştürülmüştür. Öğrenci cevapları analiz edilirken her bir cevap ayrı ayrı olarak ele alınabilmiştir. Sayıca öğrencinin fazla olmayışından dolayı öğrencilerin ifadelerini olduğu gibi yansıtmak amacı ile yakın anlamlı cevaplar dahi ayrı kategoride ele alınmıştır.

3.5. Geçerlik ve Güvenirlilik

Araştırma yöntemi olarak nitel araştırma yöntemlerinden olgu bilim (fenomoloji) kullanılmıştır. Verilerin analizinde yine nitel araştırma tekniklerinden betimsel analiz tekniğinden faydalanılmıştır (Yıldırım, Şimşek, 2011: 69). Aynı sorular öğrencilere sonradan tekrar uygulanmış ve öğrencilerin aynı cevapları verdiği görülmüştür. Bu durum araştırmanın güvenilir olduğunu kanıtlamıştır.

Anket soruları uzman görüşleri alınarak hazırlanmış ve uygulanmıştır. Böylece öğrencilerden ölçmek istenen özelliklere ilişkin cevaplar alınmıştır. Verilen cevaplar içinde anketin amacına aykırı cevap olmaması araştırmanın geçerliğini desteklemektedir. Anket formlarına öğrenci isimlerinin yazılmaması hem öğrencilerin nesnel cevap vermelerine hem de yorumlayıcının nesnel yaklaşmasına katkı sağlamıştır.

IV. BÖLÜM

BULGULAR VE YORUMLAR

4.1. Bulgular ve Yorumlar

Çalışmamızın bu bölümünde araştırmamızın amacına yönelik açık uçlu sorulardan hazırlanan anket formuna verilen cevaplara ilişkin elde edilen bulgulara ve ulaşılan yorumlara yer verilmiştir.

4.1.1. Altıncı Sınıf Öğrencilerinin “Ötüken’de Elli Beş Gün” Adlı Kitabı Beğenip Beğenmediklerine İlişkin Bulgular

Tablo 4.1: “Ötüken’de Elli Beş Gün” adlı kitabı beğenip beğenmediğinizi nedenleri ile yazınız. Sorusuna İlişkin Bulgular.

		f	%
1	Göktürkler tarihini daha kolay ve zevkli anladım.	7	21,21
2	Göktürklerin Yaşamları hakkında daha fazla bilgi sahibi oldum.	4	12,12
3	Bilge Kağan hazinesini ve Orhun Anıtlarını öğrendim.	4	12,12
4	Geleneklerimizin, göreneklerimizin önceki Türklerle benzerliğini öğrendim.	2	6,06
5	Atalarımızın anayurdu hakkında birçok bilgi elde ettim.	2	6,06
6	Şimdi kullanmadığımız bazı Türkçe kelimeler öğrendim.	1	3,03
7	Efsaneleri ve destanları güzel anlatmış.	1	3,03
8	Türklerin önceki yaşantısı ile şimdiki arasındaki benzerliği öğrendim.	1	3,03
9	İlginç ve heyecanlı bilgilere yer vermiş.	1	3,03
10	Orhun Anıtlarındaki yazıları iyi açıklamış,	1	3,03
11	Türklerin anayurdunu anlatırken resimleri kullanmış.	1	3,03
12	İpek Yolu için Çinlilerle savaşmışlar.	1	3,03
13	Bilge Kağan ve kardeşi çok kahramanlarmış.	1	3,03
14	Göktürkler bir sürü hazine ve tarihi eser bırakmış	1	3,03
15	Göktürk Kağanlarının milleti için mücadele ettiklerini öğrendim.	1	3,03
16	Eğlenceli ve güzel bir kitap olmuş.	1	3,03

17	Göktürklerin mücadelelerini anlatmış.	1	3,03
18	Beğenmedim ; çünkü sıkıcı bir kitap olmuş.	1	3,03
19	Beğenmedim ; çünkü karışık bir anlatım yapmış.	1	3,03
	Toplam	33	100

Beğendim ve beğenmedim ifadesine yönelik cevaplar.

- Bir öğrenci birden çok görüşte bulunmuştur. Ayrıca virgülden sonra iki rakam verildiği için yüzde ifadesi yuvarlatılmıştır.

Tablo 4.1'deki sonuçlara baktığımızda, araştırmaya katılan 6.sınıf öğrencilerinin cevaplarından elde edilen sonuçlara göre iki öğrenci haricindeki tüm öğrencilerin (on beş öğrenci) kitabı beğendiğini görüyoruz. Beğenen öğrenciler, beğenme nedenlerini kitabın farklı özelliklerini gözeterek cevaplamışlarsa da yine belli özellikler üzerinde bir çoğunluğun birleştiğini de görmemiz mümkün olmaktadır.

Öğrencilerin kitabın özelliklerine ilişkin birden fazla neden göstermiş olması ile birçok özelliğin ortaya çıktığı söylenebilir. Fakat büyük bir çoğunluğun (K2,K4,E3, K7, E5, K8, K10) “Göktürk tarihini daha kolay ve zevkli anladım.” cevabında birleştiğini görüyoruz. Yine 4'er öğrenci ile “Göktürk yaşantısı hakkında bilgi sahibi oldum.” (E1, K3, K5, E4) ve “Bilge Kağan hazinesini öğrendim.” (K1, K6, K9,E7) ifadeleri de kitabın beğenilen özellikleri arasında olmuştur. Sonuç olarak bu özellikleri dikkate aldığımızda öğrencilerin kitabı beğenme nedenlerini daha çok Göktürkler, Orhun Anıtları ve Bilge Kağan hazinesi hakkında bilgi vermelerine bağlayabiliriz. Burada gözden kaçırılmaması gereken husus ise öğrencilerin kitaptan bu bilgileri kolay ve eğlenceli aldıklarını belirtmeleridir.

Sonuç olarak 17 öğrenciden 15'i kitabı beğenme nedenleri arasına mutlaka yukarıdaki özelliklerden birini koymuşlardır. 17 öğrenciden 15'i kitabı böyle değerlendiriyorsa sosyal bilgiler öğretmenleri “Ötüken'de Elli Beş Gün” adlı kitabı 6.sınıf öğrencilerine okutmalarında ve derslerinde materyal olarak kullanmalarında büyük fayda olacaktır. Böylece hem öğrencilerin kitap okuması sağlanacak hem de kazanımların sağlanmasında kitabın büyük katkısı olacaktır. Öğrencilerin genellikle sıkıldıkları; hatta öğrenme de zorlandıkları Göktürkler tarihi, böylece hem üst düzeyde öğrenilmiş olacak hem de öğrenciler eğlenerek öğrenme eylemini gerçekleştireceklerdir.

Yine sonuçlara göre iki öğrenci (E2,E6) kitabı beğenmediğini iki ayrı nedene bağlayarak belirtmişlerdir. Bunlardan birisi “Karışık bir kitap olmuş.” (E2) derken,

anlatılanlar arasında bir bağlantı kuramamış olmalıdır. Bunun nedeni olarak, kitaptaki güncel yaşantının anlatılması ile tarihe dönüp tarihsel bilginin kitabın bölümleri arasında işlenmesi, gösterilebilir. Bu durumdaki öğrencilere kitabı okuması konusunda daha geniş zaman verilerek, dahası öğrencinin kitabı birden fazla okuması sağlanarak soruna çözüm getirebilir.

Diğer beğenmedim ifadesinde bulunan öğrenci (E6) ise kitabı sıkıcı bulunduğunu belirtmiştir ki bu cevaba yorum da bulunmamız bizi epeyce zorlayacaktır.

Öğrencilerin kitabı beğenip beğenmeme nedenlerine yönelik diğer cevapların dağılımı şu şekildedir:

“Geleneklerimizin, göreneklerimizin önceki Türklerle benzerliğini öğrendim.” (K6, K8). Bu cevabı veren öğrenciler diğer görüşlerinin yanında bu değerlendirmede de bulunmuşlardır. Yazarın kitaptaki Türklerin eski inançlarındaki bazı özelliklerin ve anlayışların günümüz Anadolu’sunda devam ettiğine yönelik tespit ve örnekleri bu öğrencilerin dikkatinden kaçmadığı ve ilgilerini arttırdığı görülüyor.

“Atalarımızın anayurdu hakkında birçok bilgi elde ettim.” (K7, K10). Bu cevabı veren öğrencilerin daha genel bir yaklaşımda bulunduğunu söyleyebiliriz. Burada atalarımızın yaşadığı dönemki Orta Asya mı, yoksa şimdiki Orta Asya mı? Ya da coğrafi özelliklerini mi kastettikleri anlaşılıyor değildir. Sonuç olarak öğrenciler her iki yönlü düşünülse de Orta Asya hakkında bilgiler aldığı için kitabı beğendiklerini bildirmişlerdir.

“Şimdi kullanmadığımız bazı Türkçe kelimeler öğrendim.” (E1).

Bu cevabı veren öğrenci kitapta yer alan Göktürlere ait Türkçe kelimelere ilgiyi çekerek, kitabı bu yönüyle beğendiğini de diğer görüşlerine bağlayarak bildirmiştir.

(K6) öğrencisinin “Efsaneleri ve destanları güzel anlatmış.” şeklindeki görüşü kitabı bu yönüyle beğendiğini göstermektedir. Öğrencimiz beğeni ifadesine diğer görüşlerinin yanında bu değerlendirmeyi de eklemiştir.

“Türklerin önceki yaşantısı ile şimdiki arasındaki benzerliği öğrendim.” Her ne kadar (K6,K8) öğrencilerinin verdiği “Geleneklerimizin, göreneklerimizin önceki Türklerle benzerliğini öğrendim.” cevaplarına yakın gibi görünse de yaşantı eşittir

gelenek ve görenek diyemeyiz. Yaşantı dediğimizde daha da genellemiş oluruz ki bunun içine hayatın birçok boyutunu da sokmuş oluruz. Öğrenci bu cevabını verirken herhalde bu şekilde genellemiş olacaktır. Ya da şu an kendi yaşantısına veya tanık olduğu bir yaşantıya kıyaslama yapmış olacaktır. Sonuç olarak öğrenci kitabı bu yönüyle beğendiğini ifade etmiştir.

“İlginç ve heyecanlı bilgilere yer vermiş.” (E3).

“Orhun Anıtlarındaki yazıları iyi açıklamış.” (K1).

“Türklerin anayurdunu anlatırken resimleri kullanmış.” (E5).

“İpek Yolu için Çinlilerle savaşmışlar.” (K2).

“Bilge Kağan ve kardeşi çok kahramanlarmış.” (K3).

“Göktürkler bir sürü hazine ve tarihi eser bırakmış.” (E7).

“Göktürk Kağanlarının milleti için mücadele ettiklerini öğrendim.” (K4).

“Eğlenceli ve güzel bir kitap olmuş.” (K9).

“Göktürklerin mücadelelerini anlatmış.” (E4).

Cevaplarını; öğrencilerin bir bölümü diğer beğenme nedenlerinin yanına görüş olarak katarken, bir bölümü de beğenme nedenlerini sadece bu cevaplarına bağlamışlardır.

4.1.2. Altıncı Sınıf Öğrencilerinin “İpek Yolunda Türkler Ünitesinde” Yer Alan Göktürkler Tarihi Konusunu “Ötüken’de Elli Beş Gün” Adlı Kitabı Okuyarak Öğrenmelerine Yönelik Bulgular

Tablo 4.2: Göktürkler Konusunu “Ötüken’de Elli Beş Gün” adlı kitaptan daha iyi ve kolay öğrenip öğrenemediğinizi nedenleri ile yazınız. Sorusuna İlişkin Bulgular.

		f	%
1	Öğrendim. Çünkü: Göktürk tarihini daha eğlenceli öğrendim.	9	25,00
2	Öğrendim. Çünkü: Göktürk tarihini kolay öğrendim.	7	19,44
3	Öğrendim. Çünkü: Göktürk tarihini ilginç anlattığı için.	3	8,33
4	Öğrendim. Çünkü: Öğrendiklerimi hiç unutmadım.	3	8,33
5	Öğrendim. Çünkü: Güzel resimlerin olması konuyu anlamamı kolaylaştırdı.	3	8,33
6	Öğrendim. Çünkü: Kitap konuları seviyemize göre anlatmış.	2	5,55
7	Öğrendim. Çünkü: Kitap Göktürk tarihini akıcı anlatmış.	1	2,77
8	Öğrendim. Çünkü: Derslerden daha iyi anladım.	1	2,77
9	Öğrendim. Çünkü: İlginç yaşamlardan bahsetmiş.	1	2,77
10	Öğrendim. Çünkü: Anlattığı hikayeler hoşuma gitti.	1	2,77
11	Öğrendim. Çünkü: Göktürklerin yaşamlarını başarılı anlatmış.	1	2,77
12	Öğrendim. Çünkü: Heyecanlı konulara ve efsanelere yer vermiş.	1	2,77
13	Öğrendim. Çünkü: Türklerin gelenek ve göreneklerini iyi anlatmış.	1	2,77
14	Öğrenemedim Çünkü: Kitap sıkıcı olmuş.	1	2,77
15	Öğrenemedim. Çünkü: Konuları karışık anlatmış.	1	2,77
	Toplam	36	100

Öğrendim ve öğrenemedim ifadesine dönük cevaplar.

- Bir öğrenci birden çok görüşte bulunmuştur. Ayrıca virgülden sonra iki rakam verildiği için yüzde ifadesi yuvarlatılmıştır.

Tablo 4. 2. incelendiğinde “Göktürk tarihini daha eğlenceli öğrendim.” (K2,E1,K4, E3,K6, K7,E5,K8,K10). Değerlendirmesinde bulunan 9 öğrenci olduğu görülmektedir. “Göktürk tarihini kolay öğrendim.” (K1,K3,K5, E4,K7,E4,E7). Diyen öğrenci sayısının da 7 olduğu düşünüldüğünde kitaptan Göktürk tarihinin eğlenceli ve kolay öğrenildiği cevabı karşımıza çıkmaktadır. Bu tabloya “Göktürk tarihini ilginç

anlattığı için.” (E1,K4,E4). “ Öğrendiklerimi hiç unutmadım.” (K3,E3,E5). “Güzel resimlerin olması konuyu anlamamı kolaylaştırdı.” (K6,K8, E7). Gibi görüşlerde bulunan 3’er öğrenci (diğer görüşlerine dahil etmiş olsalar dahi) olması diğer görüşlerle birlikte, 6. Sınıf Sosyal Bilgiler dersi “İpek Yolunda Türkler” ünitesinde yer alan Göktürkler tarihi konusunun öğretilmesinde değerlendirilebileceği düşüncesini desteklemektedir. Çünkü genel olarak öğrenciler konuyu kolay, eğlenceli, ilgilerini çekerek, kalıcı öğrendikleri değerlendirmelerinde bulunmuşlardır.

Yine öğrencilerden “Kitap konuları seviyemize göre anlatmış.” (K5,E5). Görüşlerinde bulunan öğrenciler kitapta konuların seviyelerine göre anlatıldığını belirterek konuyu kolay öğrendikleri neticesine varılabilir ki diğer yedi öğrenci ile birlikte öğrenmenin kolaylaştığını düşünenlerin sayısı artmıştır. “Kitap Göktürk tarihini akıcı anlatmış.” (K9). Cevabında bulunan öğrenci sadece bir görüşte bulunduğu gibi soruya daha genel bir cevap verdiği düşünülebilir. Buradaki akıcı ifadesi ile anlatımını kastettiği yoksa kitaptan Göktürk tarihini kolay anladığı düşüncesini mi dile getirdiği tam belli olmasa da sorunun mantığına göre yaklaştığımızda ikinci seçeneğin geçerli olabileceğini düşünebiliriz.

“Derslerden daha iyi anladım.” (E3).

“İlginç yaşamlardan bahsetmiş.” (K3).

“Anlattığı hikayeler hoşuma gitti.” (K7).

“Göktürklerin yaşamlarını başarılı anlatmış.” (E1).

“Heyecanlı konulara ve efsanelere yer vermiş.” (K9).

“Türklerin gelenek ve göreneklerini iyi anlatmış.” (K10).

“Güzel karşılaştırmalara yer vermiş.” (K2).

Şeklinde öğrencilerin ayrı ayrı görüşlerde olduğu görülse de, bunların aslında köken olarak aynı ve benzer anlamlara geldiğini görebiliriz. Örneğin ilginç işlendiği derken (ilgimizi çekiyor-sıkıcı değil), derslerden daha iyi anladım derken (sıkıcı olmadığı), başarılı anlatmış derken (kolay öğrendiği), heyecanlı konu ve efsane var derken (sıkıcı olmadığı), gelenek ve görenekleri iyi anlatmış, derken yine kolay ve sıkılmadan anladıkları anlamlarına gelmektedir.

Anketin bu sorusunda konuyu öğrenmediğini belirten 2 öğrenci olmuştur (E6) öğrencisi kitabı sıkıcı bulmasına (E2) öğrencisi de kitabı karışık bulmasına bağlıdır görülmektedir. Bu cevaba benzer bir cevap anketin ilk sorusunda da karşımıza çıkmıştı ki yine çözüm önerimiz bu tarz öğrencilere kitabı okuma konusunda biraz daha fazla zaman tanımak ve öğrencinin kitabı bir kez daha okumasını istemek olacaktır.

4.1.3. Altıncı Sınıf Öğrencilerinin “Ötüken’de Elli Beş Gün” Adlı Kitaptan Göktürklere Dair Neler Öğrendiklerine İlişkin Bulgular

Tablo 4.3: “Ötüken’de Elli Beş Gün” adlı kitaptan Göktürklere ilgili neler öğrendiniz, yazınız? Sorusuna İlişkin Bulgular.

		f	%
1	Orhun anıtlarını öğrendim.	6	4,97
2	Göktürklerin yaşantı şekillerini öğrendim.	6	4,97
3	Hayvancılık ve ticaret yaptıklarını öğrendim.	5	4,97
4	Ölüleri için tören düzenleyip, yemek verdiklerini öğrendim.	5	4,97
5	Göçebe hayat yaşadıklarını öğrendim.	5	4,97
6	Tarihi eserler ve hazineler bıraktıklarını öğrendim.	4	3,96
7	Göktanrıya inandıklarını öğrendim.	4	3,96
8	Kendi alfabelerini kullandıklarını öğrendim.	4	3,96
9	Elçilerinin Bizans ile görüşme yaptığını öğrendim.	4	3,96
10	Bilge Kağan ve Kül Tegin diye hükümdarları varmış.	4	3,96
11	Tonyukuk adında akıllı vezirlerini öğrendim.	3	2,97
12	Başkentleri Ötüken’miş.	3	2,97
13	Kurgan diye mezarlarını, balbal diye mezar taşlarını öğrendim.	3	2,97
14	Kağanlık babadan oğula geçermiş.	3	2,97
15	Destanlarını ve efsanelerini öğrendim.	3	2,97
16	Altay dağlarını ve bazı göllerini öğrendim.	2	1,98
17	Atlara iyi bindiklerini öğrendim.	2	1,98
18	Çinlilerle kahramanca savaş yapmışlar.	2	1,98
19	Kağanları Çinlileşmemek için büyük mücadele vermiş.	2	1,98
20	Göktürklerde dağlar tanrıların makamı sanılıyormuş.	2	1,98
21	Töre diye kanunları varmış.	2	1,98
22	Sağdak Bolgu savaşı yapılmış.	2	1,98

23	Atlı göçebe oldukları için evler, tapınaklar yapmamışlar.	2	1,98
24	Ülgen adında tanrıları varmış.	2	1,98
25	Göktürkler Konya Ovası gibi geniş bir yerde yaşamışlar.	2	1,98
26	Kül Tegin adında çok kahraman komutanları varmış.	2	1,98
27	Kül Tegin, Bilge Kağan, Tonyukuk Külliyelerini yapmışlar.	2	1,98
28	Türk adında ilk devleti kurmuşlar.	2	1,98
29	Umay adında tanrıçaları varmış.	1	0,99
30	1. ve 2. Göktürk Devletini kurmuşlar.	1	0,99
31	Orhun anıtlarında Türk adı ilk kez görülmüş.	1	0,99
32	Nehirleri, gölleri, denizleri, ağaçları, dağları kutsal biliyorlarmış.	1	0,99
33	Evleri çadırdanmış.	1	0,99
34	552 yılında kurulmuşlar.	1	0,99
35	Bumin Kağan kurmuş.	1	0,99
36	En ünlü hükümdarları Bilge Kağanmış.	1	0,99
37	Anıtlara yazı yazmışlar.	1	0,99
38	Güzel ve dünyanın en büyük hazineleri varmış.	1	0,99
39	Çinlilerle Baş savaşını yapmışlar.	1	0,99
40	İpek Yolu savaşını yapmışlar.	1	0,99
41	Leylek avlamışlar.	1	0,99
	Toplam	101	100

Neler öğrendiklerine yönelik cevaplar.

• Bir öğrenci birden çok görüşte bulunmuştur. Ayrıca virgülden sonra iki rakam verildiği için yüzde ifadesi yuvarlatılmıştır.

Tablo 4.3. bakıldığında sorunun muhtevasının da genişliği dolayısıyla öğrencilerden çeşitli ve de çok sayıda görüş alındığı görülmektedir. “Orhun anıtlarını öğrendim.” (K2,K4,E3,K7,E5,K10). “Göktürklerin yaşantı şekillerini öğrendim.” (E1, E4,K9,K7,E5,E7). Cevaplarını diğer görüşlerinin yanında altışar öğrencinin verdiğini görüyoruz. Kitabın içeriğinde de Orhun Anıtları ve Göktürklerin yaşam tarzlarına ilişkin bilgilerin yoğun olması nedeniyle bu cevapların verilmesi normal görülebilir. Toplamda 101 değerlendirmenin bulunması konunun genişliğini ve öğrencilerin de konu ile ilgili çok sayıda kazanımları elde ettiğini gösterir.

“Hayvancılık ve ticaret yaptıklarını öğrendim.” (K1,K3,K6,K8,K9)). “Ölüleri için tören düzenleyip, yemek verdiklerini öğrendim.” (K2,K3,K5,E4,E5). “Göçebe hayat yaşadıklarını öğrendim.” (K4,K6,K7,K8,K10,E7). Gibi değerlendirmeleri yine öğrencilerin diğer değerlendirmeleri ile birlikte verdiği görülmektedir. Bu cevapları veren öğrenci sayıları beşer tanedir. Göktürk tarihi konusunda önemli bilgiler sınıfında yer alan bu bilgilerin yine çoğunluk tarafından elde edildiği görülmektedir. Aslında burada gözden kaçırılmaması gereken bir hususta öğrencilerin cevaplarını diğer değerlendirmeleri ile birlikte ele alınması gerektiğidir ki değerlendirmelere bu açıdan bakıldığında konunun farklı boyutları ile öğrenciler tarafından öğrenildiği görülecektir.

“Tarihi eserler ve hazineler bıraktıklarını öğrendim.” (E3,E4,E5,K8). “Göktanrı’ya inandıklarını öğrendim.” (K1,K2,K4,K7). “Kendi alfabelerini kullandıklarını öğrendim.” (E1, K5,K6,K10). “Elçilerinin Bizans ile görüşme yaptığını öğrendim.” (E2, E3, E4,K7). “Bilge Kağan ve Kül Tegin diye hükümdarları varmış.” (K1, E1,K5,E6). Değerlendirmelerini yine diğer değerlendirmeleri ile veren öğrencilerin Göktürk tarihi konusunda temel bilgileri aldıkları görülmektedir. Bu cevapların 4’er sayıda verilmesi diğer görüşleri ile yan yana düşünüldüğünde öğrencilerin konuları ilgilerini çeken tarafından ele aldıkları görülmektedir.

“Tonyukuk adında akıllı vezirlerini öğrendim.” (K2,K6, E5). “Başkentleri Ötüken’miş.” (K1,K6, K10). “Kurgan diye mezarlarını, balbal diye mezar taşlarını öğrendim.” (E3,K5, E4). “Kağanlık babadan oğula geçermiş.” (K3,K9, E7). “Destanlarını ve efsanelerini öğrendim.” (K8,E6, E7). Cevaplarının 3’er öğrenci tarafından yine diğer görüşleri ile birlikte verildiği görülmüştür. Yine cevapların açılımına baktığımızda temel bilgileri içerdiğini görmekteyiz. Bu tür bilgilerin ders esnasında öğrencilere bu oranlarda kazandırılması hayli güç olmaktadır. Kitabı eğlenceli bulan öğrenciler kitabı okurken bu bilgileri farkında dahi olmadan içselleştirmiş olabilirler ki akla gelen ilk yorum bu olmaktadır. Bir ikinci ihtimal kitapta bu bilgiler öğrencilerin ilgilerini çekecek şekilde sunulduğunu düşündürmektedir. Kitabın konusunun özünü oluşturan hazineyi bulma anısı zaten öğrencilerin ve çocukların sürekli ilgisini çeken konudur.

“Altay dağlarını ve bazı göllerini öğrendim.” (K1, E4). “Atlara iyi bindiklerini öğrendim.” (E1, E7). “Çinlilerle kahramanca savaş yapmışlar.” (K5, K7). “Kağanları Çinlileşmemek için büyük mücadele vermiş.” (K8, K9). “Göktürklerde dağlar tanrıların

makamı sanılıyormuş.” (K3, E5). “Töre diye kanunları varmış.” (K4, K10). “ Sağdak Bolgu savaşı yapılmış.” (E5,E6). “Atlı göçebe oldukları için evler, tapınaklar yapmamışlar.” (E3, K6). “Ülgen adında tanrıları varmış.” (K4, K5). “Göktürkler Konya Ovası gibi geniş bir yerde yaşamışlar.” (K1, E1). “Kül Tegin adında çok kahraman komutanları varmış.” (E4, E5). “Kül Tegin, Bilge Kağan, Tonyukuk Külliyelerini yapmışlar.” (K1, K9). “Türk adında ilk devleti kurmuşlar.” (E4, E7). Cevaplarını diğer görüşlerinin yanında ikişer öğrencinin verdiği görülmektedir. Bu cevapların özelliklerine baktığımızda Göktürk Tarihi konusunun kazanımlarına uyumlu olduğunu görürüz. Öğrencilerin kitaptan böylesine önemli bilgileri edinmeleri amacımıza uygunluk göstermektedir.

Ayrıca öğrenciler; “Umay adında tanrıçaları varmış.” (K2). “1. ve 2. Göktürk Devletini kurmuşlar.” (K9). “Orhun anıtlarında Türk adı ilk kez görülmüş.” (K6). “Nehirleri, gölleri, denizleri, ağaçları, dağları kutsal biliyorlarmış.” (K7). “Evleri çadırdanmış.” (E5). “552 yılında kurulmuşlar.” (K3). “Bumin Kağan kurmuş.” (E3). Cevaplarını diğer görüşlerinin yanında birer verdikleri görülmektedir. Bunların yanında; “En ünlü hükümdarları Bilge Kağanmış.” (K2). “ Anıtlara yazı yazmışlar.” (K5). “ Güzel ve dünyanın en büyük hazineleri varmış.” (E6). “ Çinlilerle Baş savaşını yapmışlar.”, İpek Yolu savaşını yapmışlar.” (K8). “ Leylek avlamışlar.” (E2). Gibi cevapları da birer yine diğer görüşlerinin yanında vermişlerdir.

Anketimizin bu sorusuna verilen cevaplar ve içerdiği görüşler her öğrenci için birden çok olmuştur. Anketin bu sorusuna verilen cevaplarda yine Göktürk tarihi konusunun araştırma konusu kitap ile daha anlamlı, daha üst düzeyde, daha kalıcı ve daha eğlenceli öğretilebileceği anlaşılmaktadır.

Özet olarak bu soruya karşılık öğrencilerin verdikleri cevaplarda Göktürkler Konusunu genel özellikleri ile öğrendikleri görülmektedir. Sosyal Bilgiler 6.sınıf programında Göktürklerle ilgili doğrudan bir kazanım yoktur. Fakat programı incelediğimizde “İpek yolunda Türkler” ünitesinin kazanımlarından birincisi olan “Destan, yazıt ve diğer belgelerden yararlanarak, Orta Asya ilk Türk devletlerinin siyasal, ekonomik ve kültürel özelliklerine ilişkin çıkarımlarda bulunur.” ile ikincisi “Orta Asya ilk Türk devletlerinin kültürel özellikleriyle yaşadıkları yerlerin coğrafi özelliklerini ilişkilendirir.” kazanımlarının gerçekleştirildiği görülmektedir.

4.1.4. Altıncı Sınıf Öğrencilerinin “Ötüken’de Elli Beş Gün” Adlı Kitabı Okuduktan Sonra Göktürk Tarihine Meraklarının Artıp Artmadığına İlişkin Bulgular

Tablo 4. 4: “Ötüken’de Elli Beş Gün” adlı kitabı okuduktan sonra Göktürk tarihine merakınız arttı mı, nedenleri ile yazınız? Sorusuna İlişkin Bulgular.

		f	%
1	Merakım arttı. Çünkü: Göktürkleri ve atalarımızı öğrenmemiz lazım.	5	13,51
2	Merakım arttı. Çünkü: Göktürk atalarımız çok başarılı olmuşlar.	5	13,51
3	Merakım arttı. Çünkü: Atalarımızın yaşantısını öğrenmemiz gerekiyor.	4	10,81
4	Merakım arttı. Çünkü: Atalarımız da ondan.	3	8,10
5	Merakım arttı. Çünkü: Kültürleri ve yaşamları bizimkine benziyormuş.	3	8,10
6	Merakım arttı. Çünkü: İlginç yaşantıları olmuş.	3	8,10
7	Merakım arttı. Çünkü: Tarih bilgimiz çok önemlidir.	2	5,40
8	Merakım arttı. Çünkü: Göktürklerin yaşantıları merakımı artırdı.	2	5,40
9	Merakım arttı. Çünkü: Orhun Anıtları Türkler için önemli bir kaynak.	2	5,40
10	Merakım arttı. Çünkü: Hazineseri merakımı çoğalttı.	1	2,70
11	Merakım arttı. Çünkü: Türklüğü korumaya çalışmışlar.	1	2,70
12	Merakım arttı. Çünkü: Kültürlerini, adetlerini ve göreneklerini merak ediyorum.	1	2,70
13	Merakım arttı. Çünkü: Göktürkleri varmış.	1	2,70
14	Merakım arttı. Çünkü: Balbal mezar taşları ilgimi çekti.	1	2,70
15	Merakım arttı. Çünkü: Kitaptaki resimleri görünce ilginç geldi.	1	2,70
16	Merakım artmadı. Çünkü: Kitap hiç tarih savaşlarını anlatmamış.	1	2,70
17	Merakım artmadı. Çünkü: Kitap biraz karışık anlatmış.	1	2,70
	Toplam		100

Meraklarının artıp artmadığına yönelik cevaplar.

- Bir öğrenci birden çok görüşte bulunmuştur. Ayrıca virgülden sonra iki rakam verildiği için yüzde ifadesi yuvarlatılmıştır.

Tablo 4.4. incelendiğinde, “Kitabı okuduktan sonra Göktürk tarihine merakınız arttı mı?” Sorusuna 2 öğrenci haricinde 15 öğrenci merakım arttı şeklinde cevap vermişlerdir. Bunlardan; “Göktürkleri ve atalarımızı öğrenmemiz lazım.” (K1, E3,K7, K9, E7). “Göktürk atalarımız çok başarılı olmuşlar.” (E1, K3, K4, E4, E5). 5 kez diğer görüşlerle birlikte, “Atalarımızın yaşantısını öğrenmemiz gerekiyor.” (K2, K6, K8,

K10) ise 4 kez görüş olarak verilmiştir. Bu görüşler birbirine benzeyen ama özünde farklı olan cevaplardır. 12 öğrenciden her biri bu soruya bu cevaplardan birini mutlaka verdiği görülmektedir. Öğrenciler bu şekilde bakarak merakınız arttı mı sorusunun cevabını ve nedenini atalarını öğrenmeye yönelik sorumluluk çerçevesinde ele aldıkları görülmektedir.

“Atalarımız da ondan.” (K5, E4, K9). “Kültürleri ve yaşamları bizimkine benziyormuş.” (E3, K7, K8). “İlginç yaşantıları olmuş.” (K3, K4, K6). Cevaplarının 1’i sadece bir görüş olarak 2’si ise diğer görüşlerle birlikte verilmiştir. “Tarih bilgimiz çok önemlidir.” (K1, E4). “Göktürklerin yaşantıları merakımı artırdı.” (K8, K10). “Orhun Anıtları Türkler için önemli bir kaynak.” (K7, E5). “Hazinelerine merakımı çoğalttı.” (K4, K7). Diğer görüşlerle birlikte ikişer verilmiştir. Orhun Anıtları için önemli bir kaynak derken öğrencimiz kitaptan Orhun Anıtlarını öğrendiğini vurgulamaktadır. Burada doğrudan Göktürk yaşantılarını merak ettiğini belirten öğrencimiz de olmuştur.

“Hazineleri merakımı çoğalttı.” (K2). “Türklüğü korumaya çalışmışlar.” (K6). “Kültürlerini, adetlerini ve göreneklerini merak ediyorum.” (K9). “Göktanrılar’ı varmış.” (E3). “Balbal mezar taşları ilgimi çekti.” (K4). “Kitaptaki resimleri görünce ilginç geldi.” (E4). Şeklindeki cevaplar yine diğer görüşlerin yanında birer kez verilmiştir. Bu cevapların da sosyal bilgiler 6.sınıf programının “İpek yolunda Türkler” ünitesinin kazanımlarına uygun olduğu görülmektedir.

Anketimizin bu sorusuna merakım artmadı şeklinde iki öğrencinin görüş bildirdiği görülmektedir (E2) ve (E6) öğrencileri sırasıyla nedenlerini “Kitap hiç tarih savaşlarını anlatmamış.”, “Kitap biraz karışık anlatmış.” şeklinde açıklamışlardır ki bu iki cevabı da kitabın aslında bir anı türü kitap olmasına bağlayabiliriz.

4.1.5. Altıncı Sınıf Öğrencilerinin “Ötüken’de Elli Beş Gün” Adlı Kitabı Okuduktan Sonra Ötüken’e Gitmek İsteyip İstemediklerine, İsterlerse Orada Neler Yapmak İstediklerine Dair Bulgular

Tablo 4.5: “Ötüken’de Elli Beş Gün” adlı kitabı okuduktan sonra Ötüken’e siz gitmek ister miydiniz, Ötüken’de neler yapmak isterdiniz? Sorusuna İlişkin Bulgular.

		f	%
1	Gitmek isterdim. Orhun Anıtlarını görmek için.	7	21,21
2	Gitmek isterdim. Ana yurdumuzu görmek isterdim.	6	18,18
3	Gitmek isterdim. Göktürkleri araştırmak isterdim.	5	15,15
4	Gitmek isterdim. Orada kazı yapmak isterdim.	4	12,12
5	Gitmek isterdim. Atalarımızı ziyaret etmek için.	2	6,06
6	Gitmek isterdim. Orta Asya’yı tanımak için.	2	6,06
7	Gitmek isterdim. Bilge Kağan hazinesine bakmak isterdim.	2	6,06
8	Gitmek isterdim. Tarihi araştırmalar yapmak için gitmek isterdim.	2	6,06
9	Gitmek isterdim. Atlarını ve koyunlarını görmek isterdim.	1	3,03
10	Gitmek isterdim. Atalarımızın yaşadıkları yerleri görmek isterdim.	1	3,03
11	Gitmek isterdim. Çadırlarını görmek isterdim.	1	3,03
	Toplam	33	100

• Bir öğrenci birden çok görüşte bulunmuştur. Ayrıca virgülden sonra iki rakam verildiği için yüzde ifadesi yuvarlatılmıştır.

Tablo 4.5. teki soruya verilen cevaplara baktığımızda bütün öğrencilerin Ötüken’e ziyaret etmek istediklerini ve bu isteklerin farklı nedenlere bağladıklarını görmekteyiz. Bu isteklerini de daha çok “Orhun Anıtlarını görmek için.” (K1,K2, K3, K5, E4, E5, K10) amacına bağladıkları görülmektedir. Bu durum kitabın muhtevasını da oluşturan Orhun Anıtlarının, öğrencilerin ilgisini çektiğini göstermektedir. Yine “Ana yurdumuzu görmek isterdim.” (E1, K4, E3, K6, K7, K8) şeklindeki 6 görüş ve “Göktürkleri araştırmak isterdim.” (K1,K4, E3, E4, E7) şeklindeki 5 görüşün olması, öğrencilerin Orta Asya Türk tarihine merak sardıklarını göstermektedir. Öğrenmenin en önemli güdüsü merak ise kitabın bu konudaki amacı da yerine getirdiği görülmüştür.

“Orada kazı yapmak isterdim.” (E2, K3, E5, E6) isterdim şeklinde 4 görüş olduğu görülmektedir. Bu şekildeki bir cevabın yine kitabın içeriğini oluşturan kazı çalışmalarının öğrencilerde yine bir merak duygusu uyandırdığını göstermektedir. Bu şekilde bir yaklaşım öğrencilerin hem Türk tarihine hem de bilimsel çalışmalara ilgi duyduğunu gösterir ki bunları da istedik davranışlar kategorisinde ek kazanımlar olarak düşünebiliriz.

“Atalarımızı ziyaret etmek için.” (E1, K4), “Orta Asya’yı tanımak için.” (E3, E5), “Bilge Kağan hazinesine bakmak isterdim.” (E2, K7), “Tarihi araştırmalar yapmak için gitmek isterdim.” (K7, K8) “Atlarını ve koyunlarını görmek isterdim.” (K10), “Atalarımızın yaşadıkları yerleri görmek isterdim.” (K9)), “Çadırlarını görmek isterdim.” (E6) şeklinde görüşlerin olduğu görülmektedir. Bu görüşlerin de “Destan, yazıt ve diğer belgelerden yararlanarak, Orta Asya ilk Türk devletlerinin siyasal, ekonomik ve kültürel özelliklerine ilişkin çıkarımlarda bulunur.” ve “Orta Asya ilk Türk devletlerinin kültürel özellikleriyle yaşadıkları yerlerin coğrafi özelliklerini ilişkilendirir.” kazanımlarıyla örtüştüğü görülmektedir.

4.1.6. Altıncı Sınıf Öğrencilerinin “Ötüken’de Elli Beş Gün” Adlı Kitabı Okuduktan Sonra Derslerin İşlenirken Böyle Anı Kitaplarının Kullanılıp Kullanılmamasını İstemelerine İlişkin Bulgular

Tablo 4.6: “Ötüken’de Elli Beş Gün” adlı kitabı okuduktan sonra derslerinizde anı türü kitaplarından faydalanılması konusundaki düşüncelerinizi yazınız. Sorusuna İlişkin Bulgular.

		f	%
1	Faydalanılsın: Çünkü: Konuları daha kolay anlıyoruz.	8	22,22
2	Faydalanılsın: Çünkü: Konuları daha eğlenceli anlıyoruz.	6	16,66
3	Faydalanılsın: Çünkü: Daha heyecan verici oluyor.	4	11,11
4	Faydalanılsın: Çünkü: Resimli anı kitapları daha anlaşılır olur.	3	8,33
5	Faydalanılsın: Çünkü: Yazarlar konuyu daha güzel açıklıyor.	3	8,33
6	Faydalanılsın: Çünkü: Yeni şeyler öğrenmek için daha iyi olur.	2	5,55
7	Faydalanılsın: Çünkü: Kitap yazarının ilginç yaşantıları olur.	2	5,55
8	Faydalanılsın: Çünkü: Gidip göremediğimiz yerleri tanımış oluyoruz.	2	5,55
9	Faydalanılsın: Çünkü: Bilmediğimiz kelimeleri öğreniyoruz.	1	2,77
10	Faydalanılsın: Çünkü: Dersleri hep ders kitabı ile görmek sıkıcı oluyor.	1	2,77
11	Faydalanılsın: Çünkü: Farklı yaşantıları öğreniriz.	1	2,77
12	Faydalanılmasın Çünkü: Yazar hep başından geçenleri anlatıyor.	1	2,77
13	Faydalanılmasın Çünkü: Ders konularına daha az yer veriyorlar.	1	2,77
14	Faydalanılmasın Çünkü: Konular karışıyor.	1	2,77
	Toplam	36	100

Faydalanılsın ve faydalanılmasın ifadesine yönelik cevaplar.

- Bir öğrenci birden çok görüşte bulunmuştur. Ayrıca virgülden sonra iki rakam verildiği için yüzde ifadesi yuvarlatılmıştır.

Tablo 4. 6. bakıldığında 14 öğrencinin derslerde anı türü kitaplarından faydalanılsın şeklinde görüş bildirdiğini ve bu görüşlerini farklı nedenlere bağladıklarını görmekteyiz. 3 öğrenci ise farklı yaklaşımlarla derslerde anı türü kitaplardan faydalanılmasını istememektedir. Faydalanılsın diyen 14 öğrenciden 8’i diğer görüşlerinin yanında “Konuları daha kolay anlıyoruz.” (K1, K3, E3, K6, K7, K8, K9,E7) diyerek anı türü kitaplardan “Ötüken’de Elli Beş Gün” adlı kitaptan yola çıkarak konuyu daha kolay öğrendiklerini belirtmişlerdir. Bunların yanında “Konuları daha eğlenceli anlıyoruz.” (K1, E1, E4, K8,

K9, K10) şeklinde 6 görüşün de olduğu görülmektedir. “Daha heyecan verici oluyor.” (E3, E4, K7, K10) şeklinde de 4 görüşün olduğu görülmektedir. Bu durum anı türü kitaplarla öğrencilerin konuyu öğrenmede hem kolay hem de eğlenceli olduğunu düşündüklerini göstermektedir ki bu kaniya da “Ötüken’de Elli Beş Gün” kitabı okuyarak varmışlardır. Ayrıca her yetişkinde olduğu gibi çocuklarda da heyecan duygusu hem dikkati, hem merakı arttırmakta hem de öğrencileri öğrenmeye istekli tutmaktadır. Buradan hareketle araştırmamıza konu olan kitabımızın Göktürk tarihi konusunun öğretilmesinde yine çok faydalı olacağını düşünebiliriz.

“Resimli anı kitapları daha anlaşılır olur.” (K2, K4, K5). “Yazarlar konuyu daha güzel açıklıyor.” (K7, K9, E7). İfadeleri diğer görüşlerin yanında 3’er kez bildirilmiştir. (K2, K4 ve K5) öğrencileri tarafından da sadece birer görüş olarak verilmiştir. Öğrencilerin bu şekilde kullanılacak bir kitabın resimli olmasını istediği ortadadır ki araştırmalarda görselliğin öğrenmeyi arttırdığı ortaya çıkmıştır. “Ötüken’de Elli Beş Gün” adlı kitap aynı zamanda gezi kitabı özelliği taşımasından dolayı anlatılanların ve bulunan coğrafyanın resimlerle desteklenmesi öğrencilerin bu isteğini karşıladığını söyleyebiliriz. Diğer 3 öğrencinin bildirdiği “Yazarlar konuyu daha güzel açıklıyor.” görüşü başka bir duruma dikkati çekmektedir. Burada herhalde öğrencimizin yazarın yorumlarını ve bakış açısını beğendiğini anlatmaktadır ki bazen öğrencilerin açıklamalara ve yorumlara ihtiyaç duyduklarını unutmamamız gerekir.

“Yeni şeyler öğrenmek için daha iyi olur.” (K3, K7). “Kitap yazarının ilginç yaşantıları olur.” (K6, K8). “Gidip göremediğimiz yerleri tanımış oluyoruz.” (E4, K9). İkişer kez verilen bu görüşler yine öğrencilerimizin soruyu haklı gerekçelere bağladığını söyleyebiliriz. İlginç anıların olması muhakkaktır. Yine “Ötüken’de Elli Beş Gün” adlı kitapla öğrencilerin ata yurdumuzu ve coğrafyasını yazarın tasvirleri, açıklamaları ve bilgileri ile dahası resimleri ile hem tarih içindeki boyutları hem de şu anki haliyle tanımış olmaktadır.

“Bilmediğimiz kelimeleri öğreniyoruz.” (K3). “Dersleri hep ders kitabı ile görmek sıkıcı oluyor.” (E4). “Farklı yaşantıları öğreniriz.” (E7). Şeklindeki görüşler 3 ayrı öğrenci tarafından birer görüş olarak verilmiştir. Öğrencilerin yine kitabımızın ayrı özelliğine dikkat çekmeleri yanında ders kitapları dışında kaynakların kullanılmasını istediklerini belirtmişlerdir. Yine öğrencilerin farklılıklara da ilgi gösterdiklerini unutmamak gerekir ki kitaptaki anlatılan yaşam biçimleri dikkatlerini çekmiştir.

3 öğrenci ise derslerde anı türü kitap kullanılmasını istememektedir. Bunu her bir öğrenci farklı gerekçe ile bildirmişlerdir (E2) “Yazar hep başından geçenleri anlatıyor.” (E6) “Konular karışıyor.” ve (E5) “Ders konularına daha az yer veriyorlar.” şeklinde görüş bildirmişlerdir. İlk iki öğrencinin önceki sorularda da benzer görüş bildirdikleri için ve bu öğrencilerin görüşlerine ilişkin açıklamaları daha önce yaptığımız için fazla üzerinde durmasak da akıllara öğrencilerin duygusal davrandıkları yorumunu yine getirmekte ve ihtimalini de güçlendirmektedir. (E5) öğrencisinin verdiği cevap dikkate değerdir. Öğrencilerin her biri ayrı birey olduklarını hiçbir zaman unutmamak gerekir ki tüm eğitim planlamalarımızı buna göre yapmalıyız. Bu öğrencimizin daha fazla konu içerikli bilgilerin olduğu kaynakları tercih ettiği görülmektedir.

4.1.7. Altıncı Sınıf Öğrencilerinin “Ötüken’de Elli Beş Gün” Adlı Kitabın Hoşlarına Giden Özelliklerine Yönelik Bulgular

Tablo 4.7: “Ötüken’de Elli Beş Gün” adlı kitabın hoşunuza giden yönlerini yazınız. Sorusuna İlişkin Bulgular.

		f	%
1	Göktürkleri güzel anlatmış.	6	14,28
2	Konuları daha heyecan verici anlatmış.	5	11,90
3	Konuları anlatırken resimlere yer vermiş.	5	11,90
4	Güzel efsanelere ve destanlara yer vermiş.	4	9,52
5	Orhun Anıtlarını güzel anlatmış.	4	9,52
6	Kolay anlaşılır olmuş.	3	7,14
7	Seviyemize uygun bir kitap olmuş.	3	7,14
8	İlginç konulara yer vermiş.	2	4,76
9	Güzel konulara yer vermiş.	2	4,76
10	Hiç sıkılmadan okunabilir bir kitap olmuş.	1	2,38
11	Orta Asya’yı güzel anlatmış.	1	2,38
12	Atalarımızın yaşantılarından bahsetmiş.	1	2,38
13	Atalarımızın inançlarını anlatmış.	1	2,38
14	Büyük hazineleri anlatmış.	1	2,38
15	Göktürklerin yaşantısı ile bizim yaşantımızı karşılaştırmış.	1	2,38
16	Eski Türk kültürünü iyi tanıtmış.	1	2,38
17	Sıkıcı olmayan bir kitap olmuş.	1	2,38
	Toplam	42	100

• Bir öğrenci birden çok görüşte bulunmuştur. Ayrıca virgülden sonra iki rakam verildiği için yüzde ifadesi yuvarlatılmıştır.

Tablo 4.7. incelendiğinde öğrenciler; “Göktürkleri güzel anlatmış.” (K2, E1, K4, E4, K7, K8). “Konuları daha heyecan verici anlatmış.” (K1, K3, E3, K6, E7). “Konuları anlatırken resimlere yer vermiş.” (K5, K6, K7, E5, K9). “Güzel efsanelere ve destanlara yer vermiş.” (K2, E3, K8, K10). “Orhun Anıtlarını güzel anlatmış.” (K2, K3, K7, E7). “Kolay anlaşılır olmuş.” (E1, K5, K9). “Seviyemize uygun bir kitap olmuş.” (K4, K6, E4). Şeklindeki görüşlerini diğer görüşleri ile birlikte kitabın hoşlarına giden yönlerini farklı açılardan ele alarak bildirmişlerdir. Bu cevapların her birini ayrı ayrı ele alacak olursak bir sosyal bilgiler öğretmenin Göktürk tarihi konusunu işlerken kullanabileceği bir kaynağın tüm özelliklerini taşıdığını söyleyebiliriz. Öğrencilerin de kitabın hoşlarına giden özelliklerini izah ederlerken kitabı araştırmamızın amaçlarına hizmet eden yönlerinden ele alması da büyük bir şans olarak araştırmacının karşısına çıkmıştır.

“İlginç konulara yer vermiş.” (K6 ve E5). “Güzel konulara yer vermiş.” (K3, K9) . “Hiç sıkılmadan okunabilir bir kitap olmuş.” (K4). “Orta Asya’yı güzel anlatmış.” (K7). “Atalarımızın yaşantılarından bahsetmiş.” (E2). “ Büyük hazineleri anlatmış.” (E6). “Göktürklerin yaşantısı ile bizim yaşantımızı karşılaştırmış.” (E7). “Eski Türk kültürünü iyi tanıtmış.” (K10). “Sıkıcı olmayan bir kitap olmuş.” (K8). Şeklindeki cevaplardan öğrencilerin kitapların hoşlarına giden yönlerini doğrudan verdikleri görülmektedir. Burada ilgimizi çeken husus (E2) ile (E6) öğrencilerinin verdikleri cevaplar olmuştur. Kitaba olumlu baktıklarını anlamaktayız. Diğer görüşlerin her biri yine araştırmamızın amacına hizmet eden cevaplar olduğu görülmektedir. Kısacası kitabımızın kaynak olarak kullanılmasında aradığımız tüm özelliklerin öğrenciler tarafından fark edildiği ortaya çıkmıştır.

4.1.8. Altıncı Sınıf Öğrencilerinin “Ötüken’de Elli Beş Gün” Adlı Kitabın Hoşlarına Gitmeyen Özelliklerine İlişkin Bulgular

Tablo 4.8. “Ötüken’de Elli Beş Gün” adlı kitabın hoşunuza gitmeyen özelliklerini yazınız. Sorusuna İlişkin Bulgular.

		f	%
1	Kitabın her şeyi hoşuma gitti.	6	25,00
2	Göktürklerden çok anılarına yer vermiş.	3	12,50
3	Savaşlardan fazla bahsetmemiş.	3	12,50
4	Daha çok resimlere yer verebilirdi.	2	8,33
5	Anıları ile konular biraz karışık olmuş.	1	4,16
6	Anlamını bilmediğimiz kelimeler var.	1	4,16
7	Ayrıntılara çok yer vermiş.	1	4,16
8	Kafamızı karıştıran yerler var.	1	4,16
9	Bir eski zamandan bir yeni zamandan bahsetmiş.	1	4,16
10	Resimleri sayfalara koyması gerekir.	1	4,16
11	Daha da güzel olabilirdi.	1	4,16
12	Efsanelere çok yer vermiş.	1	4,16
13	Biraz daha kısa yazmalıydı.	1	4,16
14	Daha güzel kağıtları ve sayfaları olabilirdi.	1	4,16
	Toplam	24	100

• Bir öğrenci birden çok görüşte bulunmuştur. Ayrıca virgülden sonra iki rakam verildiği için yüzde ifadesi yuvarlatılmıştır.

Tablo 4.8. Görüşlere baktığımızda kitabı kaynak olarak değerlendirirken, varsa sakıncalı yönlerini keşfetmemiz açısından da istediğimiz sonuçlara ulaşmamızı sağladığını söyleyebiliriz. “Kitabın her şeyi hoşuma gitti.” (K2, K4, E3, K7, K8, K10). Şeklindeki görüşleri kitapta kusur bulamadıkları yönünde olsa da, (K4) öğrencisinin “Daha çok resimlere yer verebilirdi.” şeklindeki görüşü de ayrıca bildirmesi kendisinin çelişkiye düştüğünü göstermektedir. Dolayısıyla geriye kalan 5 öğrencinin kitabın tüm özelliklerini beğenmesi olumlu bir yaklaşımdır ki sorumuzun genelleyici yönündeki özelliğine rağmen ve insanın yapısı gereği beğeni duygusunun değişkenliğini düşünürsek, bu kanıya varmamız doğru olacaktır.

“Göktürklerden çok anılarına yer vermiş.” (E2, K3, E4) ve “Savaşlardan fazla bahsetmemiş.” (K6, E5, E7) şeklindeki görüşlerin dikkatli incelenmesi gerekir. Sırasıyla birinci görüşte öğrenciler kaynak amaçlı kullanacağımız kitapta Göktürlere ilişkin daha fazla bilgi talep ettiklerini görmekteyiz ki sosyal bilgiler öğretmenleri bunu farklı

bir etkinlikle tamamlayabilirler. “Savaşlardan fazla bahsetmemiş.” (E2, E5, E6) ifadeleri öğrencilerin daha fazla heyecan arayışı ve atalarımızın sürekli alışkın olduğumuz siyasi mücadelelerdeki zaferleri okuma isteklerinden kaynaklandığını düşünebiliriz. Aslında kitap sosyal bilgiler dersinde kaynak kitap olsun amacıyla yazılan bir kitap olmadığı ortadadır. Araştırmamızın konusu olan kitabın; biraz bilimsellik, biraz anı, biraz gezi gözlem, biraz edebi anlatım özelliklerinin bulunduğu bir kitap olması dolayısıyla bir yaş sınırlaması olmaksızın ortaokul öğrencileri yaş gurubu üzerindeki her kimsenin okuyabileceği bir kitap olduğu söylenebilir.

(E5 ve E4) öğrencileri “Daha çok resimlere yer verebilirdi.” derken açıkça kitabın resimlerle zenginleştirilmesi gerektiğini bildirmişlerdir (E7) öğrencisi “Anıları ile konular biraz karışık olmuş.” derken anlamakta zorlandığı bölümün yazarın anılarını anlattığı bölümlerle tarihi bilgi verdiği bölümlerin iç içe olmasından kaynaklandığını düşünebiliriz. (K1) öğrencisi “Anlamını bilmediğimiz kelimeler var.” derken görüşünü doğrudan vererek kitapta öğrencilerin anlamını bilmediği kelimelerin olduğu özelliğini düşünmemizi sağlamıştır (K5) “Ayrıntılara çok yer vermiş.” (E4) “Kafamızı karıştıran yerler var.” (K9) “Bir eski zamandan bir yeni zamandan bahsetmiş.” (K4) “Resimleri sayfalara koyması gerekir.” (K6) “Daha da güzel olabilirdi.” (K5) “Efsanelere çok yer vermiş.” (K5) “Biraz daha kısa yazmalıydı.” (E5) “Daha güzel kağıtları ve sayfaları olabilirdi.” şeklindeki görüşler olumsuz görüşler olmuştur.

4.1.9. Altıncı Sınıf Öğrencilerinin “Ötüken’de Elli Beş Gün” Adlı Kitapta Başka Hangi Özelliklerin Olmasını İstediklerine Dair Bulgular

Tablo 4.9: “Ötüken’de Elli Beş Gün” adlı kitapta başka neler de olsaydı daha güzel olurdu. Düşüncelerinizi yazınız? Sorusuna İlişkin Bulgular.

		f	%
1	Güzel olmuş, hiçbir eksiği yok.	6	30,00
2	Yabancı kelimeler kullanmamalı.	2	10,00
3	Anılarına az yer vermeli.	2	10,00
4	Daha çok resimler yer almalı.	2	10,00

5	Biraz daha seviyemize göre olmalı.	2	10,00
6	Efsanelere az yer vermeli.	1	5,00
7	Daha az sayfalı olmalı.	1	5,00
8	Beyaz kağıt kullansa iyi olur.	1	5,00
9	Daha az sıkıcı olabilir.	1	5,00
10	Tarih olaylarına daha çok yer vermeliydi.	1	5,00
11	Savaşları da anlatmalı.	1	5,00
	Toplam	20	100

• Bir öğrenci birden çok görüşte bulunmuştur. Ayrıca virgülden sonra iki rakam verildiği için yüzde ifadesi yuvarlatılmıştır.

Tablo 4.9. incelendiğinde verilen cevapların anketimizin 8. sorusuna verilen görüşlerle örtüştüğünü görmekteyiz. Bu durum öğrencilerimizin genel olarak tutarlı cevaplar verdiğini kanıtlamaktadır ki bu da anketimizin güvenilirliğini ve geçerliliğini arttırmaktadır.

(K2,K4, E3, K7, K8, K10) öğrencileri “Güzel olmuş, hiçbir eksiği yok.” derken 8. sorudaki görüşlerini destekleyen görüş bildirmişlerdir. (K1) öğrencisi “Yabancı kelimeler kullanmamalı.” derken yine 8. soruya benzer bir cevap vermiştir. (E2) öğrencisi de “Yabancı kelimeler kullanmamalı.” diye cevap verirken baştan beri verdiği kitabın kaynak olarak kullanılması yönündeki yaklaşımına karşı çıkan tutumunun dayanaklarından birini de göstermiş olmuştur ki anlamı bilinmeyen kelimelerin kullanılması konusunda sosyal bilgiler öğretmenlerinin dikkatli olması gerekmektedir.

(E2 ve E4) öğrencileri “Anılarına az yer vermeli.” derken ilk önceki sorulara verilen görüşlerini desteklenmiştir. (E4 ve E5) öğrencileri “Daha çok resimler yer almalı.” diyerek yine öğrenmede görselliğin önemini akıllara getirmiştir. (E4 ve E5) öğrencileri de “Biraz daha seviyemize göre olmalı.” şeklindeki cevapları ile sosyal bilgiler öğretmenlerinin konuyu öğretirken farklı yöntem ve teknikleri kullanmaları yanında öğrencilerin bireysel özelliklerini ve de gelişimlerini dikkate alarak farklı kaynakları da kullanmaları gerektiğini ortaya koymaktadır.

(K5) öğrencisi “Efsanelere az yer vermeli.” ve “Daha az sayfalı olmalı.” derken kitabın kaynak olarak kullanılmasında kendisi açısından en sakıncalı konuları dile

getirmiştir. (E6) öğrencisi “Beyaz kağıt kullansa iyi olur.” derken kitaba göstermiş olduğu genel olumsuz bakışın kitabın fiziksel unsurlarını göz önüne almasından kaynaklandığını da göstermektedir. Burada yine sosyal bilgiler öğretmenlerinin dikkat etmesi gereken şeylerden biri de ortaokul çağındaki öğrencilere kullanılan kaynak kitaplarda ve materyallerde fiziksel unsurların ilgi çekici ve anlamayı kolaylaştırıcı olmasını göz önünde tutmalarını gerektiğini ortaya koymaktadır. (E2) öğrencisi “Tarih olaylarına daha çok yer vermeliydi.” derken yine önceki görüşlerine paralel olarak kitapta daha çok tarihi bilginin olmasını istemektedir. (E5) öğrencisi “Savaşları da anlatmalı.” derken herhalde şanlı Türk tarihinin zafer öykülerini kaynak kitapta bulmak istediğini vurgulamıştır. (K3) öğrencisi “Daha az sıkıcı olabilir.” diyerek kitabı sıkıcı bulunduğunu belirtmiştir.

4.1.10. “Ötüken’de Elli Beş Gün” Adlı Kitabın Dil ve Anlatım bakımından, Öğrencilerin Seviyelerine Göre Olup Olmadığına İlişkin Bulgular

Tablo 4.10: “Ötüken’de Elli Beş Gün” adlı kitabın dil ve anlatım yönünden seviyenize uygun olup olmadığını, anlayıp anlamamakta zorluk çekip çekmediğinizi varsa örnekleri ile yazınız. Sorusuna İlişkin Bulgular.

		f	%
1	Çok kolay anladım, seviyemize göre olmuş.	8	47,05
2	Anlaşılır bir dil kullanılmış.	4	23,52
3	Bazı kelimelerin anlamlarını bilemiyorum.	1	5,88
4	Bazı yerlerini anlamakta zorluk çektim.	1	5,88
5	Akıcı bir dil kullanmış.	1	5,88
6	Eski Türkçe kelimeler anlamamı biraz zorladı.	1	5,88
7	Hititlerle ilgili yer karışık olmuş.	1	5,88
	Toplam	17	100

- Virgülden sonra iki rakam verildiği için yüzde ifadesi yuvarlatılmıştır.

Tablo 4.10. incelendiğinde ilk dikkatimizi çeken öğrencilerin birer adet görüş ifadelerinde bulunmasıdır. Öğrencilerin kitabın dil ve anlatım özelliklerine yönelik görüşleri, (K2, K4, E3, K7, E5, K8, K10, E7) öğrencileri tarafından “Çok kolay

anladım, seviyemize göre olmuş.” ve (K3, K6, E4, K9) öğrencileri de “Anlaşılır bir dil kullanılmış.” şeklindedir. Yukarıdaki görüşler ve (E1) öğrencisinin “Akıcı bir dil kullanmış.” görüşlerine bakarak toplam 13 öğrencinin kitabın dil ve anlatım yönünü anlaşılır bulduklarını göstermektedir.

Diğer 4 öğrencinin de dil ve anlatıma yönelik olumsuz bakış açıları aşağıdaki gibidir: (K1) öğrencisi “Bazı kelimelerin anlamlarını bilemiyorum.” görüşü ile yine kitabı anlamakta zorlandığını vurgulamıştır. (E6) öğrencisi “Bazı yerlerini anlamakta zorluk çektim.” doğrudan kitabın bazı bölümlerini anlamakta zorlandığını dile getirmiştir. Bu öğrenci kitabın dil ve anlatım yönünden kendisine uygun olmadığını vurgulamıştır. (E2) öğrencisi “Hititlerle ilgili yer karışık olmuş.” diyerek konu dışına çıkan bir görüşte bulunmuştur ki öğrencilerden Hititler konusunu içeren bölümün konumuzla alakası yoktur. (K5) “Eski Türkçe kelimeler anlamamı biraz zorladı.” görüşü ile kitabın dil ve anlatım yönüne olumsuz eleştiri getirmiştir.

4.1.11. Altıncı Sınıf Öğrencilerinin “Ötüken’de Elli Beş Gün” Adlı Kitabın Fiziksel Unsurlarını (kağıt, resimler, dış kapak, iç kapak, yazı büyüklüğü vb.) Beğenip Beğenmediklerine Dair Bulgular

Tablo 4.11. “Ötüken’de Elli Beş Gün” adlı kitabın fiziksel unsurlarını (kağıt, resim, dış kapak, iç kapak, yazı büyüklüğü vb.) beğenip beğenmediğinizi veya seviyenize uygun olup olmadığını nedenleriniz ile yazınız. Sorusuna İlişkin Bulgular.

		f	%
1	Beğendim. Çünkü: Her özelliği güzel olmuş.	6	35,29
2	Beğendim. Çünkü: Yazı büyüklüğü ve diğer özellikleri normal olmuş.	5	29,41
3	Beğendim. Çünkü: Güzel resimler var.	3	17,64
4	Beğendim. Çünkü: Dış kapak konusunu anlatmış.	1	5,88
5	Beğenmedim. Çünkü: Sarı kağıt kullanmış.	1	5,88
6	Beğenmedim. Çünkü: Yazıları küçük olmuş.	1	5,88
	Toplam	17	100

Beğendim ve beğenmedim ifadesine yönelik cevaplar.

- Virgülden sonra iki rakam verildiği için yüzde ifadesi yuvarlatılmıştır.

Tablo 4.11.'deki soruda öğrencilerin kitabın fiziksel özelliklerine yönelik görüşleri doğrudan istenmiş ve öğrencilerin de bu soruya birer görüşle yanıt verdikleri görülmüştür.

(K2, K4, E3, K7, K8, K10) öğrencileri “Her özelliği güzel olmuş.” diyerek ve (E5, E7, K1, E1, K6) öğrencileri “Yazı büyüklüğü ve diğer özellikleri normal olmuş.” diyerek kitabın fiziksel özelliklerini olumsuz eleştiri yapmamışlardır. Böylece toplam 13 öğrencinin olumlu yaklaştığını söyleyebiliriz. (E2) “Güzel resimler var.” diyerek kitabın fiziksel özelliğini beğenmesini resimlerine bağlamıştır. (E4) öğrencisi ise “Dış kapak konusunu anlatmış.” derken kitabı fiziksel unsurları beğenmesini dış kapağı beğendiğini açıklamakla yetinmiştir.

(E6) öğrencisi yine önceki görüşüne tutarlı bir cevapla “Sarı kağıt kullanmış.” diyerek olumsuz eleştiride bulunmuştur. (K3) öğrencisi “Yazıları küçük olmuş.” diyerek kitabın fiziksel unsurlarını beğenmediğini bu nedene bağlamıştır.

V. BÖLÜM

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1. Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Araştırmanın bu bölümünde araştırma ile elde edilen bulgulara dayanılarak varılan sonuçlar tartışılmış ve sonuçlara bağlı olarak öneriler ortaya çıkarılmıştır.

Birçok araştırmacının ortaya koyduğu gibi Sosyal bilgiler öğretiminde yazılı edebiyat ürünlerinin materyal olarak değerlendirilmesi, duyuşsal davranışların kazanılmasında önemli rol oynamaktadır. Anket sonuçlarına göre Öğrencilere “Ötüken’de Elli Beş Gün” adlı kitabın okutulması ve kitabın ders içi etkinliklerde yardımcı kaynak olarak değerlendirilmesi ile öğrencilerin ilgisi çekilmiş ve onlarda öğrenileceklere istek oluşturulmuştur. “Konuları daha kolay anlıyoruz.” cevabının verilmesi bu düşüncemizi destekler.

Anket sorularına verilen cevaplara göre, öğrencilerin “Ötüken’de Elli Beş Gün” adlı kitabı okuyarak ve derste etkinliklerde yardımcı kitap olarak kullanılması ile Göktürk tarihi konusunu öğrenmeleri hoşlarına gitmiştir. Yine anket sonuçlarına göre konuyu daha kolay ve eğlenceli öğrendiklerini ifade etmişlerdir. “Göktürkler tarihini daha kolay ve zevkli anladım.” cevabını 7 öğrencinin vermesi yorumumuzu desteklemiştir.

Öğrenciler “Ötüken’de Elli Beş Gün” adlı kitabı okumakla sadece bir okuma faaliyeti yapmamışlar aynı zamanda “ İpek Yolunda Türkler” ünitesinin önemli konularından biri olan Göktürk Tarihini ve Orhun Anıtları’na ilişkin ders kitabının dışında daha detaylı bilgi edinme fırsatı bulmuşlardır. 6 öğrencinin “Orhun anıtlarını öğrendim.” ifadesi bunu göstermektedir.

Öğrenciler, Göktürklerin devlet yönetimini, sosyal ve ekonomik hayatını, dini inançlarını, sanatlarını, hukuklarını, gelenek ve göreneklerini, siyasi mücadelelerini, hayata bakış açılarını, günlük yaşamlarını, başkentlerini, yöneticilerini, Orhun Anıtlarını, coğrafyalarını, kısaca Göktürk uygarlığını tanıma şansları bulmuşlardır. Ayrıca yazarın bu yaşantıları günümüz Türk inançları ile kıyaslaması, şu anki kültürel öğelerin öğrenciler tarafından tanınmasına fırsat vermiştir. 9 öğrencinin “Göktürk tarihini daha eğlenceli öğrendim” ifadesi genel bir ifadedir. Göktürk tarihini öğrendiklerini belirtmektedir.

Ayrıca bu ve benzeri kaynak kitapların derslerde kullanılması hem öğrencileri konuları öğrenmeye iştahlandırmakta hem de onlara ufuk kazandırmaktadır ki Ötüken'e ziyaretle ilgili sorulara verilen görüşler bize bunu göstermiştir. Öğrencilerin aynı zamanda öğrenirken eğlenmeleri öğrenme faaliyetinin en faydalı olanıdır. Hem öğrenmelerin kalıcılığı açısından hem de yeni öğrenmelere isteklendirme açısından yararlı olacaktır. Çünkü sosyal çevrede ve okulda sınırsız uyarıcılarla karşılaşan öğrenciler artık çoğu uyarıcıya duyarsız davranmaktadır. Ancak ilgisini çekebilecek ve eğlenebileceği uyarıcılara tepki göstereceği bir ortamda, öğretim faaliyetlerinin zengin kaynaklarla desteklenmesi verimi arttıracaktır.

Araştırma “ Ortaokul 6.sınıf sosyal bilgiler dersinde “ İpek Yolunda Türkler” ünitesinin konularının öğretiminde “Ötüken’de Elli Beş Gün” adlı kitabın değerlendirilmesi ve öğrenci görüşlerinin alınması amacıyla olup bir başarı sonucu değerlendirme gayesi taşımamaktadır. Araştırma aynı zamanda bir ders planlamasında ve ders içi etkinliğinde “Ötüken’de Elli Beş Gün” adlı kitabın ders kitabı dışında tek bir kaynak olarak yararlanılabileceğini göstermiştir. Bu durum bu alanda yapılan ilk ve tek tez çalışmasıdır. Araştırmamızla ders işlerken bir kaynak kitapla etkinliklerin planlanabileceği ortaya konmuştur. Dolayısıyla sosyal bilgiler öğretmenleri benzeri kitapları ders etkinliklerinde değerlendirebilirler.

Öğrencilerin farklı zaman ve mekanlardaki yaşamları tanıma fırsatı kazanmaları onların geçmiş ile günümüzü karşılaştırmaları, gelişimleri açısından önemlidir. Milli tarih bilinci kazanan öğrenciler duygusal olarak birçok olumlu değerler de kazanmış olurlar. Kültürel emperyalizmin yaygınlaştığı günümüzde değerler eğitiminin önemi daha da artmıştır. “Göktürkleri ve atalarımızı öğrenmemiz lazım.” Cevabını veren 5 öğrencinin olması yukardaki yorumu desteklemiştir.

“Ötüken’de Elli Beş Gün” adlı kitabın kullanılması ile öğrenciler Göktürkler tarihine daha fazla ilgi duymuşlar, aynı zamanda kitabı keyifle ve heyecanla okumuşlardır. Böylece öğrencilerin Göktürk tarihine merakları arttığı gibi Göktürklerle ilgili birçok bilgiyi de kazanmışlardır. Aynı zamanda etkinliklere öğrencilerin hepsi aktif bir şekilde katılma şansını elde etmişlerdir.

Ayrıca “Çok kolay anladım, seviyemize göre olmuş.” cevabını 8 öğrencinin vermesi kitabın öğrenci seviyelerine göre olduğunu ve kitapta kullanılan dilin öğrencilerin anlayabileceği düzeyde olduğu söylenebilir.

Öğrencilerden 6’sının “Beğendim. Çünkü: Her özelliği güzel olmuş.” cevabını verirken kitabın fiziksel özelliklerini beğendiklerini ortaya koydukları görülür. Yine 6 öğrencinin verdiği “Güzel olmuş, hiçbir eksiği yok.” cevap ile kitapta hiçbir eksik görmediklerini ifade etmeleri kitaba olumlu yaklaşımı destekler.

Sosyal bilgiler öğretiminde okul dışı sosyal bilgiler öğretiminin (sözlü tarih, yerel tarih, müze ve sanal müzeler, tarihi mekan ziyaretleri, şehitlikler, anıtlar, mezarlıklar, geziler vb.) önemi son zamanlarda birçok araştırmacı tarafından ortaya konmuştur. Özellikle tarihi mekanların ziyaretinin öğretime katkısı olacaktır. Fakat Orta Asya Türk Tarihinin öğretimi bu anlamda güçleşmektedir. Çok geniş bir alanda sürekli hareket halinde olan bir milletin tarihinin öğretilmesinin zorluğu yanında Orta Asya’ya öğrencilerle ziyarette bulunmak mümkün görünmemektedir. Bu nedenlerden dolayı Orta Asya’yı, coğrafyasını ve kültürel özelliklerini tanıtan kitap, bu anlamda da önem kazanmaktadır. Yazar Ötüken ve çevresini nitelikli bir şekilde betimlemiştir. Betimlemesini de yaparken, geçmişle günümüz arasında bağ kurmayı ihmal etmemiştir. Aynı zamanda anlattıklarını resimlerle desteklemesi öğrenmeyi kolaylaştırmakta ve eğlenceli hale getirmektedir ki öğrencilerin ilgisini çektiği anket sonuçlarında da görülmüştür. Bu özellikleri ile de kitap, kaynak kitap kullanımı için sosyal bilgiler ve tarih öğretmenlerine önerilebilir. “Orhun Anıtlarını görmek için.” İfadesi ile öğrencilerin tarihi mekanları seyahat etmek istedikleri bulgusunu ortaya koymuştur.

Tarih öğretiminde en çok zorlanılan problem geçmişin öğrencinin gözlerinde canlandırılmasıdır. Tarihi mekanlar ziyaret esnasında öğrencilerde bu canlandırmayı gerçekleştirmektedir. Böylece öğrenciler geçmiş yaşamlara heyecanlanarak, meraklanarak ilgi duyarlar.

“Ötüken’de Elli Beş Gün’ adlı kitapta yazar tarihsel hikayelere, destan ve efsanelere de kesit kesit yer vermiştir. Tarihsel hikayelerin sosyal bilgiler öğretiminde büyük önem taşıdığını Şimşek (2006) yaptığı bir araştırma sonucu yayınladığı “İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersinde Tarihsel Hikayeye Yönelik Öğrenci Görüşleri” adlı makalesinde ortaya koymuştur. Ayrıca kitapta tarihi Türk büyüklerinin bazılarının hayatları yine kesitlerle verilmiştir ki Er ve Şahin’in (2012) yaptıkları araştırma sonucu

yayınladıkları “ Sosyal Bilgiler Dersinde ‘ Biyografi’ Kullanımına İlişkin Öğrenci Görüşleri adlı makalelerinde sosyal bilgiler öğretiminde biyografi kullanımının yararlarını ortaya çıkarmışlardır. Bu yönüyle kitap sosyal bilgiler öğretiminde kaynak kitap olarak önerilebilir.

Çelikkaya ve Kuş (2008) makalelerinde sosyal bilgiler öğretmenlerinin geleneksel yöntem ve tekniklerle sosyal bilgiler dersini işlediklerini, gezi-gözlem-inceleme etkinliklerine çok az yer verdiklerini ortaya koymuşlardır. Bu yönü ile de kitap, Orta Asya’ya öğrencilerle ziyaretin mümkün olmadığı şartlarda gezi kitabı özelliği taşıması yönü ile sosyal bilgiler öğretimini destekleyebilir.

Kitabın dikkati çeken bir başka yönü, edebiyat türlerinden ‘anı’ özelliğini taşımasıdır ki edebiyat temelli sosyal bilgiler öğretimin faydaları birçok tez çalışmasının ortaya çıkardığı sonuç olmuştur. Bu araştırmalardan biri de Gowan ve Guzzetti’nin yaptığı (1991) araştırmadır. Bu çalışma ile edebiyat temelli sosyal bilgiler öğretiminin faydaları ortaya konmuştur. Yine aynı çalışma ile sosyal bilgiler öğretiminde ders kitaplarının yetersizlikleri olduğu ve bu durumun kaynak kitaplar (genellikle edebi kitaplar), bir başka ifadeyle “ticari kitaplar” ın sosyal bilgiler öğretiminde kullanılması ile giderileceği savunulmuştur.

Gökçe ve Işık (2011) “ Orta Asya Türk Tarihi Konularının Öğretiminde Karşılaşılan Sorunlar Üzerine Bir Değerlendirme” adlı makalelerinde öğrenci ve öğretmen görüşlerine yer vermişlerdir. Gökçe ve Işık araştırmalarında, Orta Asya Türk tarihi konularının öğretilmesinde ‘zaman ve eş zaman algısı, mekan algısı, bilginin güncelliği’ bakımından ders kitaplarının yeterliliğini ele almışlardır. Araştırmanın sayısal verileri sonucu olarak, öğretmen ve öğrenci görüşlerine göre ders kitaplarının bu yönlerden yetersizliği ortaya çıkmıştır. “Ötüken’de Elli Beş Gün” adlı kitap, ders kitaplarının bu yetersizliğini giderebilecek bir kaynak kitap olabilir. Çünkü kitapta kronolojik sıralamaya önem verildiği gibi eş zamanlı olayların verilmesi sırasında gerekli hassasiyetin gösterildiği görülmektedir. Kitabın Ötüken ve çevresinin günümüz coğrafi özelliklerinin yanı sıra geçmiş özelliklerini de vermesi, öğrencilerin geçmişle günümüz arasındaki mekan algısı bakımından bağ kurmalarını sağlayacaktır.

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin, özellikle tarih öğretiminde edebi eserlerden faydalanmaları ve tarihi mekanları öğrencilerle ziyaret etmelerinin gerekliliği

konusunda yaygın bir görüş vardır. Bazı durumlarda şartlar gereği ziyaret, gezi-gözlem mümkün görünmemektedir. Bu durumda öğretimin desteklenmesi için farklı yöntem ve tekniklere başvurmak gerekir. Yine öğrenmeyi, öğrenci için eğlenceli kılacak ve öğrenciyi aktif tutacak kaynak kitaplardan da yararlanılabilir.

“Ötüken’de Elli Beş Gün” adlı kitap, araştırmanın sonucuna göre bir kaynak kitap olarak öğrencilerin Göktürk tarihini hem kolay hem de eğlenceli öğrenmesini sağlamıştır. Yine bu çalışmada olduğu gibi araştırmacılar daha nitelikli bir sosyal bilgiler ve tarih öğretimi için öğretmenlere kaynak olabilecek benzeri kitapları araştırma konusu yapabilirler ve böylece sosyal bilgiler öğretimi konusunda karşılaşılan sorunlara çözüm önerileri sunabilirler.

KAYNAKÇA

- Ahmetbeyoğlu, A. (2014). *Sorularla Eski Türk Tarihi*. İstanbul: Yeditepe.
- Anadol, C. (2006). *Tarihe Hükmeden Millet Türkler* (3. Baskı). İstanbul: Bilge Karınca.
- Avcioğlu, D. (1992). *Türklerin Tarihi 2. Kitap*. İstanbul: Tekin.
- Bacanlı, H. (2001). *Gelişim ve Öğrenme* (4. Baskı). Ankara: Nobel.
- Baykara, K. (2000). İşbirliğine Dayalı Öğrenme Teknikleri ve Denetim Odakları Üzerine Bir Çalışma. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18, 201-210.
- Brion, M. (1981). *Hunların Hayatı*. M. Reşat Uzun (Çev.). İstanbul: Orkun.
- Büyükkaragöz, S., Çivi, C. (1999). *Genel Öğretim Metotları* (9. Baskı). Konya: Özeğitim.
- Çüncü, A. (2007). *Türkiye’de 1980-2004 Arasında Ortaya Çıkan Siyasi Hareketlerin Türklerin Tarih Sahnesine Çıkışları Ve İlk Türk Devletleri Ünitesine Etkileri*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Onsekiz Mart Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Demir, S. B., Akengin, H. (2014). *Hikayelerle Sosyal Bilgiler Öğretimi* (3. Baskı). Ankara: Pagem Akademi.
- Demirel, Ö. (1999). *Öğretme Sanatı* (5. Baskı). Ankara: Pagem Akademi.
- Divitçioğlu, S. (2000). *Kök Türkler Kut, Küç, Ülüğ* (2. Baskı). İstanbul: Yapı Kredi.
- Diyarbakirli, N. (1972). *Hun Sanatı* (1. Baskı). İstanbul: MEB.
- Doğanay, H. (2002). *Coğrafya Öğretim Yöntemleri* (5. Baskı). Erzurum: Aktif.
- Dönmez, C. (2003). Sosyal Bilimler ve Sosyal Bilgiler. Cemalettin Şahin (Ed.), *Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu Sosyal Bilgiler içinde* (s.31-42). Ankara: Gündüz.

- Ekiz, C. (2001). *İlköğretim Okulları 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersi, İstanbul'un Fethi ve Sonrası Ünitesinin Dört Farklı Öğretim Stratejisine Göre Öğretimi*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Erden, M. (1996). *Sosyal Bilgiler Öğretimi* (6. Baskı). Ankara: Alkım.
- Ergin, M. (1998). *Orhun Abideleri* (22. Baskı). İstanbul: Boğaziçi.
- Ertimar, A. (1999). *Orhun Kitabelerinin Tarih Öğretimindeki Yeri ve Önemi*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Gazan, N. (2010). *Türk Toplumunda Kadının Yeri ve Sosyal Bilgiler Dersinde Öğretimi*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi/ Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Golden, P.B. (2014). *Türk Halkları Tarihine Giriş* (5. Baskı). Osman Karatay (Çev.). İstanbul: Ötüken.
- Gökalp, Z. (1974). *Türk Medeniyeti Tarihi II*. İstanbul: Türk Kültür.
- Gömeç, S. (1997). *Kök Türk Tarihi*. Ankara: Türksöy.
- Gömeç, S. (2011). *Kök Türk Tarihi* (4. Baskı). Ankara: Berikan.
- Günay, Ü., Güngör H. (1998). *Türk Din Tarihi*. İstanbul: Laçın.
- Güngör, A., Açıkgöz, K. Ü. (2006). İşbirlikli Öğrenme Yönteminin Okuduğunu Anlama Stratejilerinin Kullanımı ve Okumaya Yönelik Tutum Üzerindeki Etkileri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, (48), 481-502.
- Güngör, H. (2002). Eski Türklerde Din ve Düşünce, 261-282: Cilt 3. *Türkler Ansiklopedisi*. Ankara: Yeni Türkiye.
- İbrahimoğlu, Z., Öztürk, C. (2013). Sosyal Bilgiler Dersinde Örnek Olay Yöntemi Kullanmanın Öğrencilerin Akademik Başarı, Derse Karşı Tutum ve Eleştirel Düşünme Becerileri Üzerine Etkileri. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26 (2), 523-547.

- İnan, A. (1976). *Eski Türk Dini Tarihi Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Kabapınar, Y. (2014). *Kuramdan Uygulamaya Sosyal Bilgiler Öğretimi* (4. Baskı). Ankara: Pagem Akademi.
- Kafesoğlu, İ. (2003). *Türk Milli Kültürü* (23. Baskı). İstanbul: Ötüken.
- Kalın, Ö. U. (2011). *Sosyal Bilgiler, 4. Sınıf İçin Tasarlanan “ İnsanlar ve Yönetim” Adlı Ünitenin Öğrencilerin Akademik Başarılarına ve Kavram Algılama Düzeylerine Etkisi*. (Yayınlanmış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi/ Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Karauğuz, G. (2015). *Ötükende Elli Beşgün*. Konya: Çizgi.
- Roux, J. P. (2007). *Türklerin Tarihi Pasifikten Akdenize 2000 yıl*. Aykut Kazancıgil, Lale Arslan Özcan (Çev.). İstanbul: Kabalcı.
- Koca, S. (2002). Eski Türklerde Sosyal ve Ekonomik Hayat. 15-37: Cilt 3. *Türkler*. Ankara: Semih Ofset.
- Koca, S. (2003). *Türk Kültürünün Temelleri II* (2. Baskı). Ankara: Odes Kültür.
- Koçak, K. (2004). *Bozkır Kültürü Çevresinde Askeri Teşkilatlanma Başlangıçtan Göktürk Dönemi Sonuna Kadar*. (Master Tezi). Gazi Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Koçoğlu, E. (2012). *6. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Karikatür Kullanımının Erişmeye Göre Değerlendirilmesi*. (Yayınlanmış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Kösoğlu, N. (1990). *Türk Dünyası Tarihi ve Türk Medeniyeti üzerine Düşünceler*. İstanbul: Ötüken.
- Köstüklü, N. (2001). *Sosyal Bilimler ve Tarih Öğretimi* (3. Baskı). Konya: Günay.
- Köstüklü, N. (2006). *Sosyal Bilimler ve Tarih Öğretimi* (4. Baskı). Konya: Sebat Ofset.
- Kurat, A. N. (2002). Göktürk Kağanlığı, 49-78: Cilt 2. *Türkler Ansiklopedisi*. Ankara: Yeni Türkiye.

- Mandaloğlu, M. (2014). Bozkır Türklerinde Ekonominin Hayvancılık ve Tarıma Dayalı Olarak Değerlendirilmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 3 (1), 75-93.
- MEB (2005). *İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı*, 6-7. Sınıflar. Ankara.
- MEB (2005). *Sosyal Bilgiler Altıncı Sınıf Programı*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.
- Ögel, B. (1981). Bilge Tonyukuk. *Milli Kültür Dergisi*, 3 (2), 10-12.
- Ögel, B. (1988). *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları* (3. Baskı). İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Ögel, B. (1997). *Türk Kültürünün Gelişme Çağları 1*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Özkaral, T.C. (2015). *İlkokul ve Ortaokul Düzeyinde Sosyal Bilgiler Kapsamındaki Öğretim Programlarının Karşılaştırılmalı Olarak İncelenmesi*. (Yayınlanmış Doktora Tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi/ Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Öztürk, A. (1996). *Ötüken Türk Kitabeleri*. İstanbul: Ötüken.
- Öztürk, C. (2009). *Sosyal Bilgiler Öğretimi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Öztürk, C., Keskin, S. C., Otluoğlu, R. (2014). *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Edebi Ürünler ve Yazılı Materyaller* (6.Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Paykoç, F. (1991). *Tarih Öğretimi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi.
- Safran, M. (2008). Sosyal Bilgiler Öğretimine Bakış. Bayram Tay, Adem Öcal (Ed.), *Özel Öğretim Yöntemleriyle Sosyal Bilgiler Öğretimi* içinde (s.1-18). (4. Baskı.). Ankara: Pegem Akademi.
- Senemoğlu, N. (2002). *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim Kuramdan Uygulamaya*. Ankara: Gazi.
- Senemoğlu, N., Üstündağ, T., Gömleksiz, M. (2001). *İlköğretimde Etkili Öğretme ve Öğretme Öğretmen El Kitabı. Modül I, Öğrenmenin Oluşumu Öğretme Model Stratejisi ve Teknikleri*. Ankara: MEB.

- Sertkaya, O.F. (1995). *Göktürk Tarihinin Meseleleri*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Sönmez, V. (1999). *Sosyal Bilgiler Öğretimi ve Öğretmen Kılavuzu*. Ankara: MEB.
- Sönmez, V. (2005). *Hayat ve Sosyal Bilgiler Öğretimi, Öğretmen Kılavuz Kitabı* (5. Baskı). Ankara: Anı.
- Tanyu, H. (1973). *Dinler Tarihi Araştırmaları*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.
- Taşagıl, A. (2002). Göktürk Kağanlığı, 15-48: Cilt 2. *Türkler Ansiklopedisi*. Ankara: Yeni Türkiye.
- Taşagıl, A. (2004). *Göktürkler 3*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Taşagıl, A. (2016). *Ergenekon'dan Kağanlığa Türk Model Devleti Gök Türkler* (2. Baskı). İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Tekin, A. (2012). *Türk'ün Tarihi*. İstanbul: Kariyer.
- Tekin, T. (1998). *Orhon Yazıtları* (2. Baskı). İstanbul: Simurg.
- Thomsen, V. (1993). *Orhon ve Yenisey Yazıtlarının Çözümü İlk Bildiri: Çözülmüş Orhon Yazıtları*. Vedat Köken (Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Toprak, A. (2008). *Doğu-Batı Kültürel Etkileşiminde İpek Yolu, Başlangıçtan Göktürk Dönemi Sonuna Kadar*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Ucuzsatar, N. U. (1986). *Tarih Boyunca Türk Harp Sanatı Taktik ve stratejisi*. Ankara: Genel Kurmay.
- Ülker, D. (2015). *Ortaokul 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde İlkçağ Tarihi Konularından Hititler Konusunun Öğretilmesinde Hitit Masallarının Kullanılmasının Öğrenci Görüşlerine göre Değerlendirilmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.

EKLER

Ek-1: Öğrenci Görüşleri Anket Formu

Değerli öğrenciler, açık uçlu sorulardan oluşan bu anketin amacı 6. Sınıf sosyal bilgiler dersi “İpek Yolunda Türkler” Ünitesinin öğretilmesinde “Ötüken’de Elli Beş Gün” adlı kitabın katkılarına dair görüşlerinizin alınmasıdır. Araştırmanın temeli sizin görüş ve değerlendirmeleriniz olduğu için, soruları dikkatlice okuyup cevap yazmanız büyük önem taşımaktadır. Vereceğiniz cevap ve öneriler sadece bu araştırma için kullanılacaktır. Samimi cevaplarınız için teşekkür eder, başarılar dilerim.

Sosyal Bilgiler Eğitimi Yüksek Lisans Öğrencisi

Mehmet BAYAR

BÖLÜM 1: KİŞİSEL BİLGİLER

1-Cinsiyetiniz

() Erkek () Kız

BÖLÜM 2: ‘ÖTÜKEN’DE ELLİ BEŞ GÜN’ ADLI KİTABIN OKUNARAK ‘İPEK YOLUNDA TÜRKLER’ ÜNİTESİNİN ÖĞRENİLMESİNDE KİTABIN KATKISINA İLİŞKİN GÖRÜŞ VE DEĞERLENDİRMELERİNİZ.

1- “Ötüken’de Elli Beş Gün” adlı kitabı beğenip beğenmediğinizi nedenleri ile yazınız.

Beğendim, çünkü:

Beğenmedim, çünkü:

2- Göktürkler Konusunu “Ötüken’de Elli Beş Gün” adlı kitaptan daha iyi ve kolay öğrenip öğrenemediğinizi nedenleri ile yazınız.

Öğrendim, çünkü:

Öğrenemedim, çünkü:

3- “Ötüken’de Elli Beş Gün” adlı kitaptan Göktürklerle ilgili neler öğrendiniz, yazınız?

4- “Ötüken’de Elli Beş Gün” adlı kitabı okuduktan sonra Göktürk Tarihine merakınız arttı mı, artmadı mı nedenleri ile yazınız?

Arttı, çünkü:

Artmadı, çünkü:

5-” Ötüken’de Elli Beş Gün” adlı kitabı okuma sonucu olarak Ötüken’e siz gitmek ister miydiniz, gitmek isterseniz Ötüken’de neler yapmak isterdiniz?

Evet:

Hayır:

6- “Ötüken’de Elli Beş Gün” adlı kitabı okuduktan sonra derslerinizde, anı türü kitaplarından faydalanılması konusundaki düşüncelerinizi yazınız.

Faydalanılsın, çünkü:

Faydalanılmasın, çünkü:

7- “Ötüken’de Elli Beş Gün” adlı kitabın hoşunuza giden yönlerini yazınız.

8- “Ötüken’de Elli Beş Gün” adlı kitabın hoşunuza gitmeyen özelliklerini yazınız.

9- “Ötüken’de Elli Beş Gün” adlı kitapta başka neler de olsaydı daha güzel olurdu, düşüncelerinizi yazınız.

10- “Ötüken’de Elli Beş Gün” adlı kitabın dil ve anlatım yönünden seviyenize uygun olup olmadığını, anlayıp anlamamakta zorluk çekip çekmediğinizi varsa örnekleri ile yazınız.

11- “Ötüken’de Elli Beş Gün” adlı kitabın fiziksel unsurlarını (kağıt, resim, dış kapak, iç kapak, yazı büyüklüğü vb.) beğenip beğenmediğinizi veya seviyenize uygun olup olmadığını nedenleriniz ile yazınız.

Beğendim:

Beğenmedim:

EK-2: Sosyal Bilgiler Dersi 6. Sınıf Öğretim Programı

İLKÖĞRETİM SOSYAL BİLGİLER DERSİ 6. SINIF ÖĞRETİM PROGRAMI ÖĞRENME ALANI: KÜLTÜR VE MİRAS 6.sınıf

ÜNİTE	KAZANIMLAR	ETKİNLİK ÖRNEKLERİ	AÇIKLAMALAR
İPEK YOLUNDA TÜRKLER	<p>Bu ünite ile öğrenciler;</p> <ol style="list-style-type: none"> Destan, yazıt ve diğer belgelerden yararlanarak, Orta Asya ilk Türk devletlerinin siyasal, ekonomik ve kültürel özelliklerine ilişkin çıkarımlarda bulunur. Orta Asya ilk Türk devletlerinin kültürel özellikleriyle yaşadıkları yerlerin coğrafi özelliklerini ilişkilendirir. Günümüz Türk Silahlı Kuvvetleri'ni ilk Türk devletlerinin ordusu ile ilişkilendirerek, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin önemini ve görevlerini kavrar. İpek Yolu'nun toplumlar arası siyasal, kültürel ve ekonomik ilişkilerdeki rolünü fark eder. Görsel ve yazılı materyallerden yararlanarak İslamiyet'in ortaya çıkışı ve yayılışını inceler. Türklerin İslamiyet'i kabulleri ile birlikte siyasal, sosyal ve kültürel alanlarda meydana gelen değişimleri fark eder. Dönemin devlet adamları ve Türk büyüklerinin hayatından yararlanarak ilk Türk- İslam devletlerinin siyasal, sosyal ve kültürel özelliklerine ilişkin çıkarımlarda bulunur. Ömek incelemeler yoluyla kutlama ve törenlerimizdeki uygulamaların kültürümüzü oluşturan unsurlarla ilişkisini değişim ve süreklilik açısından değerlendirir. Orta Asya ilk Türk devletleri ve Türk-İslam devletlerinin Türk kültür, sanat ve estetik anlayışına katkılarını kanıtlar gösterir. 	<p>📖 “Oğuz Kağan Destanı ve Hunlar” (Oğuz Kağan Destanından seçilen metindeki bilgiler Hunlar ile ilişkilendirilir.) (1. kazanım)</p> <p>📖 “Türeyiş ve Ergenekon Destanları” (Destanlar incelenerek Kök Türklerin yaşamlarına ilişkin çıkarımlarda bulunulur.) (1. kazanım)</p> <p>📖 “Bilge Kağan'dan Mesaj” (Yazıtlardan oluşturulan bir metinden yararlanılarak Kök Türklerin siyasi ve sosyal yaşamlarına ilişkin çıkarımlarda bulunulur.) (1. kazanım)</p> <p>📖 “Destan ve Yazıtlara Göre Uygurlar” (Uygur dönemi yazıt ve destanlar incelenerek dönemin Türk kültürünün özelliklerine ilişkin çıkarımlarda bulunulur.) (1. kazanım)</p> <p>📖 “Türk Ordusu Ne Zaman Kuruldu?” (Görsel ve yazılı materyaller kullanılarak günümüz Türk kara ordusunun tarihesi incelenir.) (3. kazanım)</p> <p>📖 “İpek Yolu ve Türkler” (İpek Yolu'nun geçtiği bölgelerde üretilen ürünleri ve bölgelerin yüzey şekillerini gösteren haritalar hazırlanarak toplumlar arasındaki kültürel ve ekonomik ilişkiler incelenir.) (2, 4. kazanım)</p> <p>📖 “Türkler” (Orta Asya ilk Türk devletleri ve ilk Türk- İslam devletleri ile ilgili belgeseller izlenir.) (1-7. kazanım)</p> <p>📖 “İslamiyet ve Türkler” (Eş zamanlı tarih şeritleri ve haritalar kullanılarak İslamiyet'in yayılış süreci ve Türklerin İslamiyet'i benimsemeleri incelenir.) (6. kazanım)</p> <p>📖 “Kaşgarlı Mahmut İle Karahanlı'ya Yolculuk” (Kaşgarlı Mahmut'un hayatından ve eserinden yararlanılarak Karahanlı dönemi incelenir.) (7. kazanım)</p> <p>📖 “Gazneli Sultanı” (Sultan Mahmut'un hayatı ile ilgili metinler incelenerek dönemin özelliklerine ilişkin çıkarımlar yapılır.) (7. kazanım)</p> <p>📖 “Büyük Selçuklu Veziri Nizamülmülk” (Nizamülmülk'in hayatından ve eserinden yararlanılarak Büyük Selçukluların siyasi ve sosyal yapısı incelenir.) (7. kazanım)</p> <p>📖 “Geçmişin İzleri” (Düğün ve bayram kutlamalarındaki kültürel öğeler değişim ve süreklilik açısından incelenir.) (8. kazanım)</p> <p>📖 “Kilim” (Görsel ve yazılı materyaller kullanılarak geleneksel Türk sanatları değişim ve süreklilik açısından incelenir.) (9. kazanım)</p>	<p>[!] Atatürkçülükle İlgili Konular (1,7 -1); (3-7,11)</p> <p>[!] Türk destanları, yazıtlar, döneme ait seyahatnameler vb. belgelerden elde edilen bilgiler çerçevesinde Hun, Kök Türk ve Uygur dönemi ele alınacak; Kavimler Göçü ve sonuçlarına da yer verilecektir (1.kazanım)</p> <p>[!] Türk adının geçtiği ilk tarihsel metinler olan yazıtların önemi vurgulanacaktır (1. kazanım)</p> <p>[!] Türk kara ordusunun kuruluşu, onlu sistemin bulunuşu,”ordu millet” geleneği ile ordunun devleti iç ve dış tehditlere karşı koruma görevi vurgulanacaktır (3. kazanım).</p> <p>[!] Kök Türk ve Uygur döneminde diğer toplumlarla meydana gelen kültürel ve ekonomik ilişkiler ele alınacaktır (4. kazanım)</p> <p>[!] Emevi ve Abbasi dönemleri siyasal sosyal ve kültürel gelişmeleri bu devletlerin Türklerle ilişkileri çerçevesinde işlenecektir (5. kazanım)</p> <p>[!] Kaşgarlı Mahmut, Yusuf Has Hacı, Nizamülmülk, Gazneli Mahmut, Tuğrul Bey, Alparslan ve Melikşah'ın hayatından yararlanılarak Karahanlı, Gazneli ve Büyük Selçuklular işlenecektir (7.kazanım)</p> <p>[!] Bayramlar, Nevruz kutlamaları ve düğünler incelenerek bu törenlerdeki etkinliklerin kültürümüzü oluşturan unsurlardan dil, din, müzik, edebiyat ile ilişkisi işlenecektir (8. kazanım)</p> <p>[!] 8. kazanım “Gazete Kupürlerinden Yararlanma” ile ilişkilendirilecektir.</p> <p>[!] 2 ve 3. kazanımlar Müze İle Eğitimle ilişkilendirilecektir.</p> <p>[!] Doğrudan verilecek beceri: Çıkarımda bulunma</p> <p>[!] Doğrudan verilecek değer: Kültürel mirasa duyarlılık</p> <p>📖 Bu üniteye öz değerlendirme ve gözlem formları, açık uçlu sorular, projeler, performans değerlendirme, çoktan seçmeli, boşluk doldurma testler kullanılarak değerlendirme yapılabilir.</p>

📖: Sınıf-okul içi etkinlik 📖: Okul dışı etkinlik 📖: İnceleme gezisi [!]: Uyarı 🔄: Ders içi ilişkilendirme 📖: Diğer derslerle ilişkilendirme 📖: Ölçme ve Değerlendirme

📖: Ara disiplinlerle ilişkilendirme (Parantez içindeki 1. rakam Sosyal Bil. Kazanımını -2. rakam ara disiplin alan kazanımını gösterir. [!]: Uyarı (Atatürkçülük konuları ile ilişkilendirme. Parantez içindeki 1. rakam Sosyal Bil. Kazanımını -2. rakamlar Atatürkçülük ile ilgili hedef ve açıklamaları gösterir.)

Kaynak: MEB, 2005

Ek-3: 6.Sınıflar Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ve “Müze ile Eğitim” İlişkilendirmesi

6. SINIFLAR SOSYAL BİLGİLER DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMI VE “MÜZE İLE EĞİTİM” İLİŞKİLENDİRMESİ

S. UNITE		KAZANIM AÇIKLAMA	
6	YERYÜZÜNDE YAŞAM	6. Örnek incelemeler yoluyla tarih öncesindeki ilk yerleşmelerden günümüze, yerleşmeyi etkileyen faktörler hakkında çıkarımlarda bulunur. 7. Anadolu ve Mezopotamya’da yaşamış ilk uygarlıkların yerleşme ve ekonomik faaliyetleri ile sosyal yapıları arasındaki etkileşimi fark eder.	Arkeoloji müzelerine, arkeolojik buluntuların sergilendiği il müzelerine ve Çatalhöyük, Kültepe, Alishar, Truva, gibi açık hava müzelerine yapılacak sanal ya da gerçek ortamda gezi düzenlenebilir.
	İPEK YOLUNDA TÜRKLER	2. Destan, yazıt ve diğer belgelerden yararlanarak, Orta Asya ilk Türk devletlerinin siyasal, ekonomik ve kültürel özelliklerine ilişkin çıkarımlarda bulunur. 3. Günümüz Türk Silahlı Kuvvetleri’ni ilk Türk devletlerinin ordusu ile ilişkilendirerek, Türk Silahlı Kuvvetleri’nin önemini ve görevlerini kavrar.	Sanal ortamda Orhun Abideleri ile ilgili inceleme yapılabilir. Askeri müzelere sanal ya da gerçek ortamda inceleme gezisi yapılabilir.
	ELEKTRONİK YÜZYIL	2. Bilimsel ve teknolojik gelişmelerin gelecekteki yaşam üzerine etkilerine ilişkin yaratıcı fikirler ileri sürer.	Teknolojik ürünlerin sergilendiği kurum ve kuruluşlarla kişilerin kurduğu özel müzelerde nesne ve drama çalışması yapılabilir.

Kaynak: MEB, 2005

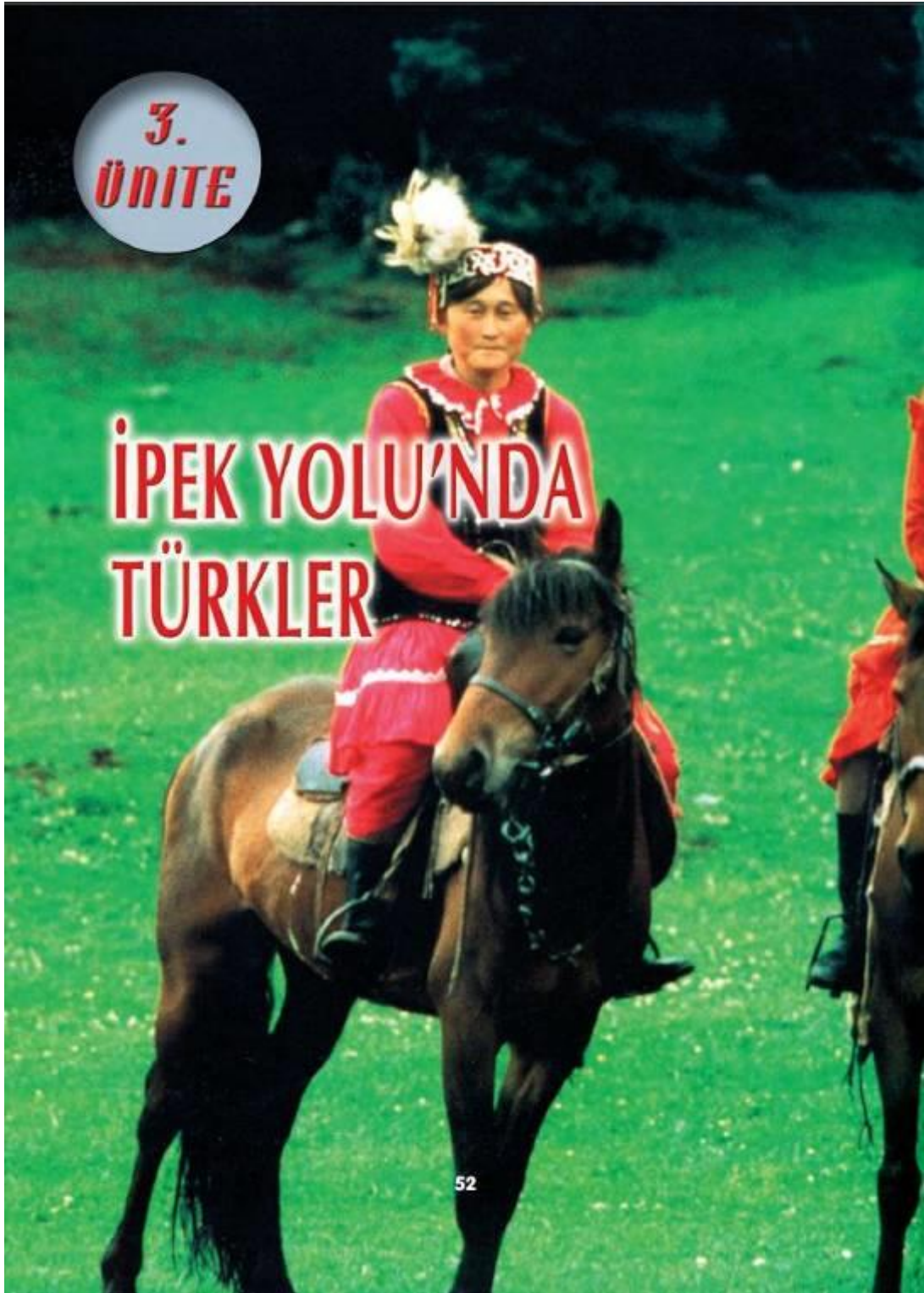
**Ek-4: Sosyal Bilgiler Öğretim Programı 6. Sınıf Öğrenme Alanları, Üniteleri,
Kazanım Sayıları ve Süreleri**

**SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİM PROGRAMI 6. SINIF ÖĞRENME ALANLARI,
ÜNİTELERİ, KAZANIM SAYILARI VE SÜRELERİ**

Öğrenme Alanı	Ünite	Kazanım Sayısı	Süre/Ders Saati*	Oranı (%)
Birey Ve Toplum	Sosyal Bilgiler Öğreniyorum	6	12	11
İnsanlar, Yerler Ve Çevreler	Yeryüzünde Yaşam	7	15	14
Kültür Ve Miras	İpek Yolu'nda Türkler	9	24	23
Üretim, Dağıtım Ve Tüketim	Ülkemizin Kaynakları	6	18	17
Küresel Bağlantılar	Ülkemiz Ve Dünya	5	12	11
Güç, Yönetim Ve Toplum	Demokrasinin Serüveni	5	15	14
Bilim, Teknoloji Ve Toplum	Elektronik Yüzyıl	5	12	10
Genel Toplam		43	108	100

Kaynak: MEB, 2005

Ek-5: 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Görsel

Kaynak: 6. Sınıflar Evren Yayınları 2016-2017 Yılı Sosyal Bilgiler Ders Kitabı

Ek-6: 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Görsel

Kaynak: 6. Sınıflar Evren Yayınları 2016-2017 Yılı Sosyal Bilgiler Ders Kitabı

Ek-7: 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Etkinlik Örneği

BELGELERİN DİLİ

GİRİŞ

"627 yılında Kok Türk ülkesine çok kar yağmıştır. Bu yüzden koyunların ve atların büyük bir kısmı kırılmıştır."

Salim Koca, *Türk Kültürünün Temelleri*, C 2, s. 25.

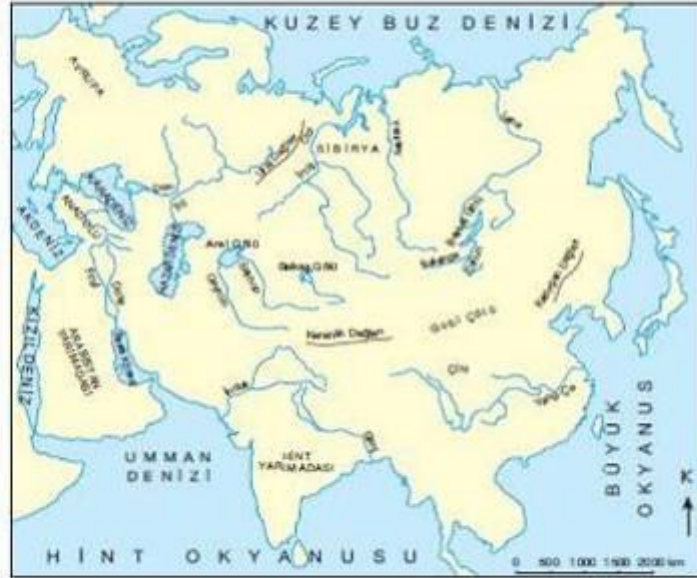
Yandaki alıntıya göre Kok Türklerin yaşadığı bölgenin iklimi ve yaşam şartları ile ilgili neler söyleyebilirsiniz?

Destanlar, milletler için önemli kaynaklardır. Her millet gibi Türk milletinin destanları da masallaşmış tarihi birer hatıradır. Orta Asya'da yaşamış Türk devletleriyle ilgili bildiğiniz destanların isimlerini söyleyiniz.

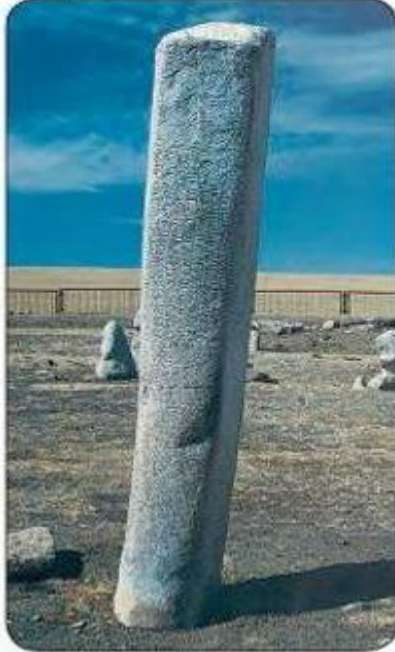
Aşağıdaki tabloda Orta Asya'da yaşamış ilk Türk devletleriyle ilgili bilgiler görüyorsunuz. Daha sonra bu devletlerle ilgili bazı kaynakları inceleyeceğiz.

Devletler	Kuruluş – Yıkılış tarihi	Önemli şehirler	Önemli kişiler
HUNLAR	MÖ 220 – MS 216	Baykal ve Orhun, Selenga	Mete, Teoman
KÖK TÜRKLER	552 – 745	Ötüken, Turfan, Kaşgar, Yarkent	Bumin Kağan, Kül Tigin, İltiş Kağan
UYGURLAR	744 – 840	Orhun, Selenga, Tula, Hami, Turfan, Beş-Balg	Kutlug Kül Bilge

Tabloda "önemli şehirler" bölümünde yer alan yerleşim yerlerini aşağıdaki Asya haritası üzerinde gösterip yazınız.

Ek-8: 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Etkinlik Örneği

Orhun Yazıtları'ndan bir bölümünü içeren Tanyukuk Anıtı

ORHUN YAZITLARI

...
Ben Tanrı'nın yardımıyla ve talihim yardım ettiği için hakan oldum. Hakan olup bütün yoksul milleti topladım, fakir milleti zengin, az milleti çok ettim, sözlerimde yalan var mı?

Üstte mavi gök, altta kara yer yaratılınca ikisi arasında insanoğlu yaratılmış. Bu insanoğulları üzerinde de dedem ve babam hakan olmuşlar. Türk milletini idare etmişler, kanunlar yapmışlar. Etraflarındaki devletler hep düşmanmış. Asker sevk ederek bu devletleri hep yönetimleri altına almışlar. Milleti doğuda Kadırgan Ormanı'na, batıda Demirkapı'ya kadar yerleştirmişler. Onlar bilgili, kahraman hakanlar olmuş. Emirlerindeki yüksek memurlar, yöneticiler de bilgili ve kahramanmışlar. Onların beyleri ve milleti de yine böyle birbirlerine uygunmuş. Onun için memleketi iyi yönetmişler, kanunlar yapmışlar.

Nihayet vadesi gelerek ölmüş. Yuğcu ve ağlayıcı olarak etraftaki bütün milletler gelerek ağlamışlar. Yas tutmuşlar. O kadar meşhur kağan olmuş. Ondan sonra küçük kardeşler ve yeğenler kağan olmuşlar. Fakat bunlar babaları, ağabeyleri gibi olmadıklarından bilgisiz ve kötü kağanlar tahta oturmuşlar.

...
Şükrü Kurgan, İzahlı Eski Metinler Antolojisi, s. 55.
(Sadelerleştirilerek verilmiştir.)

Türk tarihinde önemli bir yeri olan Orhun Yazıtları ile ilgili yazıyı okudunuz. Kök Türk Yazıtları'nda Bilge Kağan ve kardeşi Kül Tigin'in Çinlilerle yaptığı savaşlar ve Türk milletini bir araya getirmek için yaptıkları çalışmalar anlatılır. Yukarıdaki metinden yararlanarak Türk milletinin varlığını devam ettirebilmesi için neler yapıldığını belirleyiniz. Bu yazıtlar, içinde Türk adının geçmesi açısından önemlidir. Sizce bu yazıtları önemli yapan başka hangi özellikleri vardır?

ERGENEKON DESTANI

...
İl Han'ın Kayı adındaki oğlu ile Dokuz Oğuz adındaki yeğeni düşmanlarının elinden kurtuldular. Her tarafı yemyeşil, cennet gibi bir yere geldiler. Yeni bir millet oldular. Yüzyıllar sonra öyle çoğaldılar ki bu ülkeye sığamadılar.

Kurultayı toplayıp çare aramaya başladılar. Etraflarını çeviren dağlardaki demir madeni, yol açmalarını engelliyordu. Sonunda bir demirci, dağın demirlerini eritmeyi teklif etti. Bir bozkurt önlerine geçip onlara yol gösterdi.

Şükrü Kurgan, İzahlı Eski Metinler Antolojisi, s. 205.
(Sadelerleştirilerek verilmiştir.)

Ergenekon'dan çıkışı gösteren temsili bir resim

Destandaki yönetimle günümüzdeki yönetim biçimi arasında ilişki kurunuz.

Ek-9: 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Etkinlik Örneği

ORTA ASYA'DA YAŞAM

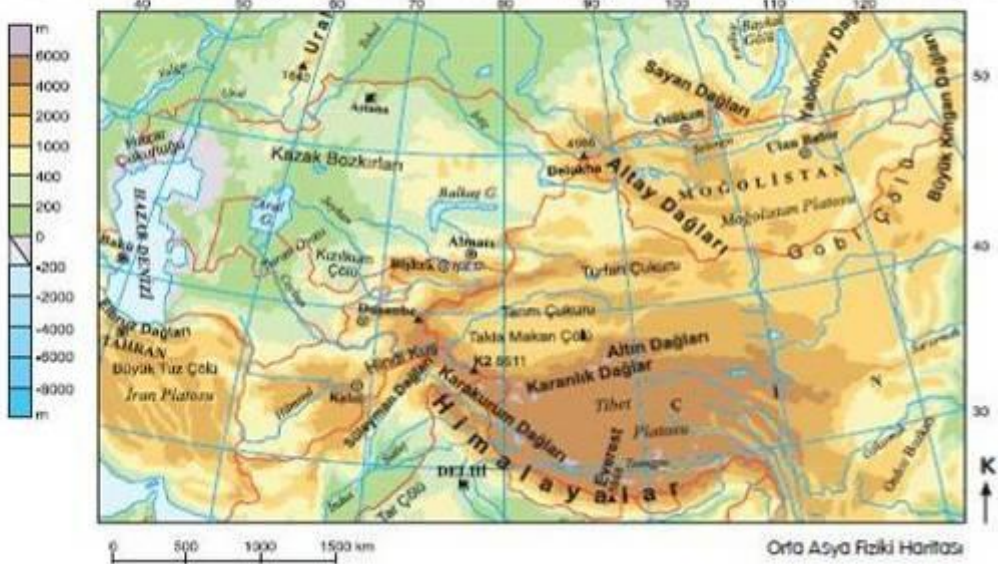
GİRİŞ

Yandaki fotoğraf, günümüz Kırgızistan'ında bir pazar yerini göstermektedir. Sizce bu topraklarda yaşamış ilk Türk toplumları da ziraatla uğraşmış mıdır? İklimi ve Orta Asya fiziki haritasını da göz önünde bulundurarak çıkarımlarda bulunmaya çalışınız.

İnsanların yaşamları üzerinde yeryüzü şekillerinin ve iklimin çok önemli etkisi vardır. Bu unsurlar toplumların sosyal, kültürel, siyasi ve ekonomik yapısına etki eder. Orta Asya'da yaşayan ilk Türk devletleri de bu bölgenin yeryüzü şekillerinden ve ikliminden etkilenmişlerdir.

Aşağıdaki haritada hangi coğrafi unsurları görüyorsunuz? Ülkemizin coğrafi unsurlarını da göz önünde bulundurarak coğrafi unsurların Orta Asya'da yaşayan insanlar üzerindeki etkisini tartışınız.

Sayfalardaki alıntılar ve bilgiler Orta Asya'nın karasal ikliminde yaşayan ilk Türk topluluklarının yapısı ile ilgili ipuçları vermektedir.

Büyük hayvan sürülerine sahip olan Türkler, "Çadır-köy" veya "Çadır-şehir" hâlinde, otlan bol ve kan az olan, dağların güneş gören bir yerini seçer ve oraya konarlardı. Don olmaması da kışlağın önemli bir şartı idi.

(Düzenlenmiştir.)
Bahaeddin Ögel, Türk Kültür Tarihine Giriş I, s. 38.

Orta Asya'da yaşayan Türkler, kışlakta belirli bir dönem kalınca daha sonra nerede, ne kadar kalıyor olabilirler?

Ek-10: 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Etkinlik Örneği

OK
41
42

Ünlü tarih profesörü Bahaeddin Ögel, 1973 yılının Mayıs ayında Moğolistan'ın Ulanbatur şehrinde "Hayvancı Göçebelere Orta Asya Medeniyetinde Rollerini" hakkında bir sempozyuma katıldı. Aşağıdaki alıntıyı birlikte okuyalım.

Biz bu toplantıda, Afrika ve Malezya adalarındaki geri kavimler için bile, yaygın bir deyiş olarak kullanılan "göçebe" sözünün kullanılmasına karşı çıktık. Çünkü Orta Asya ve Anadolu'daki hayvancı konargöçerler, Orta Afrika'daki geri kavimler gibi kültür ve medeniyet yokluğundan dolayı göçebelik sınırını aşmamış değildi. Büyük hayvan sürülerine sahip olan Türkleri, konargöçer yaşama ya zorlayan sebep, hayvancılığa dayanan ekonomik zorluklardı. (Düzenlenmiştir.)

Bahaeddin Ögel, Türk Kültür Tarihine Giriş I. s. 38.

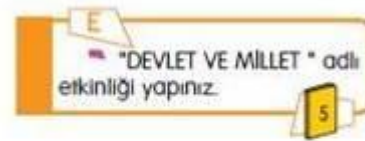
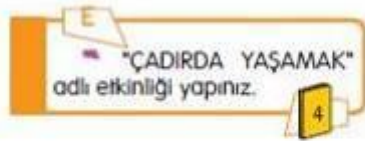
Size göre Orta Asya'daki Türklerin tümü konargöçer bir hayat mı sürüyorlardı?

Yan sayfadaki haritadan Ötüken'in bulunduğu yeri gösteriniz. Burası ormanlık, sulak, çayırık bir yerdir. Kök Türk kağanı Bilge Kağan, "Bunca yerlere ordu sevk ettim, Ötüken Ormanı'ndan daha güzel bir yöre, ülkeyi idare edecek daha iyi bir yer görmedim." diyor.

Size göre şehir kültüründe aranan özellikler, günümüz kentleşmesinde de aranıyor mu?

Aşağıda Orta Asya'da coğrafi unsurlar ile bu unsurların doğal sonuçlarına yer verilmiştir.

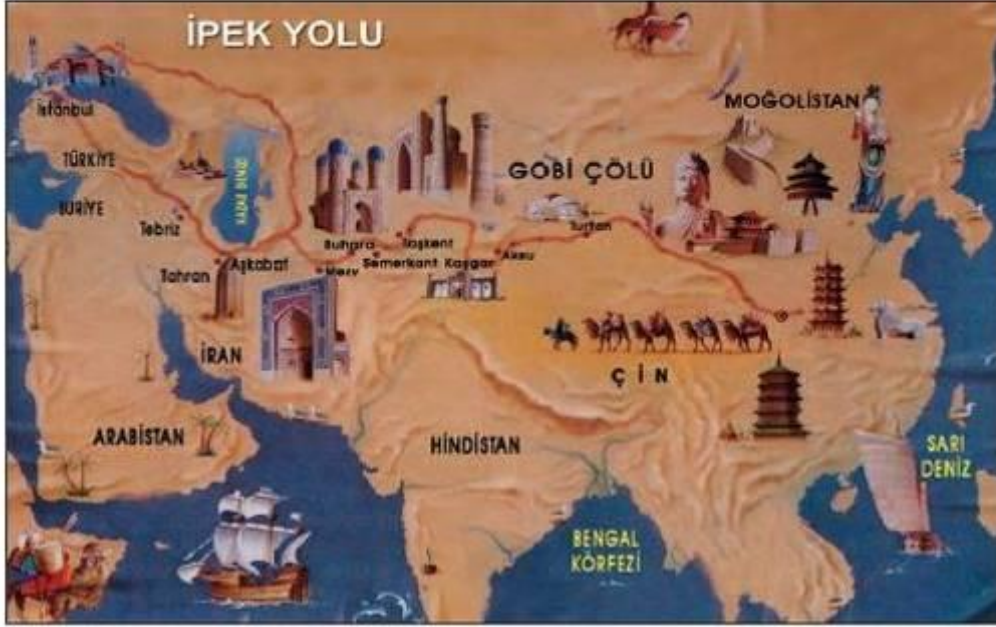
Orta Asya'da karasal iklim vardır.	Bu nedenle ilk Türk topluluklarında	Hayvancılık yaygınlaşmıştır.
Bitki örtüsü bozuktur.		Konargöçer yaşamışlardır.
Denizden yüksekliği genel olarak 1000 metrenin üstündedir.		Kendilerine özgü çadırlar kullanmışlardır.
Zaman zaman kuraklıklar olmaktadır.		At ve at koşumları önemlidir.
		Hayvansal ürünlerde çeşitlilik vardır.
		Giyisiler deridir.
		Kuraklık baş gösterdiğinde ve sürüler çoğaldığında yeni otlaklar aranmaktadır.

Gözden Geçirme

İlk Türk toplumları, resimlerinde hayvan figürlerine yer vermişlerdir. Bunun sebepleri neler olabilir? Araştırınız.

Ek-11: 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı İpek Yolu Ticareti

Yukarıdaki harita tarihi İpek Yolu'nu göstermektedir.

Haritanın üzerindeki görseller hakkında neler söyleyebilirsiniz?

Haritadaki şehirlerin gelişmesinde İpek Yolu'nun ne katkısı olmuştur?

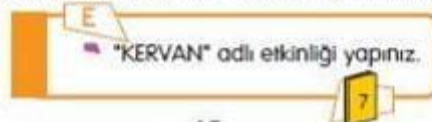
Atlaslardan yararlanarak günümüzde bu yol üzerinde hangi devletlerin olduğunu söyleyiniz.

VI ve VII. yüzyıllarda İpek Yolu'nda Kök Türkler, Uygurlar ve Çin egemen devletlerdi. Kendi aralarında ticari anlaşmalar yapıyorlar ve ticarete gereken önemi veriyorlardı. Ticaret yolu daima canlı tutulmuştu. Batıdan gelen malları alarak kendi kervanları ile Çin'e götürüyorlardı. Çin'deki İpek kumaşları da batıya götürüyorlardı.

Aşağıda Kök Türk, Uygur, Çin ve Bizans'ın elinde bulunan önemli ürün ve eşyaları gösteren tablo verilmiştir.

KÖK TÜRK - UYGUR	ÇİN	BİZANS
Canlı hayvan (at)	Pirinç, porselen	Ceviz
Konserve et, pantolon	İpek	Karpuz
Deri, silah (demir)	İpekli kumaş	Biber
Kürk	Hububat	Havuç
Her tür gıda	Kâğıt, takvim	

Tabloya bakarak devletlerin kültür ve ekonomisi hakkında çıkarımlarda bulununuz.

Ek-13: Göktürkler Hakanlığı Siyasi Haritası

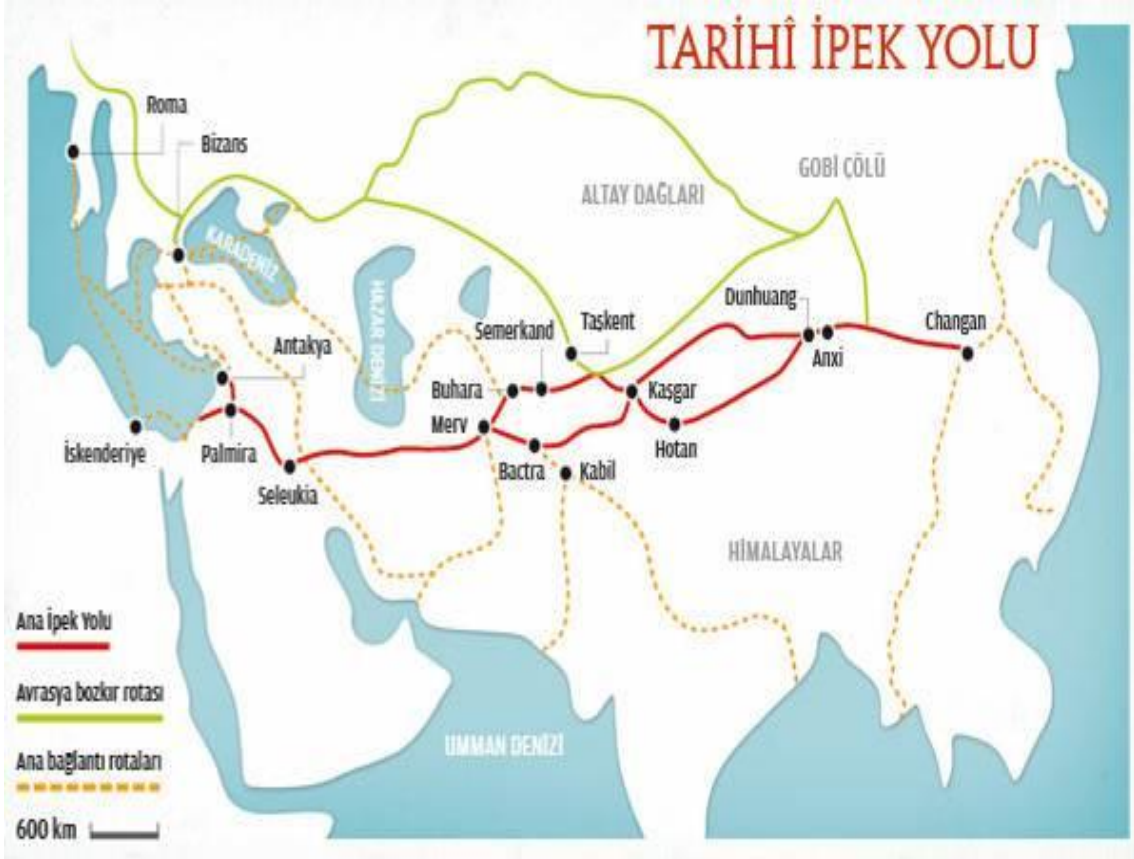
GÖKTÜRK HAKANLIĞI

Kaynak: <http://www.mapsharita.com/atlas/tarih-atlasi/gokturk-devleti-haritasi>

Ek-14: Tarihi İpek Yolu Haritası

İPEK YOLU HARİTASI

Kaynak: <https://www.google.com.tr/search?q=ipek+yolu+haritasi&tbm>

Ek-15: Orhun Anıtları**ORHUN ANITLARI**

Kaynak: <https://www.google.com.tr/search?q=orhun+anitlari+resimleri&noj=1&tbn>

Ek-16: Bilge Kağan Hazinesinden Bir Görüntü**BİLGE HAN HAZİNELERİNİN BİR BÖLÜMÜNDE BİR GÖRÜNTÜ**

Kaynak: <https://www.google.com.tr/search?q=bilge+kağan+hazinesi&noj=1&source=lnms&tbm>

Ek-17: Göktürklerin de Kullandığı On İki Hayvanlı Türk Takvimi

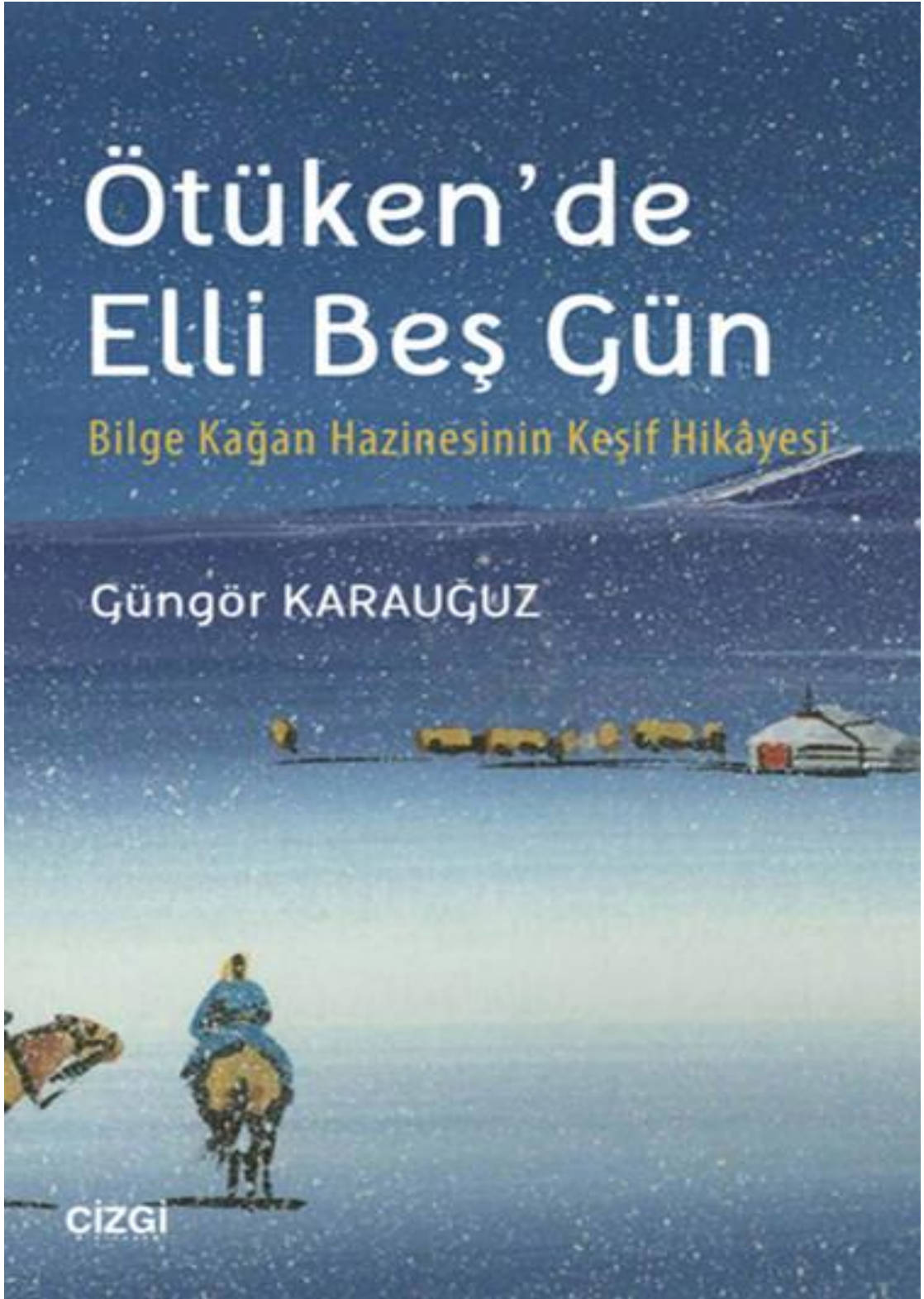
ON İKİ HAYVANLI TÜRK TAKVİMİ

1	Sıçgan Yıl	Sıçan Yılı	7	Yunt Yıl	At Yılı
2	Ud Yıl	Öküz Yılı	8	Koy(un) Yıy	Koyun Yılı
3	Bars Yıl	Kaplan Yılı	9	Biçin Yıl	Maymun Yılı
4	Tavişgan Yıl	Tavşan Yılı	10	Takaqu Yıl	Tavuk Yılı
5	Luy Yıl	Ejderha Yılı	11	İt Yıl	İt Yılı
6	Yılan Yıl	Yılan Yılı	12	Tonguz (Lağzın) Yıl	Domuz Yılı

- Listedeki tek yabancı kelime “ejderha” dır. O da, Çince den geliyor

Kaynak: Divitçioğlu, 2000: 23-24

Ek-18: “Ötüken’de Elli Beş Gün” Adlı Kitabın Ön Dış Kapağından Bir Görünüm

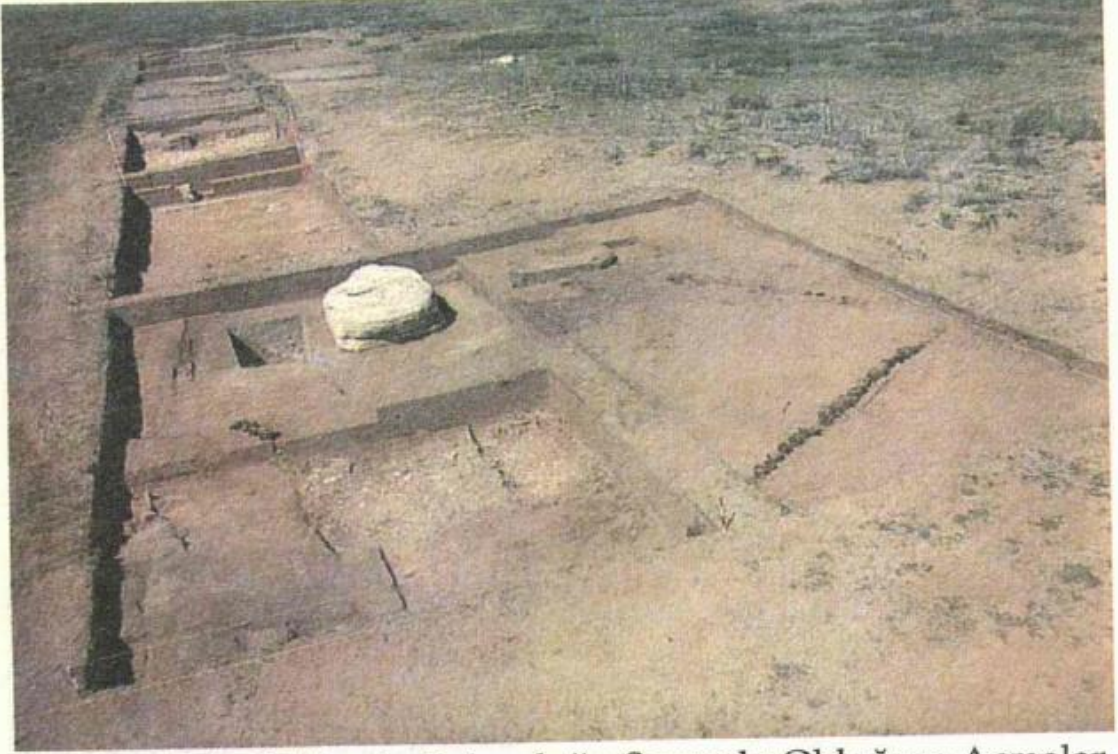

Ek-19: “Ötüken’de Elli Beş Gün” Adlı Kitaptan resimler

Kazı Ekibi (Üstte) ve Tüm Ekip (Altta)

Kaplumbağa Kaidenin Bulunduğu Sorumlu Olduğum Açmalar
ile Diğer Açmalar

Sunağın Bulunduğu Açma

Bilge Kağan Külliyesi Kazısı Temizlik Çalışması (Üstte)

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı:	Mehmet BAYAR	İmza:		
Doğum Yeri:	Beyşehir			
Doğum Tarihi:	01.03.1979			
Medeni Durumu:	Evli			
Öğrenim Durumu				
Derece	Okulun Adı	Program	Yer	Yıl
İlköğretim	Mehmet Akif Ersoy	İlkokul	Seydişehir	1992
Ortaöğretim	Mahmut Esat Ortaokulu	Ortaokul	Seydişehir	1996
Lise	Enis Şanlıoğlu Lisesi	Yabancı Dil Ağırlıklı Lise	Seydişehir	2000
Lisans	Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Burdur Eğitim Fakültesi	Sosyal Bilgiler Öğretmeni	Seydişehir	2004
Yüksek Lisans	Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü	İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	Konya	
Becerileri:				
İlgi Alanları:	Milli Tarih			
İş Deneyimi:	MEB'te Öğretmen			
Aldığı Ödüller:				
Hakkımda bilgi almak için önerebileceğim şahıslar:	Prof. Dr. Güngör KARAUĞUZ			
Tel:	05305281116- 03325954010			
Adres	Karakavak Mahallesi 153212 Sokak No: 12 Seydişehir/ Konya.			